

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története I. rész

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története I. rész

1. Még nem írták alá a páduai fegyverszüneti egyezményt (1918. nov. 2–3.), amikor az Osztrák–Magyar Monarchia valójában öt egymástól teljesen független államra bomlott: Német-Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia¹⁽¹⁾ és Nyugat-Ukrajna. A nyugat-galíciai és tescheni lengyelek, a bukovinai románok és a cislajtániai, valamint fiumei olaszok nemzeti tanácsai már kifejezték, hová akarnak tartozni. Csehszlovákiát még megalakulása előtt szövetségesének ismerte el az antant, ami a Párizsban székelő Masaryk–Benes–Stefánik féle emigráns kormánynak volt a diplomáciai sikere (1918. okt. 28.); Jugoszlávia, illetve az egykori monarchia délszlávjai egyesültek a szerbekkel (1918. okt. 29.), Petár szerb királyt uralkodójuknak ismerték el és ezzel szintén a győztesek oldalára kerültek. A kelet-galíciai nyugat-ukrán állam 1919 nyarán eltűnt a térképről. A győztesek tehát a magyaroknak és az osztrák-németeknek nyújtották be annak a világháborúnak a számláját, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia úgy vesztett el, hogy a végét meg sem érte.

Az osztrák béke delegáció Wilson békepontjaira való hivatkozással azt kívánta, hogy ismerjék el Német–Ausztria szuverénitását az egykori monarchia németlakta területei fölött, beleértve Magyarország nyugati sávját is. A győztesek eleinte nem mutattak megértést e szokatlan javaslat iránt: abban a határozatban, amelyet a békekonferencia 1919. május 8-án hozott Magyarország határaitól, a Dunától a Muráig terjedő területen megerősítette a történelmi osztrák–magyar határt. Innen a Mura, majd a Dráva folyása lett volna a határ, egészen az utóbbi folyónak Dunába való torkollásáig. Csehszlovákiával szemben a Duna lett volna a határ a Morva torkolatától egészen az Ipolyig. A határvonalak többi részletei körülbelül megfeleltek annak a leírásnak, amelyet aztán a trianoni békeszerződésben szankcionáltak, tehát Ruszka-Krajna Csehszlovákiához került és így létrejött a csehszlovák–román korridor.²⁽²⁾ Ez az időszak igen alkalmasnak látszott arra, hogy a csehszlovák béke delegáció fellépjen a csehszlovák–jugoszláv korridor igényével. 1919. május 24-én erre vonatkozólag olyan csehszlovák–jugoszláv szerződést írtak alá Prágában, amelyből az is kiderült, hogy a korridor-terv nemcsak a magyarok ellen irányul. Az egyezmény szerint a szerződő felek kötelezték magukat, hogy ha a békekonferencia nem fogja honorálni a délszlávok igényeit az olaszokkal szemben az adriai térségben, a szerződő felek magukat Olaszországgal szemben hadiállapotban levőnek tekintik. Azon célból, hogy a csehszlovák csapatok felvonulhassanak a jugoszláv hadsereg támogatása végett, meg kell teremteni a közvetlen területi összeköttetést Nyugat-Magyarországon, amelyet Csehszlovákia mint korridort tartósan birtokába vesz. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy adott

esetben csapataival a korridoron át bevonul a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba, egyúttal pedig Ausztriát és Magyarországot katonailag sakkban tartja. Habár ezt az egyezményt szigorúan titkosan kezelték, az olasz hírszerző szolgálatnak sikerült megszerezni ennek a másolatát.³⁽³⁾ Ezt az aktát Irmtraut Lindeck-Pozza osztrák történész találta meg Sforza gróf egykori olasz külügyminiszter irományai között és valószínűleg ő is volt az első, aki közzétette. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy az olaszok bizalmi embere, aki az I. világháború folyamán a badeni főhadiszálláson megszerezte nekik a piavei offenzíva tervét, az összeomlás után Prágában jutott olyan fontos beosztáshoz, ahol a fenti titkos egyezményhez hozzáférhetett.

Az olasz katonai misszió, a csehszlovák hadseregfőparancsnokkal és két hadosztályparancsnokkal együtt június elején távozott Csehszlovákiából. Ugyanakkor a jugoszláv haderő Karintia felé csoportosított át és 1919. június 6-án sikeres offenzíva végső eredménye gyanánt Klagenfurtot is elfoglalta. Renner azonban ott volt a békekonferencián és elsősorban az olaszok támogatásával sikerült elérnie, hogy a fegyveres úton már elvesztett Karintia sorsáról népszavazás döntsön. A békekonferencia okulva a magyar példán, el akarta kerülni, hogy az osztrákok a rideg békefeltételek miatt otthagyják a békekonferenciát és kikiáltsák a proletárdiktatúrát. Sőt még a ne plus ultra petitum elvén is túltette magát, amikor Burgenlandot népszavazás mellőzésével ítélte Ausztriának. Jon D. Berlin dokumentumgyűjteményéből megállapíthatjuk, hogy elsősorban az amerikai béke delegáció tanulmányozta nagy gonddal a nyugat-magyarországi kérdést és az új osztrák–magyar határ megállapításánál elsősorban amerikai szakértő véleményét vették figyelembe. Vettek maguknak annyi fáradságot, hogy közvetlenül tájékozódjanak az érdekelt terület néprajzi viszonyairól. Ezért az olaszokkal egyetértőleg a limine elutasították a csehszlovák–jugoszláv korridor tervét. Az osztrák és magyar békeszerződésekben egybehangzóan megállapított határvonal elég pontosan megegyezik az amerikai delegáció javaslatával.⁴⁽⁴⁾

A békekonferencia sem a tanácskormányt, sem a szegedi kormányt nem szólította fel, hogy Wilson békeprogramjának 10. pontja értelmében foglalja össze a magyar nemzet kívánságait: a tanácskormánnyal is csak a Csehszlovákiával ³és Romániával szemben megállapított határokat közölték⁵⁽⁵⁾. A jugoszlávok újabb területi követeléseit (Dél-Baranya, Vendvidék) csak később honorálták.

Meglehetősen bizonytalan volt az olaszok magyar politikája. A szombathelyi Lehár-hadosztály budapesti bevonulása idején pl. megtörtént, hogy az olasz katonai misszió egyik tisztje mindenáron le akart foglalni két páncélautót, amelyeket Szombathelyen készítettek és a csapatokkal együtt érkeztek meg a magyar fővárosba.⁶⁽⁶⁾ A magyarbarát Romanelli alezredesnek távoznia kellett Budapestről, amiért tiltakozott Budapestnek a románok általi megszállása ellen. A humor határát súrolja az az eset, hogy amikor az olaszok átnyújtották a párizsi osztrák követnek a nekik kiszolgáltatandó osztrák háborús bűnösök jegyzékét, ezek közt Horthy Miklós altengernagy (akkor már kormányzó) is szerepelt, méghozzá mint osztrák állampolgár.⁷⁽⁷⁾ Ezt a diplomáciai és nemzetközi jogi botlást akkor tussolták el egy ironikus kommentárral, amikor a budapesti olasz követség élére kijelölt Gaetano Castagneto di Caracciolo herceg megérkezett a magyar fővárosba.

A magyar béke delegáció 1920. január 8-án érkezett meg Párizsba, ahol a békeszerződés már kész tervezetét azzal kézbesítették ki neki, hogy észrevételeit csak jegyzékek formájában teheti meg, de szóbeli tárgyalásokba nem bocsátkoznak. Az akkori magyar kormányban fölvetődött az a gondolat, hogy meg fogja tagadni a békeszerződés aláírását, ha nem fogják enyhíteni annak területi határozmányait. Amikor azonban az olasz kormánynál érdeklődött, hogy milyen következménye lenne egy ilyen gesztusnak, Sforza gróf, akkoriban külügyi államtitkár azt közölte a római magyar ügyvivővel, hogy Olaszország ellenezni fog minden katonai akciót, azonban számítani kell arra, hogy a csehek, szerbek és románok a nagyhatalmak

felhatalmazása nélkül is meg fogják szállni Magyarországot. Ugyanakkor megígérte, hogy az olaszok meg fogják kísérelni a magyar békefeltételek enyhítését.⁸⁽⁸⁾ Azonban Francesco Nitti olasz miniszterelnök intervenciója nem járt eredménnyel, a magyar béke delegáció a kért népszavazás helyett nem kapott mást, mint a békeszerződéshez csatolt Millerand-féle kísérőlevél nemzetközi jogi szempontból nem hatályos és ezért kétes értékű ígéreteit. Mivel a magyar hadsereg egy körháború kockázatát nem vállalhatta, a magyar kormány megbízottai 1920. június 4-én aláírták a trianoni békeszerződést.

2. Ugyanabban az időben, amikor a magyar béke delegáció Párizsba érkezett, Renner osztrák kancellár merész diplomáciai húzást tett Ausztria burgenlandi érdekeinek megvédésére azzal, hogy Prágába utazott, ahol 1920. január 12-én hat pontból álló szerződést kötött Benessel, amelyben a szerződő felek kötelezték magukat, hogy egymást magyar részről jövő veszélyeztetés esetén kölcsönösen támogatják; Csehszlovákia garantálja Ausztriának a saint-germaini békeszerződésben odaítélt nyugat-magyarországi területet; ha Magyarország a szerződő 4 felek bármelyikét fegyveresen megtámadná, megegyeznek az együttműködés részleteiben; a nemzeti kisebbségek kérdése mindkét állam belső ügye; a Habsburg-restauráció megakadályozásában együtt fognak működni. E tárgyalásokról szóló jegyzőkönyv miatt Rennert az osztrák parlamentben nemcsak a keresztényszocialisták, de a magyarellenes nagynémetek is megtámadták.⁹⁽⁹⁾ Mivel Renner látta, hogy prágai útját a parlament többsége nem helyesli, elhatározta, hogy a burgenlandi kérdésben Róma és Belgrád támogatását is megszerzi. Azzal kezdte, hogy 1920 márciusában tájékoztatta Pietro Tomasi della Torretta márkít, az első bécsi olasz követet a Benessel kötött egyezményről. Még ahhoz is hozzájárult, hogy Torretta jegyzeteket készítsen belőle. Torretta lebeszélte Rennert a belgrádi útról, viszont támogatta a római út tervét. Nitti 1920 húsvétján Rennert meghívta Rómába, akit erre az útra Torretta is elkísért. Nitti is titkos egyezményt kötött Rennerrel, amely 1920. április 12-én kelt és amelyet Irmtraut Lindeck-Pozza osztrák történész nő megtalált Sforza iratai között. Lindeck-Pozza ismerteti ennek az egyezménynek a burgenlandi kérdés szempontjából fontos pontjait:

- a) Olaszország megígéri, hogy diplomáciailag támogatni fogja Ausztriát, hogy elérje a saint-germaini szerződésben megállapított területi állományát;
- b) Ausztria viszont megígéri, hogy nem csatlakozik olyan politikai vagy gazdasági államszövetséghez, amely azonos a volt Osztrák–Magyar Monarchiával, vagy ahhoz hasonló. Olaszország védelmébe veszi Ausztriát minden olyan, harmadik részről származó törekvés ellen, amely ezen irányzat megváltoztatására, a régebbi politikai rendszer visszaállítására, vagy osztrák terület elszakítására irányul. Ha a felek bármelyikét ellenséges támadás érné, a másik fél diplomáciai és politikai támogatásban részesíti és a támadónak semmilyen hadianyagot nem szállít;
- c) A kisebbségi kérdés a két állam belső ügye;
- d) Az osztrák kormány kötelezi magát, hogy az olasz kormányt folyamatosan tájékoztatja az összes politikai és gazdasági tárgyalásokról, amelyeket egy harmadik hatalommal szándékszik folytatni.

Amikor Renner hazatérve beszámolt római útjáról az osztrák parlament külügyi bizottságának, a legutolsó pont tartalmáról hallgatott, pedig ezzel Ausztria elkötelezte magát az olasz külpolitikának. A következő évben azonban hivatkozott rá a bécsi olasz ügyvivő, amikor óvást emelt a csehszlovák közvetítési kísérlet ellen.¹⁰⁽¹⁰⁾

A nemzetközi közvélemény hangulatát Magyarországgal szemben erősen befolyásolták a fehérterrortól elterjedt hírek. A fehérterrorista tisztí különítmények magyar hivatalos adat alapján ötszáz olyan személyt végeztek ki a konszolidáció megtörténteig bírói eljárás nélkül, akik szabályos kérdőrevonás esetén is csak

kisebbséget büntetést kaptak volna, sőt teljesen ártatlanok is voltak köztük. A Somogyi–Bacsó féle gyilkosságnak igen mélyreható következménye volt: Léon Blum francia szocialista képviselőnek a Szocialista Internacionálé megbízásából föl kellett volna szólalnia a francia parlamentben a magyar békeszerződés kemény feltételei ellen. Léon Blum először vállalta a megbízást, amikor 5 azonban Párizsba megjött a két magyar szociáldemokrata újságíró meggyilkolásának híre, letett erről a szándékáról.¹¹⁽¹¹⁾

A magyar ellenforradalmi kormány 1920 folyamán elsősorban azért bocsátkozott bele a franciákkal folytatott emlékezetes tárgyalásokba, mert azt remélte, hogy gazdasági koncessziók fejében megnyeri a Quai d'Orsay támogatását az Ausztriával és Csehszlovákiával szembeni határok módosítására. Kész volt támogatni a lengyeleket az oroszok elleni háborúban, Románián keresztül lőszerszállítmányokat is küldött nekik.¹²⁽¹²⁾ Az egyedüli sovány eredmény mindössze az volt, hogy Franciaország diplomáciailag szorgalmazta a szakszervezeti bojkott megszüntetését. Mivel a lengyelek Varsónál döntő győzelmet arattak a Vörös Hadsereg fölött és igen kedvező békeszerződést kötöttek az oroszokkal Rigában, a magyar kérdés Párizsban háttérbe szorult. A tárgyalások következménye viszont az volt, hogy a gödöllői „egyezmény” egy példányát a csehszlovák kormány megszerezte, mire Benes Belgrádba utazott és 1920. augusztus 14-én, éppen a varsói csata előestéjén szövetségi egyezményt kötött a szerbekkel. Megalakult a kisantant!¹³⁽¹³⁾ Utána Bukarestbe is elutazott, hogy a románokkal is hasonló egyezményt kössön, Bukarest azonban Besszarábia védelmében hajlamosabb volt inkább az oroszok ellen lengyelekkel és magyarokkal kooperálni. Az azonban nem volt román érdek, hogy a magyarok Ruzska-Krajna visszaszerzésével elválasszák őket Csehszlovákiától. A rigai béke után az oroszok jó sokáig nem szóltak bele Közép-Európa ügyeibe, mert tulajdon problémáik rendezésével voltak elfoglalva. Ezért IV. Károly első restaurációs kísérlete idején Benes újabb akciója már sikerrel járt: Románia is csatlakozott a kisantantban.

3. A magyar kormány ellenhúzása a Renner–Benes féle prágai egyezményre az volt, hogy fölvetette a kapcsolatot bajor és osztrák szélsőjobboldali paramilitáris alakulatokkal, támogatva az utóbbiak azon szándékát, hogy a Renner-kormányt, illetve a szociáldemokratákat erőszakos úton távolítják el a hatalomból. Arra számított, hogy ilyen puccs sikere esetén olyan kormány jut hatalomra, amellyel sikerül Nyugat-Magyarország, vagy annak legalább egy része megtartása ügyében egyezsége jutnia. (A részletek elsősorban Kerekes Lajos publikációiból ismeretesek.)

A magyar nemzetgyűlés több németajkú képviselőjének 1920. november 8-án kelt memoranduma az Ausztriának átadandó terület önálló vármegyévé való alakítását javasolta német hivatalos nyelven, Ausztria gazdasági érdekeinek figyelembevételével, katonaság helyett pedig bennszülöttekből alakítandó miliciával.¹⁴⁽¹⁴⁾ A magyar levéltári anyag bizonyossága szerint ezzel a lehetőséggel valóban foglalkoztak. Ehhez a magyar kormánynak az is bátorítást nyújtott, hogy a Nagykövetség Tanácsa 1920. július 20-án, hat héttel a magyar békeszerződés aláírása után Ausztriához jegyzéket intézett, amelyben azt a kívánságát fejezte ki, hogy Magyarországgal a határok kérdésében közvetlen tárgyalások útján egyezzen meg.¹⁵⁽¹⁵⁾ Ez a jegyzék föltehetően francia kezdeményezésre keletkezett, 6 mivel a Quai d'Orsayn ebben az időben még szóhoz jutottak a magyarbarátnak tekinthető irányzat képviselői, viszont a magyar–olasz viszony a Nitti-kormány lemondása, illetve a Giolitti-kormány hivatalbalépése óta eléggé megromlott. Már pedig az év elején az olaszok azon az állásponton voltak, hogy Csehszlovákiának nincsen szüksége a pozsonyi hídfőre, csak egy semlegesített vasúti pályaudvarra Pozsonyligetfalun, majd a hídfőnek a Népszövetség égisze alatt nemzetközivé nyilvánítását követelték. E javaslatot a többi szövetségesek rövid vita után azzal vetették el, hogy a hídfőt csehszlovák szuverénitás alatt, demilitarizált állapotban kell hagyni.¹⁶⁽¹⁶⁾ Az olaszok ezzel beérték, mert ezzel az ő érdekeik nem voltak kockáztatva. Az új olasz kormány külügyminisztere, Sforza gróf a jugoszlávokhoz közeledett, megkötve velük a rapallói egyezményt (1920.

nov. 12.). Ez Fiumét szabad államnak nyilvánította, a titkos záradékban pedig mindkét hatalom a saint-germaini és a trianoni békeszerződés által teremtett statusquo mellett és a Habsburgok restaurációja ellen kötelezte el magát. A fiumei legionáriusok, akik Fiumét Gabriele d'Annunzio vezérlete alatt megszállva tartották, megmakacsolták magukat, mire olasz kormánycsapatok fegyverrel törték le őket. Ez ártott a Giolitti kormány népszerűségének, mert az olasz közvélemény nyomása alatt állott.

4. 1920 októberében parlamenti választások voltak Ausztriában, amelyeken a szociáldemokraták vereséget szenvedtek. Egykori szavazóik egy része, főleg a félresikerült magyarellenes bojkott hatására most a polgári pártokra szavazott. Ennek hatására Renner kancellár lemondott és pártjával együtt ellenzékbe ment, politikai súlya azonban továbbra is megmaradt. A szociáldemokratákra szavazott Bécs nagyobbik fele, hozzájuk tartozott a hadsereg katonatanácstagjainak a többsége, tehát nélkülük nem lehetett sem kül-, sem pedig belpolitikát csinálni. Renner helyett a keresztényszocialista Michael Mayr alakított polgári koalíciós kormányt (1920. november 20–1921. június 1.), amelyet Johann Schober bécsi rendőrfőnök hivatalnok kormánya követett (1921. június 21–1922. május 24.), ebben azonban egy-egy keresztényszocialista és nagynémet miniszter is helyet foglalt. 1920 végén köztársasági elnökké választották Dr. Michael Hainisch földbirtokost, aki nagynémet szimpátiáit nem is titkolta.¹⁷⁽¹⁷⁾

Mivel Renner kancellár volt az, aki a béketárgyalások idején még élénken tiltakozott az ellen, hogy Ausztria népszavazás nélkül vegye át Burgenlandot, de a magyar ellenforradalom hatalomrakerülése, főleg azonban a Benessel megkötött egyezmény óta Német-Nyugatmagyarország hovátartozását „res iudicatá”-nak tekintette, a magyar kormány abban a hiszemben volt, hogy az osztrák rezsimváltozás után az új osztrák kormánnyal hamarabb tud szót érteni. De már 1920. október 29-én azt a jelentést kapta a bécsi követségtől, hogy bizalmas értesülés szerint a nagynémet párt csak abban az esetben hajlandó támogatni a keresztényszocialistákat az új kormány megalakításában, ha az utóbbiak kötelezik magukat, hogy Nyugat-Magyarország kérdésében intranszigenz álláspontra helyezkednek.¹⁸⁽¹⁸⁾ A keresztényszocialisták álláspontja egyébként is megoszlott: egy részük Nyugat-Magyarország átcsatolása mellett foglalt állást, Mayr kancellárral együtt.

7A kisantant megalakulásának céljairól Benes bizalmasan tájékoztatta Rennert, aki ezt tudtára adta Torrettának azzal, hogy Ausztria fegyveres konfliktus esetén semleges marad. Torretta kijelentette, hogy Olaszország sohasem fogja túrni csehszlovák vagy jugoszláv csapatok bevonulását magyar területre. Renner 1920. szeptember 4-én Torrettával folytatott beszélgetésében leszögezte, hogy ő a kisantant Habsburg-ellenes programjával egyetért, egyébként a kisantant politikáját pánszlávnak véleményezi, amelyet csak végső szükség esetén támogathat. Szívesebben látna megegyezést Magyarországgal a kisantant mellőzésével. Magyarországnak is érdeke, hogy Ausztria ne kényszerüljön a kisantanthoz csatlakozni és elkerülje a teljes bekerítést. Torretta azon kérdésre, hogy Ausztria milyen feltételek mellett egyezhetne meg Magyarországgal, Renner elsősorban azt kívánta, hogy Magyarország kötelezze magát, hogy semmilyen Habsburgot nem hív meg a magyar trónra, mert ez Ausztria fennállását veszélyeztetné. Másodsorban Nyugat-Magyarország átadását követelte, úgy, ahogy azt a saint-germaini és a trianoni békeszerződés egybehangzóan megállapította. Határmódosítástól sem zárkózott el azzal, hogy erről nem lehet szó a Pozsonytól közvetlenül délre elterülő sávon, mire erre Bécs biztonsága miatt Ausztriának szüksége van. Megismételte az első tárgyalásokon már hangoztatott készségét arra, hogy hajlandó népszavazásról is tárgyalni a szóbanforgó területnek Magyarország általi kiürítése után.

Torretta ezt sürgősen jelentette gróf Sforza külügyminiszternek azzal, hogy a kisantant politikáját veszélyesnek tartja mind az európai béke, mind pedig Olaszország biztonsága szempontjából. Sikeres közvetítés esetén Olaszország megnyeri mind Ausztria, mind pedig Magyarország barátságát és

ellensúlyozni fogja a kisantantot. Sforza helyeselte Torretta álláspontját, de a továbbiakban nagy óvatosságra és szigorú titoktartásra intette. Az első kényes lépést Vittorio Cerruti budapesti olasz főbiztosnak (Gaetano Caracciolo di Castagneto herceg elődjének) kellett megtennie. Ezzel a visszavonulási lehetőséget akarták biztosítani arra az esetre, ha Magyarország elutasítaná az olasz közvetítést. Cerruti végrehajtotta a megbízatást és 1920. szeptember 13-án jelentést tett gróf Teleki Pál miniszterelnökkel és külügyminiszterrel folytatott tárgyalásáról. Teleki megismerte Renner indítványát, köszönetét fejezte ki Sforza iránt és hangoztatta, hogy az Ausztriával való megegyezés végett szívesen ülne a tárgyalóasztalhoz. Kijelentette, hogy személyileg nem ellenez nem túl nagy területi engedményeket Ausztria részére, de a magyar nemzetgyűlés és a közvélemény ellene van. Nem értett egyet olyan népszavazással, amely Nyugat-Magyarország kiürítése és Ausztria általi megszállása *után* történne meg, sőt az sem felelt volna meg neki, ha ezt a területet a népszavazás idejére antantcsapatok szállták volna meg. Azt javasolta, hogy a bennszülött lakosságból szervezzenek rendfenntartó alakulatot, amelynek felügyelete alatt végre lehetne hajtani a népszavazást. Renner követelését a Habsburgokra vonatkozólag azzal utasította el, hogy ez Magyarország belügye.¹⁹⁽¹⁹⁾

Torretta közölte Rennerrel, hogy Budapesten szondírozták a talajt, a benyomás az, hogy a magyarok örömmel fogadják a közvetítést és készek a tárgyalásokra. Renner elfogadta Teleki álláspontját a Habsburg-kérdésben, de nem értett egyet a népszavazás lefolytatásának azon formájával, ahogyan Teleki javasolta. Torrettát irritálta, hogy a bécsi sajtóban olyan hangok hallatszottak, mintha Ausztria számára a magyarok visszavetése végett egyedüli megoldás az lenne, ha csatlakozik a kisantanthoz, sőt Rennert habozó magatartása miatt támadták. 1920. szeptember 22-én gróf Csáky Imre lett a magyar külügyminiszter. Következő napon Castagneto herceg mint főbiztos (és egyben dezinált olasz követ) érkezett Budapestre, és megállapította, hogy Csáky a közvetítési ügyben, ha nem is elutasító, de mindenestre tartózkodó magatartást tanúsít. Csáky azt mondta Castagnetonak, hogy lehetetlen az Ausztriához való közeledés, amíg az osztrák kormány Magyarországot ellenségesen kezeli. Renner választási beszédeire és a bécsi sajtó támadásaira célzott. A prágai „Právo lidu” éppen az új magyar külügyminiszter hivatalbalépése napján közzétette egy akta szövegét, amely a bécsi magyar követségnek címezve egy felvidéki magyar irredentaszervezet megalakulásáról szóló jelentés volt. Ezt az aktát – amelyről az exponáns cseh barát prágai olasz követnek (Bordonaro báró) az volt a véleménye, hogy hamisítvány – átvette a bécsi Arbeiter Zeitung. Bordonaro rámutatott az akta szövegében levő, a francia–magyar barátságra vonatkozó gyanús célzásokra, amelynek Szlovákiával semmi összefüggése nem volt. Az volt a véleménye, hogy ilyen, Magyarországot súlyosan kompromittáló okmányok Prágában és Bécsben való egyidejű közzététele célzatosan történt: ilyen akta, még akkor is, ha hamisított, veszélyeztetheti ezt a barátságot. Az Arbeiter Zeitung a következő napokban közzétette a bécsi magyar követség sajtóattaséjának több, a budapesti külügyminisztériumhoz intézett jelentését is, amelyekből az derült ki, hogy a magyar kormány és az osztrák keresztényszocialista párt és más jobboldali körök közt szoros összeköttetés van, sőt választási kampány céljaira pénzügyi segílyt is kapnak Budapestről.

Irmtraut Lindeck-Pozza osztrák történész, aki az olasz külügyminisztérium osztrák–magyar viszonylatú aktáinak közzétételével és földolgozásával elsőrendűen úttörő munkát végzett, azon a véleményen van, hogy az Arbeiter Zeitung által közzétett okmányok részben semmitmondó tartalmúak, részben olyan ügyetlenül vannak megfogalmazva, hogy el nem hihető, hogy azokat tapasztalt diplomata írta volna. Elfogadhatónak tartja a bécsi magyar követség azon állítását, hogy a jelentéktelen dokumentumokat a követségről ellopták, a többi azonban hamisítvány. Sforza az éppen folyamatban levő olasz közvetítés folytán kínos helyzetbe került, mivel mind a két érdekelt fél egymással ellentétes kívánságok tolmácsolását kérte tőle. Renner azt kívánta, hogy Olaszország első lépésként javasolja a magyar kormánynak a fentemlített aktákkal

kompromittált Reich Árpád bécsi sajtóattasé visszahívását. Torretta jelentésében leszögezte, Renner jogosan méltatlankodik amiatt, hogy a bécsi magyar követség nyíltan és nem teljesen a nemzetközi szokásoknak megfelelően beavatkozik az osztrák választási küzdelmekbe a keresztényszocialisták támogatásával, támadta mind a szociáldemokratákat, mind pedig Renner személyét. Ennek ellenére Torretta barátságosan figyelmeztette Rennert, hogy magatartása, elsősorban Grácott elhangzott és a magyarok részéről kifogásolt agitációs felszólalása (1920. szeptember 23.), Olaszország közvetítési feladatának kudarcához vezethet. Renner magyarellenes magatartását a választási agitáció kellékének minősítette, azonban megígérte, ⁹ hogy ezután Torretta javaslatának megfelelően mérsékeltebb hangot fog használni. ²⁰⁽²⁰⁾

5. A szociáldemokraták választási veresége után, amikor a keresztényszocialista Mayr alakított kormányt, az osztrák külpolitika a nagynémetek állásfoglalása folytán voltaképpen a régi irányvonalon haladt, habár Rennernek a kancellári és egyúttal a külügyminiszteri székéből való távozásával az osztrák–magyar viszony nem volt annyira feszült. Csáky magyar külügyminiszter 1920. november 16-án azzal a megkereséssel folyamodott Sforzához, hogy folytassa közvetítési tevékenységét, egyúttal pedig magyar kívánságok támogatását is kívánta. A jugoszlávok által jogtalanul megszállva tartott Baranya kiürítését Burgenland kérdésének rendezésével kívánta összekapcsolni. Ezt a megkeresést Csáky Castagneto hercegnél megismételte, de majdnem ugyanabban az időben Fouchet budapesti francia főbiztoshoz is fordult közvetítésre való fölkéréssel. Ugyanakkor az osztrákok Párizsban Burgenland mielőbbi átadását szorgalmazták. Ennek az volt az eredménye, hogy a Nagykövetek Tanácsa 1920. december 23-án Praznovszky Iván magyar ügyvivőnek átnyújtott jegyzékében felszólította Magyarországot, hogy Burgenlandot adja át a soproni szövetségközi katonai bizottságnak, amely azután átadja Ausztriának. Budapest azon gyanúja, hogy ez osztrák kezdeményezésre történt, nem volt alaptalan. Emanuel Perretti della Rocca, a francia külügyminisztérium politikai osztályának vezetője Praznovszky érdeklődésére elárulta, hogy a párizsi osztrák követ a burgenlandi kérdésben három jegyzéket nyújtott át. Ennek az osztrák lépésnek abból a szempontból volt értelme, hogy megtorpedózzák a kényelmetlen közvetlen tárgyalásokat. ²¹⁽²¹⁾

Éppen ezen a napon jelent meg Castagneto herceg Kánya Kálmánnál, a magyar külügyminiszter helyettesénél, hogy tájékoztassa őt Torrettának Mayr kancellárral folytatott megbeszéléséről. Kánya 1921. január 6-án kelt följegyzése szerint: „Megjelent nálam herceg Castagneto Kajetán olasz követ és felemlítette, hogy az olasz kormány annakidején Teleki gróf és Csáky gróf kérésére hajlandónak mutatkozott a nyugat-magyarországi kérdésben közvetíteni. Della Torretta márki bécsi olasz követ 1920. december havában összeköttetésbe lépett az osztrák kancellárral, akivel hosszasan beszélgetett egy békés megegyezés lehetőségéről. Mayr kancellár hosszabb rábeszélés után hajlandónak nyilatkozott Magyarországgal a következő feltételek mellett tárgyalásokba bocsátkozni: 1. Az olasz kormány vigye a közvetítő szerepet, 2. hogy Olaszország közvetítése békülékeny szellemben fog történni, 3. hogy Magyarország is jóhiszeműen, minden hátsó gondolat nélkül menjen bele a tárgyalásokba.

Mayr kijelentette, hogy hajlandó arra, hogy »raisonable rectification de frontière« alapján intéztesse el a vitás kérdés a két ország között. Torretta benyomása szerint nem jó hatást keltene az osztrák kormányra, ha a nyugat-magyarországi kérdést úgy akarnák megoldani, hogy e területnek autonómiát biztosítanak ¹⁰ magyar fennhatóság alatt és Ausztriának e területről való lemondása ellenében gazdasági előnyöket ajánlanának fel. Castagneto hangsúlyozta, hogy Sforza gróf ezen közvetítésével lojalitásának és Magyarországgal szemben érzett rokonszenvének akar kifejezést adni, és hogy neki ezen lépésnél más cél nem lebegett a szeme előtt, mint az, hogy Ausztria és Magyarország között az egyetértés biztosíttassék. Castagneto herceg a külügyminiszter úrtól mielőbb választ kér a fenti proposícióra. Az olasz követ

szóbelileg kéri a külügyminiszter urat, hogy foglaljuk össze azokat a feltételeket, amelyek alapján mi hajlandók volnánk a nyugat-magyarországi kérdés békés megoldása tekintetében tárgyalni. K.” (Kánya Kálmán kézzeljegye.) A továbbiakban leszögezi, hogy az olasz kormány ez ajánlatának elfogadása alkalmas ugyan arra, hogy a francia kormány érzékenységét sértse; tekintettel arra, hogy a válaszjegyzék átadását Praznovszky párizsi követ fel fogja használni, hogy a Quai d’Orsayn bizonyos kijelentéseket tegyen, amelyek a franciákkal szemben tárgyalásoknak minősíthetők, nem zárkozhatott el a felajánlott közvetítés elől, mint az a szintén mellékelt, Castagneto herceg számára készült aide-mémoireből látható. Egyébként Castagneto herceg teljes titoktartást ígért.²²⁽²²⁾

Teleki kifejezte ugyan készségét további tárgyalásokra, de végleges válaszával olyan sokáig késlekedett, hogy Sforza türelmét vesztve, 1921. január 12-én utasította a bécsi és budapesti olasz követet, hogy a további akciókat szüntessék be. (Gróf Csáky Imre 1920. december 16-án leköszönt a külügyministerségről és a funkciót 1921. január 17-ig Teleki Pál látta el, amikor Gratz Gusztáv addigi bécsi követet nevezték ki magyar külügyminiszternek.)

Praznovszky párizsi magyar követ 1921. január 13-án tiltakozott a Nagykövetek Tanácsának 1920. december 23-i, Burgenland átadását elrendelő jegyzéke ellen azzal, hogy ellentmond a trianoni békeszerződés szellemének és nem veszi figyelembe a Millerand-féle kísérőlevélben foglalt ígéreteket. A Nagykövetek Tanácsa 1921. január 22-én kelt válaszjegyzékében visszautasította és alaptalannak minősítette a magyar tiltakozást, de azt is leszögezte, hogy nem fogja gátolni az Ausztria és Magyarország közti közvetlen tárgyalásokat és ezek eredményeit a békeszerződés végleges ratifikációja előtt elismeri.²³⁽²³⁾ Öt napra rá Benes csehszlovák külügyminiszter nyilatkozatot tett közzé, hogy egy Habsburg-restaurációs kísérlet Csehszlovákia számára casus bellit jelent. Ezután azzal a céllal, hogy Habsburg-ellenes politikájához a nagyhatalmak támogatását megnyerje, legelőször is Rómába utazott, útját azonban megszakította Bécsben, ahol Mayr kancellárral tárgyalt. Az 1921 februári tárgyalás eredménye új egyezmény volt, amely az előző évi Renner–Benes féle egyezményt lényegében megerősítette. Mayr megígérte Benesnek, hogy nem fog Ausztriában tűrni sem Habsburg-propagandát, sem pedig Csehszlovákia elleni agitációt, Benes viszont biztosította, hogy Ausztriának ezután is megad mindennemű politikai és gazdasági támogatást. Ezután Benes folytatván útját Rómába, Sforza külügyminiszternél, (aki gyűlölte a Habsburgokat) tárt ajtókra talált. Benes a rapallóihoz hasonló egyezményt szeretett volna kötni az olaszokkal, de Sforza nem akarta magát annyira messzemenően lekötni. Jegyzékváltás formájában megegyeztek, hogy mind a két ország a Habsburgokat, Ausztriát és Magyarországot, valamint az oroszokat érintő kérdésekben egyetértőleg fog tárgyalni. Ezután Benes Párizsban vette útját, ahol Millerand köztársasági elnökkel, Briand-nal, Berthelot-val, sőt Sapieha herceg lengyel nagykövettel is tárgyalt, majd pedig Londonban Lloyd George-dzsal, elsősorban a szovjet kérdéssel.²⁴⁽²⁴⁾ Tehát külpolitikai vonalon minden tekintetben biztosította magát, sőt a lengyelekkel a gazdasági kapcsolatok felvételéről is egyezséget kötött. Magyarország tehát teljesen el volt szigetelődve és mind az olaszoktól, mind pedig a franciáktól elhagyatva, eleve kilátástalanul bocsátkozott Bécsben (1921. február 15–24.) tárgyalásokba a nyugati határkérdésben. Gratz magyar külügyminiszter csak a Bécsújhely–Lajtaújfalu közti sávon, a zillingdorfi szénbányák védelme végett volt hajlandó területi engedményekre, az osztrák fél pedig csak Nagycenkről és Rohoncra volt hajlandó lemondani. Március 19-én folytatódtek a tárgyalások, de mind a két fél hajthatatlansága miatt eredménytelenek maradtak. A magyar kormány még német közvetítés irányában is puhatolódzott, de nemhivatalos megbízottait (dr. Huber János és Scholtz Ödön nyugat-magyarországi képviselők a nemzetgyűlésen) sem a német birodalmi kancellár, sem a külügyminiszter nem fogadta, ezért a bécsi nagynémet körökre sem tudtak hatni. Az átadandó területen is erősödött az osztrákbarát hangulat, aminek oka osztrák szerző megállapítása szerint a magyarok sovíniszta politikája volt.²⁵⁽²⁵⁾ Az érem másik

oldala: számos horvát községben – főleg a németújvári járásban – az osztrákbarát többségű iskolatanácsok német tanítási nyelvet vezettek be a népiskolákban.[26\(26\)](#)

Ebben a kedvezőtlen külpolitikai helyzetben folytak le 1921. március 14-én Bruckban a magyar–csehszlovák tárgyalások, amelyeken Magyarországot Teleki és Gratz, Csehszlovákiát pedig Benes képviselte. E tárgyalások felvételét még 1920. november-december havában gróf Szapáry László, Fiume utolsó magyar kormányzója előbb mint magánember, később mint a magyar kormány megbízottja szorgalmazta.[27\(27\)](#) Vele egyidőben Gratz – akkor még bécsi követ – a bécsi csehszlovák követséggel folytatott eszmecsereit ebben a kérdésben. Jellemző a két állam közti feszült helyzetre, hogy e tárgyalásoknak egy harmadik állam területén kellett lefolynia. Benes gazdasági egyezményt javasolt. Csehszlovákiának jutott az egykori monarchia gyáriparának 70%-a, érdeke volt tehát, hogy régi piacait újból megszerezze. Ezt a magyar tárgyalófél is tudta és eleinte területi engedményekhez kötötte a további tárgyalásokat. Megfogható eredményük azonban nem lett, de elég barátságos légkörben folytak le, és elválás előtt abban egyeztek meg, hogy újból találkozni fognak.[28\(28\)](#) Közbejött azonban IV. Károly király húsvéti restaurációs kísérlete, amelyről Prágának előzetes tudomása volt. Bizalmi embere, egy Krünes nevű ügynök, akit hírszerző feladatra még Renner ajánlott Benesnek, be tudott épülni a monarchista körökbe. A Kysela fedőnéven szereplő ügynök értesítette megbízóit, hogy a volt uralkodó 1921 elején Windischgrätz Lajos herceg útján memorandumot küldött Párizsba és Londonba, amelyben Magyarországra való visszatéréséhez a nagyhatalmak támogatását kérte és azt ígérte, hogy magyar trónjának visszaszerzése után közre fog működni a szovjet elleni intervencióban. Renner is informálta Prágát, hogy a volt császár terveit egyes francia politikai körök is támogatják. Miután IV. Károly 1921. március 28-án megjelent a budai várban és Horthy a kedvezőtlen külpolitikai és katonai helyzetre való hivatkozással kitért a hatalom átadása elől, IV. Károly Szombathelyre, a királyhű Lehár-hadosztály védelme alá távozott. Másnap a csehszlovák, jugoszláv és a román követ jegyzékben tiltakozott az ellen, hogy IV. Károly újból gyakorolja az uralkodó jogait. A Nagykövetek Tanácsa pedig, elsősorban Sforza ösztönzésére, megismételte 1920. februári határozatát és 1921. április 3-án szintén a restauráció ellen foglalt állást. Erre IV. Károly április 5-én visszatért Svájcba. Benes érkezettnek látta az időt, hogy ultimátumot küldjön a magyar kormánynak, amelyben casus belli terhe alatt a Habsburg-kérdés rendezését és Ausztria részére Nyugat-Magyarország átadását szándékozott követelni. Az utóbbi pontot a végleges fogalmazványból kihagyta ugyan, de április 4-én Take Jonescu román külügyminiszternek megtáviratozta, hogy amennyiben a magyar kormány visszautasítja az ultimátumot, fegyverhez nyúl és Budapest, valamint Szombathely irányában fog támadni. A nagyhatalmak azonban nem értettek egyet az ultimátummal, az olaszok is – meglepetésszerűen – nagyon energikusan megtagadták az ultimátumhoz való csatlakozást. A románok és szerbek szintén nem akartak szembehelyezkedni a nagyhatalmakkal, így tehát a budapesti csehszlovák követ magára maradtan nyújtotta át április 6-án az ultimátumot Gratz külügyminiszternek. Gratz nem adott érdemleges választ azzal az indokolással, hogy ő két napja leköszönt és lemondása felől még nem döntöttek.[29\(29\)](#) A restaurációs kísérletnek az lett a következménye, hogy Románia 1921. április 23-án csatlakozott a csehszlovák–jugoszláv szövetséghez. Benes tehát akaratlanul Horthy és a szabadkirályválasztók pozícióját erősítette meg!

6. A Teleki-kormány leköszönt, a kormányzó 1921. április 14-én gróf Bethlen Istvánt nevezte ki miniszterelnöknek, aki viszont földijét és gyermekkori barátját, gróf Bánffy Miklóst bízta meg a külügyminisztérium irányításával. Utóbbi félbemaradt emlékirataiban külügyminisztersége időszakát teljesen feldolgozta.[30\(30\)](#) 1910–1917 közt országgyűlési képviselő volt, 1913–1918 közt a Nemzeti Színház intendánsa, tehetséges regény-, és drámaíró. Diplomáciai megbízatással 1918 decemberében Hágába utazott, 1920 januárjában pedig Londonban járt, mindkét esetben eredmény nélkül. Bánffynak a külügyi

tárca átvétele idején részletes politikai programja nem volt és nem is lehetett, mert az országot csupa ellenség vette körül. Emlékirataiban fel van háborodva azért, mert az antant Burgenlandot Ausztriához csatolta, mivel Magyarországot Ausztriával való közjogi kapcsolata sodorta az I. világháborúba. Jugoszláviával feszült volt [13](#)a helyzet a baranyai kérdés miatt, a szerbekhez való viszonyt sok ezer magyar családnak a kiutasítása is mérgezte. Legrosszabb volt a viszony Romániával, aminek az oka az volt, hogy a román hadsereg Magyarország megszállása idején Ionel Bratianu kezdeményezésére féktelenül zsákmányolt. Csehszlovákia iránt a magyar közvélemény – Bánffy szerint – valamivel kevésbé volt felháborodva, mert itt a magyarokkal még a legtisztességesebben bántak.[31\(31\)](#) Ezt Bánffy az osztrák tradíción nevelkedett cseh hivatali apparátusnak tulajdonítja. Ezen mitsém változtatott az a tény, hogy Budapest és Prága között a viszony a magyar katonai vezetés, valamint a csehszlovák diplomácia kölcsönösen agresszív magatartása miatt eléggé meg volt mérgezve. Ennek ellenére Bánffy megkísérelte olyan politikai modus vivendi megvalósítását, amely később Béccsel sikerült is neki.

Mielőtt Bánffy működésének ismertetésébe kezdenék, vissza kell térnünk odáig, hogy Nyugat-Magyarországon, Sopron székhellyel 1920 januárjában szövetségi katonai bizottság kezdte meg működését azzal a feladattal, hogy a helyi hatóságok működését ellenőrizze. Ennek első elnöke Vigna olasz ezredes volt, tagjai pedig Michel francia őrnagy és Atkins angol hadnagy. Még ugyanabban az évben Vigna ezredest Pignatelli herceg olasz őrnagy, majd Ivaldi ezredes, a másik két tagot pedig de Redon francia és Gundry-White angol kapitány váltotta fel. A felsorolt tisztek közül magyarbarátnak bizonyult Vigna, és főleg de Redon; Michel és még inkább Gundry-White az osztrákokkal rokonszenvezett. Ivaldi jóindulatúan semleges magatartást tanúsított. A Nagykövetek Tanácsa hozzájárult az osztrák kormány kéréséhez, hogy két meghatalmazottját az említett bizottsághoz kiküldhesse, mire a magyar kormány is kérte, hogy saját képviselőit is kiküldhesse ugyanoda. A bizottság osztrák tagjai: báró Stefan Neugebauer udvari tanácsos és báró Hauenschild követségi titkár 1920. március 4-én érkeztek meg Sopronba, ahol a pályaudvaron ellenséges tömeg fogadta őket. Csak a rendőrség beavatkozásának volt köszönhető, hogy tettelesen nem bántalmazták őket. A magyar kormányt viszont báró Villani Frigyes követségi tanácsos és Thurner Mihály soproni polgármester képviselte.[32\(32\)](#) Villani ottani működéséről készült jelentésében a következőket írta: „Mielőtt soproni működésemet megkezdem volna, Kánya követ úrtól elbúcsúzván, azt hangsúlyoztam, hogy talán Sopron és környéke megmenthető Magyarország számára. Előzetesen ugyanis már tíz napot töltöttem volt hivatalosan februárban a szóbanforgó területen s megállapíthattam, hogy úgy a lakosság hazafias érzelmei, mint gazdasági szempontok is némi reményt nyújtanak arra, hogy az esetben, ha a franciák germanofóbiáját, valamint Olaszország határozott ellenkezését a nyugat-magyarországi cseh–szerb korridor létesítése ellen ügyesen kihasználjuk, esetleg némi eredményt lehetséges lesz elérni ... Az osztrák kormány 1920. március havában újabban kérte a Nagykövetek Tanácsát, hogy a neki ítélt területet megszállhassa, mivel a magyarok elnyomják a németajkú lakosságot. Az entente hatalmak részéről kiküldött Hohler, budapesti angol főmegbízottat és Gorton angol tábornokot azonban sikerült meggyőzni a vádak teljes alaptalanságáról. Ekkor az osztrákok arra törekedtek, hogy engem a bizottságból eltávolítsanak. Azzal [14](#)vádoltak, hogy a bizottság egyik alkalmazottját meg akartam vesztegetni, hogy az a hivatalos titoktartás iránti kötelezettségét megszegje. A budapesti tábornoki misszió visszahívásomat követelte, amit azonban a magyar kormány megtagadott.”[33\(33\)](#)

(A jelentésben említett budapesti tábornoki misszió volt az, amely 1921. augusztus 6-án áttelepült Sopronba és amelybe az ottani antant-katonai bizottság beleolvadt.)

Az osztrák–magyar viszony kiéleződése, a nyugati peremvidék lakosságának hangulati ingadozása arra késztette a magyar kormányt, hogy újból fölállítsa a nyugat-magyarországi főkormánybiztosságot. Ennek

vezetésére újból gróf Sigray Antal nyert megbízást. Sigray azzal a kikötéssel vállalta a feladatot, hogy a külügyminiszter nemcsak a nyugat-magyarországi kérdésben, de egyéb kérdésekben is tartozik őt teljes őszinteséggel informálni és hogy semmiféle cenzúra, propaganda, liga vagy egyesület Nyugat-Magyarország területén az ő tudta nélkül nem működhetik, joga van valamennyi egyesület működését ellenőrizni és ha jónak látja, fölfüggeszteni. Mind Teleki akkori miniszterelnök, mind pedig a kormányzó elfogadták Sigray feltételeit, aki erre 1920. november 13-tól kezdőleg átvette a főkormánybiztosság vezetését, de most már csak Moson, Sopron és Vas megyék területén.³⁴⁽³⁴⁾ Ugyanebben a hónapban ratifikálta a magyar nemzetgyűlés a trianoni békeszerződést.

Csak közvetve tartozik e tanulmány tárgyához, de az akkori közhangulat jellemzésére meg kell említeni, hogy az Ébredő Magyarok Egyesülete 1920. november 7-én tiltakozó gyűlést tartott a budapesti Vigadóban a békeszerződés ellen. A hangulat olyan viharos volt, hogy a gyűlés résztvevői a Vigadóból kivonulva a Vilmos császár úton (ma: Bajcsy-Zsilinszky út) a háborút éltették, végül pedig már zsidóellenes jelszavakat is hangoztattak.³⁵⁽³⁵⁾ Forrófejű egyetemi hallgatók és jórészt még vagonokban sýnlódó menekültek az év karácsonyára szabadcsapatok betörését szervezték Csehszlovákiában. E szervezkedésben Prónay Pál is közreműködött, aki naplójában erősen támadja a Teleki-kormányt azért, mert ezt a gerilla-akciót megakadályozta, illetve letiltotta. Prónay nem tudta, hogy a budapesti csehszlovák követség ügynöke beépült a szervezkedésbe, a követség pedig a hírt rögtön jelentette Jules Camille Hamelin tábornoknak, a budapesti francia katonai misszió vezetőjének. Hamelin azonnal fölkereste Telekit, felszólítva, intézkedjék a szabadcsapatok ellen. Teleki azt válaszolta, hogy ez már meg is történt. Elmondta Hamelinnek, milyen nehéz helyzetben van a békeszerződés végrehajtásával megterhelt kormány: tagjai állandóan névtelen fenyegető leveleket kapnak.³⁶⁽³⁶⁾ Valószínű, hogy e névtelen levelek szerzőit főleg olyanok közt kell keresni, akik a Vilmos császár úton azt kiáltották, hogy „Éljen a háború” és akik miatt még megelőzően külön fővezérségi rendeletet kellett kiadni a különböző katonai missziók egyenruhában mutatkozó ¹⁵tagjainak védelmére. A közhangulat alól még a baloldali sajtó sem tudta magát kivonni, beleértve a Népszavát is. A Bethlen-kormányt számolnia kellett azzal a kockázattal, hogy éppen úgy a területi kérdésbe bukik bele, mint belebukott Károlyi Mihály és Kun Béla. Politikai házárdjáték kockáztatására, mint amilyen az osztrák és bajor paramilitáris szervezetekkel való együttműködés, hatalmon levő reálpolitikus nem vállalkozhatott, viszont vállalni kellett a hadsereg leszerelését a trianoni szerződésben előírt állományra. A hadosztályok harmadik gyalogezredeit megszüntették, a fölöslegessé vált hadianyagot kiszolgáltatták az antant katonai misszióknak, részben pedig elrejtették. A katonai raktárakban tárolt lőszer a leszerelés megtörténte után 3-4 csatanapra volt elegendő. 1921 tavaszán a repülőgépek és repülő műszaki anyag megsemmisítése indult meg. Az antantmissziók még a postarepülőgépek megsemmisítéséhez is ragaszkodtak. A magyarok mindazonáltal el tudtak rejteni 12 repülőgépet és 75 repülőmotort. Magyarország és a kisantant hadereje közti erőkülönbség 1:10 volt a kisantant javára.³⁷⁽³⁷⁾ Ausztriában az elrejtett fegyverek és lőszer az Arbeiterwehr (1922-től Schutzbund), Heimwehr és más paramilitáris alakulatok titkos raktáraiban tűntek el, de a Bundesheer is rejtett el hadianyagot.

A magyar–osztrák tárgyalások folytatódtak, de eredmény nélkül. A Mayr-kormány részben abba is bukott bele, hogy ragaszkodott a békeszerződésekben biztosított jogainak minden betűjéhez: csak azt érte el, hogy a magyar fél állandóan engedett, de nem volt hajlandó teljesen kapitulálni. A májusi tárgyalások eredménytelenül végződtek,³⁸⁽³⁸⁾ Mayrt Johann Schober hivatalnokkormányra váltotta fel (1921. június 1–1922. május 24.). Kormányában egy-egy nagynémet és keresztényszocialista miniszter is helyet foglalt, utóbbi, mint hadügyminiszter. A külügyi tárcát Schober kancellár magának tartotta fenn. Schobernek még bécsi rendőrigazgató korából jó kapcsolatai voltak a magyar ellenforradalmi emigrációval. Reálpolitikus volt, mint magyar miniszterelnök kollégája, akit Bánffyval együtt még a viharos 1919. évből személyesen

ismert. Ausztria érdekének tekintette, hogy jó viszonyt tartson fenn Magyarországgal, ezért engedményekre hajlandó volt, ennek a realizálása viszont az osztrák szövetségi parlament külügyi bizottságától függött.

Bánffy eleinte a franciák felé próbált orientálódni. Elhatározta a Bruckban megszakadt tárgyalások újrafelvételét Csehszlovákiával, amelynek a hadserege francia katonai misszió irányítása alatt állott.³⁹⁽³⁹⁾ Közvetítésre Szapáry László gróftól kérte föl, aki már a brucki tárgyalásokon is résztvett. (Szapáry később 1922–1924-ig Londonban volt követ.) Ennek eredménye gyanánt folyt 1921. június 23-án és 24-én Bánffy és Benes közt a marienbadi megbeszélés. A megfigyeléseit pontosan rögzítő Bánffy megírta a különvonaton érkezett Benesről, hogy kistermetű, igénytelen külsejű ember volt, jóakaró hangnemben beszélt, kissé fölülről és némi pártfogó hangsúllyal. Bánffy nehezen tudta megérteni, ¹⁶amit mondott, mert Benes francia kiejtése eléggé hibás volt. Bánffy túltette magát Benes öntelt modorán, amelytől eltekintve a tárgyalások barátságos légkörben folytak le. Ezekon magyar részről Teleki Pál és Szapáry is résztvett. A tárgyalásokon lényegében arról volt szó, miként lehetne Prága és Budapest közt a feszültséget megszüntetni és olyan alapot találni, amely lehetővé tenné, hogy a két állam a Duna-medence kérdéseiben együttesen léphessen föl. Bánffy Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia kooperációján alapuló hármass blokk tervét vázolta azzal, hogy Ausztriával Burgenland ügyét közösen kell megoldani, de először egymással kell tisztába jönni. Azt kívánta, rendezzék a csehszlovákiai magyarok helyzetét, a trianoni határokat pedig úgy módosítsák, hogy azok lehetőleg a nyelvi határokkal egyezzenek. Bánffy azt vallja, hogy nem kívánt annyi területet, mint amennyi a bécsi döntés alapján jutott Magyarországnak. Benes válasza az volt, hogy ilyen engedményekre nem hajlandó, de Komárom és Losonc átengedéséről talán szó lehet. Mellékesen közgazdasági kérdésekről is tárgyaltak. Bánffy végeredményben téves illúziókkal és eredmény nélkül távozott.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Egy csehszlovák–osztrák–magyar kooperáció a statusquora támaszkodó kisantant szétrobbantását jelentette volna. Benes külpolitikája azon alapult, hogy félt a németektől, a magyarokat pedig gyűlölte, függetlenül attól, hogy kapcsolatai voltak a magyar emigrációval, sőt a budapesti liberális ellenzékkel is.

7. Benes július 5-én hosszabb beszélgetést folytatott Marek prágai osztrák követtel, kijelentve, hogy ha a volt uralkodó újból visszatér Magyarországra, Csehszlovákia és Jugoszlávia nemcsak erősen föllép ellene, hanem foglyul ejtik és egy adriai tengeri szigetre fogják deportálni. Kerekest szó szerint idézve: „Burgenland jövőjéről Benes kijelentette, hogy annak minden körülmények közt Ausztriához kell kerülnie. Magyarországnak teljesítenie kell a békeszerződés döntéseit és ez ellen sem propaganda, sem erőszak nem segít. Csehszlovákiának közvetlen érdekei fűződnek ahhoz, hogy Ausztria birtokba vegye a törvényesen őt megillető területet.”⁴¹⁽⁴¹⁾

1921. július 26-án cserélték ki a francia külügyminisztériumban a trianoni békeszerződés ratifikált példányait. E napon a békeszerződés életbe lépve, Német-Nyugatmagyarország de iure Ausztriához tartozott. A Nagykövetek Tanácsa utasította a magyar kormányt, hogy az átadási jegyzőkönyvet egy hónapon belül írja alá. Ennek ellenére augusztus 3-án volt még egy tárgyalás Bécsben egyrészt Schober kancellár és Pogatscher külügyi osztályfőnök, másrészt pedig Masirevich Szilárd bécsi magyar követ, Gratz volt külügyminiszter és Villani I. oszt. követségi tanácsos közt, amelynek értelmében Sopron és környéke, a Fertőtől keletre fekvő terület (Seewinkel) egy része és Vas megyének kb. 5 km szélességű sávja Magyarországnak maradt volna. Ezt a megegyezést Seipel prelátus, a későbbi kancellár is támogatta. Az osztrák külügyi bizottság augusztus 13-án, majd 27-én tartott ülésén azonban nem hagyta jóvá ezt a megállapodást, illetve minden engedmény alapfeltételül a terület előzetes átadását kötötte ki. Pedig Bánffy időközben a terület átadásába is beleegyezett volna, ha legalább Sopron és környéke a tárgyalások befejeztéig Magyarország birtokában marad. Végző megoldásként egyezett volna bele egy népszavazásba,

de azzal, ¹⁷ hogy a terület ne kerüljön a népszavazás előtt osztrák közigazgatás alá. (Bauer Ottó elgondolása szerint népszavazást egy évvel azután tartottak volna, hogy Burgenlandot Ausztria birtokába vette.)⁴²⁽⁴²⁾ Így érte meg Bánffy, hogy a fegyveres ellenállás hívei közt elveszítette népszerűségét, a felkelés rajongó krónikása, Missuray-Krúg Lajos pedig fejére olvasta, hogy „balga alkudozónak koldusgaras a fizetsége.” Már pedig Bánffy már előzetesen júniusban számolt azzal a lehetőséggel, hogy ha minden megegyezési kísérlet meghiúsult, fegyveres ellenállást kell szervezni Nyugat-Magyarországon. Friedrich István és Urmánczy Nándor, akik a felkelést társadalmi alapon szervezték, erről természetesen nem tudtak, ezért ment a burgenlandi fegyveres harcok irányítása egy ideig kettős vágányon⁴³⁽⁴³⁾. A helyzetet azonban az komplikálta, hogy Burgenland átadásával egyidőben kellett volna megindulnia a dél-magyarországi terület visszafoglalásának. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság jogtalanul megszállva tartott 5677 km², 404 465 lakossal bíró területet, a lakosságnak csak tíz százaléka volt szerb–horvát anyanyelvű (sokácokat és bunyevácokat beleértve).⁴⁴⁽⁴⁴⁾ 1921 júniusában Bánffy is tudott arról, hogy a szerbek egy „Baranyai Köztársaság” kikáltása ürügyén a megszállva tartott déli peremvidék annexiójára készülnek, hogy birtokukban maradjanak a pécsi szénbányák. Ha most Burgenland kiürítése és Baranya–Észak-Bácska megszállása egyidejűleg indult volna meg, lett volna itt egy kockázat: ha az osztrákok fegyveres ellenállásra találnak Burgenlandban, akkor ennek ürügyén a szerbek félbeszakíthatják Dél-Magyarország kiürítését és így a magyarok maguk támasztanak akadályt olyan terület visszatérése elé, amelyre pedig a békeokmány értelmében joguk van. Ki kellett tehát eszközölnie diplomáciai úton, hogy Nyugat-Magyarország, illetve hivatalos nevén Burgenland átadása csak Dél-Magyarországnak a szerbek általi kiürítése után következzen be. Ezt a javaslatát az antanthatalmak valamelyik budapesti képviselője útján szándékolta előadni a Nagykövetség Tanácsánál. A következők jöhettek számításba:

Először is Sir Thomas Hohler de Beaumont angol főbiztos, 1921. augusztus 22-től követ, azelőtt Mexikóban szolgált. Bánffy nagyon intelligens, kitűnő emberismerő és ravasz, de alapjában véve jóakarátú embernek jellemzi, akivel igen bizalmas viszonyban volt. Másodszor Maurice Fouchet, 1920. március 8-tól budapesti francia főbiztos, vele Bánffy még bizalmasabb lábon állott, talán azért, mert Fouchet is íróember volt, egyik regényét Bánffy is olvasta. Harmadszor Gaetano Castagneto di Caracciolo herceg, 1920 szeptemberétől olasz követ, Bánffy ¹⁸emlékezése szerint „látszólag megközelíthetetlen”. Nápolyból származott, egyik őse az 1571. évi lepantói csata egyik flottaparancsnoka volt.

Bánffy úgy látta jónak, hogy Burgenland kiürítési és Baranya–Észak-Bácska átvételi terminusai megváltoztatásának kieszközlésére Hohler közbenjárását kérje. Ezt memoárjaiban azzal indokolja, hogy Itáliának nem volt sok szava a Nagykövetség Tanácsában, Franciaország rendszerint Jugoszlávia pártját fogta, Nagy-Britannia pedig nem táplált a szerbek iránt különösebb rokonszenvet. Az egyedüli komoly érv, amit Bánffy fel tudott hozni Burgenland kiürítése és Baranya átvételének egy időben való lefolytatása ellen, az volt, hogy a szerbek puccsszerűen Baranyai Köztársaságot akarnak kikiáltani, sőt Szabadkánál egy teljes hadosztályt vontak össze, amiből sejteni lehet, hogy Belgrádban a baranyai puccsal kapcsolatban erőszakos akcióra készülnek. Egyes, a visszaadandó területen működő szerb tisztviselők hangoztatják, hogy nekik eszük ágában sincs onnan kiköltözni. Ha tehát a magyar kormány kiüríti Burgenlandot és a szerbek ugyanakkor valamely ürüggyel megtagadnák Baranya kiürítését, a magyar közvélemény hangulata a kormány ellen fordulna, ami a bukását okozhatná. Ki képes akkor a szerbeket erőszakkal kiteszkelni Baranyából? Mozdósítana valamelyik nagyhatalom a szerbek ellen Baranya miatt? – „Amit mondtam, helytálló volt és igaz. Mert téves az a vélemény, hogy a diplomáciában hazudni kell ... Hogy nekünk más okunk is van arra, hogy az egyidejűség megszüntetését kívánjuk, arról nem mondtam semmit. De amit mondtam, az tiszta valóság volt ...” – írja Bánffy.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ Bánffy valószínűnek tartja, hogy Hohler az „Intelligence Service” révén hasonló információkkal rendelkezett a szerb annexiók tervekről, különben nem

tette volna magáévá az ő érvelését. Az ő javaslatára a Nagykövetek Tanácsa úgy döntött, hogy a szerbek kötelesek Dél-Magyarországot Burgenland kiürítése előtt átadni a magyaroknak. A magyar hírszerző szolgálat megállapította, hogy a szeparatista propaganda nem tudta megnyerni a lakosság többségét.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ A munkásság közt a fehérterrortól szóló hírek hatására némi tért nyert ugyan, de e munkások többsége az anyaország keretében és nem szerb protektorátus alatt akart küzdeni a demokráciáért és szocializmusért. Abból, hogy a tehetséges, de hóbortos Dobrovits Péter (Peter Dobrovic) szerb nemzetiségű festőművész „Baranya-Bácskai Szerb–Magyar Köztársaságot” proklamált, a jugoszláv király későbbi udvari festője nyíltan leleplezte megbízóit és nagyon ártott a magyar emigráció presztízsének.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ Soós altábornagy a magyar csapatok élén virágösben, a lakosság orkányszerű éljenzésétől kísérvé lovagolt be Pécsre,⁴⁸⁽⁴⁸⁾ ami nem tévesztette el hatását a bevonulás ellenőrzésére kirendelt antant-tisztekre sem. A menekülők közül sokan, akik nem voltak politikailag exponálva szintén visszaszivárogtak a Magyarországhoz visszacsatolt területre.

Ugyanakkor Sopronban nagyban folyt a hivatalok költözködése, nemkülönben az iskoláké is. Kapuvárra került az alispáni hivatal, Csornára a megyei árvaszék a számvevőséggel és gyámpénztárral együtt, a soproni szolgabírószág (járási hivatal) pedig Pinnyére költözött. Győrbe helyezték a járásbírószágot, a törvényszéket ¹⁹és a pénzügyigazgatóságot, ahol az utóbbi kettőnek felszámolás lett volna a sorsa. Ugyancsak Győrbe ment a soproni csendőrszárnyparancsnokság és az evangélikus líceum, az evangélikus tanítóképző intézet Bonyhádra, az evangélikus teológia pedig Kőszegre volt irányítva. A kereskedelmi és iparkamara Szombathelyen keresett magának új székhelyt, a rendőrkapitányság is megkapta az elvonulási parancsot. Helyben maradt a főreáliskola és a bencés főgimnázium, a felső leányiskola és – az erdészeti és bányászati főiskola! Augusztus 27-én az összes magyar katonai alakulatok az új határ mögé vonultak, beleértve a soproni helyőrséget is.⁴⁹⁽⁴⁹⁾

(Folytatjuk)

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szita Szabolcs: Adatok a háborúellenes és antifasiszta ellenállás Sopron megyei történetéhez (1944–1945)1 I. rész

Szita Szabolcs: Adatok a háborúellenes és antifasiszta ellenállás Sopron megyei történetéhez (1944–1945)¹⁽⁵⁰⁾ I. rész

1. 1944-ben Sopron megye népe saját szemével is megismerhette, az állandóan romló közellátás és közbiztonság révén érezhette a háborús szenvedés, a pusztulás és pusztítás olyan hullámát, amelyről addig csak a hírek vagy rémhírek útján értesült. A háborús kimerültség, a fokozódó kiábrándulás és a jövőtől való félelem általánossá vált. A Vörös Hadsereg harctéri sikerein túl a március 19-i német megszállás sokakra józanítólag hatott. A náci megszálló egységek erőszakosságai, a letartóztatások és a sorozatban érkező újabb elnyomó intézkedések és utasítások sokhelyütt megingatták a német „szövetségeseinkbe”, a „sorsközösségbe” vetett addig is ingadozó bizalmat. Megdöbbenést váltott ki helyenként a zsidókkal való bánásmód, elkeseredést a beszállásolásokkal és a megnövelt beszolgáltatásokkal járó terror.

²⁰A felsőbb utasítások nyomán a megye területén a csendőrség, a városban pedig a rendőrség a megszállók rendelkezésére állt. Ezek a helyi hatóságok általában személy szerint ismerték, nyomon követték, figyeltették a forradalmi munkásmozgalom aktivistáit, tagjait. Több szálon is nyilvántartották a baloldali

gondolkodású személyeket. Így hamar feltűnt, ha valaki szervezett, kapcsolatokat épített, vagy rövidebb-hosszabb időre lakhelyétől távol maradt. Az új helyzetről már a szélsőjobboldali Magyar Megújulás Pártja adott számot a megyében. Emberei 10 községben tartottak „tájékoztató gyűléseket” március végén és áprilisban.²⁽⁵¹⁾

A fasiszta terror új hulláma mindenekelőtt a forradalmi munkásmozgalom vezetőire és aktivistáira sújtott le. De elérte esetenként az angolbarátokat, a pángermán terjeszkedéssel korábban bármilyen kiállással szembehelyezkedő polgári elemeket is. A letartóztatások, elhurcolások és más brutalitások a tömegek erőteljesebb fékentartását szolgálták, emellett ezeket az akciókat is felhasználták a nép- és nemzetellenes tömegebefolyás érdekében.

Az „Anschluss” óta Sopron megyét közvetlen veszélyként fenyegetett fasiszta térhódítás 1944-es valóságában a közigazgatás tisztségviselői körében némi polarizálódás figyelhető meg. Néhányan elutasítják a németekkel való aktív együttműködést, a zöme tartózkodással tudomásul veszi a tényeket. Akadnak a megszállókat készséggel kiszolgálók is. Így Sopron megyében is fokozatosan végrehajtják a nácik által követelt antiszemita intézkedéseket. Júniusban a németországi deportálás előkészítéseként a megye zsidóságát a soproni és a sárvári gyűjtőtáborokba hurcolják. Internálás a sorsa mindazoknak is, akik a fennálló társadalmi rendre, a németek, a „hadrakelt hadsereg” a „hadbanálló nemzet” érdekeire – az ellenforradalmi rendszer urai és „jogrendje” szerint – veszélyt jelentenek, vagy veszélyesek lehetnek.

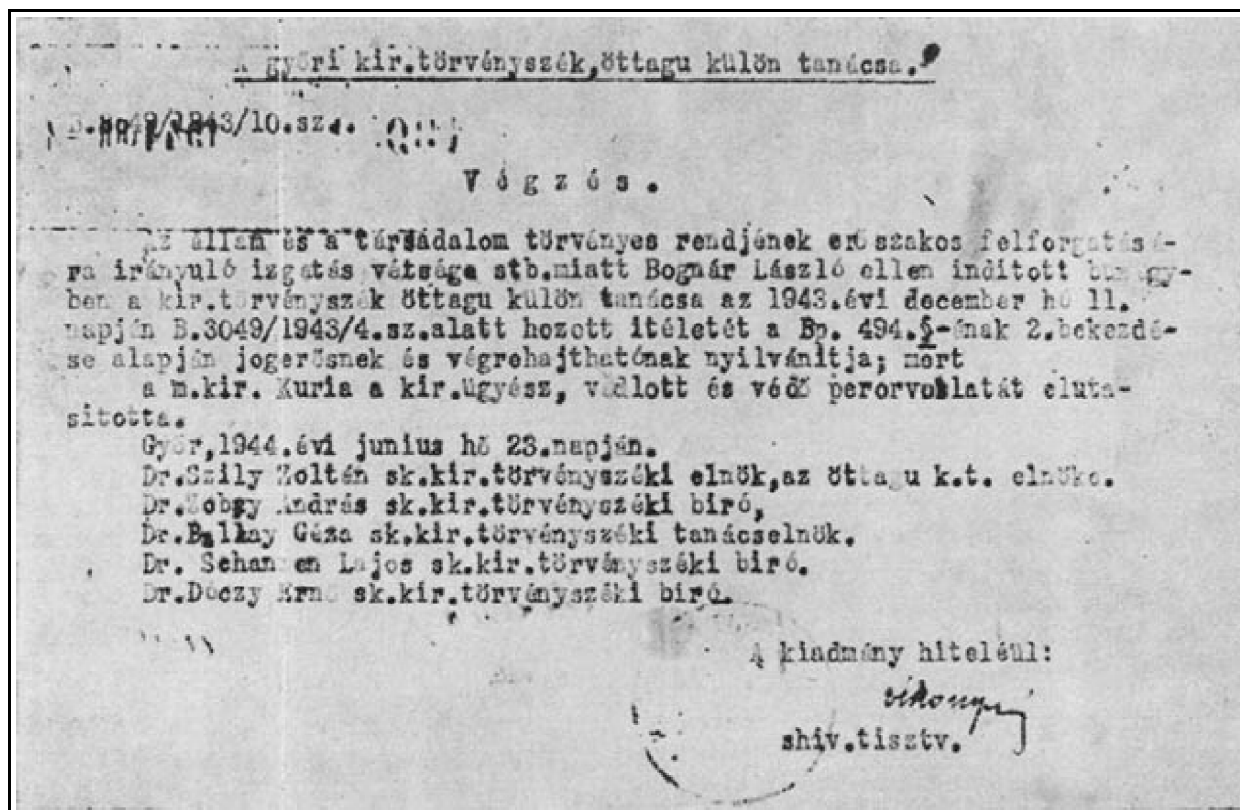
A járások falvaiban a félelem és a gyűlölet új hullámát indították el ezek az internálások, a helyi csendőrterrorral is tetézt meg-megújuló katonai behívások, majd az SS-kényszersorozások. Betiltották, megbénították a parasztság haladó szervezeteinek³⁽⁵²⁾ működését is, teret nyert viszont a helyi nyilasok, a „magyar nácik” tevékenysége. Megfélemlítések és ígéretek váltogatták egymást, ugyanakkor a sovinszta, szovjetellenes propaganda, az antiszemita rendszabályok áradatával együtt kifejtett szociális demagógia is zavarta a parasztság körében a tisztánlátást. Bénítólag hatott a megyében a Volksbund-terror, a ²²volksbundistává lett német lakosok haladásellenes, fasiszta magatartása, akik a Sopron környéki falvakban a legváltozatosabb eszközökkel törekedtek a fasisztaellenes elemek, a magyar érzelmű családok apraja-nagyja megfélemlítésére, a náci szándékoknak megfelelő befolyásolására.⁴⁽⁵³⁾ Ezek a tényezők nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Sopron megyében a fokozódó tömegelégedetlenség a háború utolsó heteiben is csak az aktív védekezés fokát érte el.

Megyeszerte fellelhetők a háborús szolgáltatások megtagadásának jelei, általánosan érvényesült a beszolgáltatási rendelkezésekkel szemben a paraszti önvédelem reflexe. Az állatállomány, a készletek mentése végett félreeső majorokban, erdőkben, pajtákban és tanyákon rejtegették a jószágot. Titkolt vermekbe, leleményesen leplezett helyekre dugták el az alapvető élelmiszereket. A német Arbeiter Abteilung átvevője hiába fenyegetőzött fegyveres fellépéssel is, az Állatforgalmi Központ megyei kirendeltségénél dolgozók rendszeresen nem adták ki a németeknek a felsőbb hatóságok által „kiutalt” mennyiségű vágóállatot.⁶⁽⁵⁵⁾

A rendelkezésre álló adatok szerint Sopron megye egészét tekintve a szervezett, tartósan összefüggő, forradalmi hagyományokon alapuló antifasiszta mozgalom feltételei nem értek meg. A megye területén fegyveres ellenállási harcra (a márciusi végnapokban történt néhány átállási és megadási kísérletet vagy esetet kivéve) és nyílt, háborúellenes akcióra nem került sor. Az időben és térben szétszórt ellenállási megmozdulások mozaikszerű jelenségeit közös szátra fűzni a fentiek miatt is – nehéz. A megyében uralkodó körülmények között az antifasiszta küzdelem ebben a periódusban helyileg egyes személyekhez, ill. kapcsolataikhoz kötött volt. 1944 őszéig kommunista felső kapcsolatok Kapuvár és Fertőszentmiklós körzetéből, ill. Sopron esetében mutathatók ki. További kutatásnak kell tisztázni többek között a kommunistáknak a helyi népfront megteremtéséért kifejtett törekvéseit, a Hitler elleni nemzeti egység építésében a lehetséges szövetségesekhez való viszony kérdését is.

23A megyeszékhely, Sopron város háborús közállapotairól bővebb ismeretekkel rendelkezünk.⁷⁽⁵⁶⁾ 1944-ben már jelentős múltra tekintett vissza a városban a pángermán terjeszkedéssel való szembenállás, ahol az időnként élesen megmutatkozó Volksbund-ellenesség az ellenállás sajátos helyi formája volt. A március 19-i német bevonulást követően azonban az ellenállás alig gyarapodott, további kívánatos fejlődése több okból elmaradt.

A harc feltételei a „Harmadik Birodalom” határai mentén igen súlyosak voltak. A német biztonsági szervek a városban – elsősorban a Volksbund révén – kipróbált és átfogó besúgóhálózattal rendelkeztek. Több éve figyelték mindazok mozgását és magatartását, akiket a német érdekekre veszélyesnek tartottak. Ügynökeik és helyi cinkosaik lehallgatták a városi telefonvonalakat, szemmel tartották a náciellenes elemek családját és kapcsolatait is. A megszállás után a németek ugyanakkor taktikusan háttérben tudtak maradni. A városi közigazgatás gépezete tovább működött, ezen az „áttételen” keresztül is megvalósultak a megszállók szándékai.

2. A győri törvényszék különtanácsának végzése Bognár László soproni kommunista ügyében

A nagyüzemi munkásokat és azok harci tapasztalatait nélkülöző soproni munkásság körében az ellenállás szervezését jelentősen hátravetette az SZDP-szervezetek és a munkássajtó betiltása. A soproni munkásság harci módszerei közül hiányzott az egységes fellépés, nem volt ilyen tapasztalata, kevésbé élt ennek hagyománya. (Feltehetőleg ezért sem épült meg a munkásotthon, a két 24 régi „egyleti” helység szolgált erre.) A zömmel kisipari műhelyekből indult, ill. ott dolgozó helyi szociáldemokrata vezetők tevékenységét az új helyzetben tovább nehezítette a kellő információk, a kapcsolatteremtés hiánya. Legális összejövetelekre nem volt lehetőség, a szakmai szervezeteknek a Gambrinus-vendéglő feletti helyiségeit a német biztonsági szervek tartották szemmel.

A megtorló intézkedések, a Gestapo-„figyelmeztetések”, a kirekesztőleges, fasiszta jellegű nemzetszemlélet egyre szélesedő térhódítása szinte vákuumot teremtettek az antifasiszta mozgalom korábbi résztvevői, ill. a náciellenes törekvésekkel rokonszenvezők körül. A megfélemlített szervezett munkásság⁸⁽⁵⁷⁾ nagyrésze a következményektől tartva elhagyta a szakszervezeteket. Egyes adatok szerint 1944 nyarán Ferenczy János próbálkozott a megszakadt kapcsolatok újbóli felvételével, illegális szervezet kiépítésével. A rendelkezésre álló eddigi mozaikok nyomán⁹⁽⁵⁸⁾ csupán annyit feltételezhetünk, hogy a Magyar Front felhívásait követve a náciellenes erők egy részét a nyár végéig sikerült tömöríteni az új összefogás érdekében. De erre utal az a tény is, hogy a megyében mind a csendőrség, ²⁵mind a rendőrség aggodalommal figyelte az ellenállási mozgalom, a Békepárt röpiratainak postai terjesztését. (Ezek zömmel Budapestről és Pécsről érkeztek, még a főispáni hivatalba is.)

A Békepárt fennmaradt központi címjegyzéke szerint Sopronba és Sopron megye 88 községébe 290 fő

részére, valamint 38 Gazdakörnek és egyéb helyi egyesületnek küldött a Békepárt alkalmilag röpiratokat. Sopronban dr. Balázs Miklós, Ferenczy János, Galambos István, Kurucz Imre és Varga József állt valamilyen kapcsolatban a Békepárttal. (PTI Arch. 677 f. 1. cs. 11. ö. e.) Be kellett szolgáltatni a tengelyellenes szövetségesek repülőgépeiről tömegesen leszórt – a munkahelyek elhagyására, a nemzeti ellenállásra serkentő – röplapokat is.

A német megszállás után alapjaiban megingott, majd az év végéig fokozatosan széthullott a Soproni Magyar Szövetség (SMSZ). A német fasiszta terjeszkedési törekvésekkel 1942 óta sokrétűen szembeszegülő SMSZ politikájában nacionalista jellegű, osztálybázisát tekintve polgári és értelmiségi tömörülés volt. Az ellenforradalmi rendszer szolgálatában; a „szellemi honvédelem” áramlatában az 1921-es soproni népszavazás eseményeire is alapozva tartotta ébren a város társadalmában (de a megyére is kisugárzóan) a nemzeti függetlenség óhaját. Az SMSZ működésének fontos vonása, hogy az „Anschluss” árnyékában fogant, a közvetlen fenyegetettség kiváltotta náciellenes soproni összefogás terméke volt.

3. A soproni „Zsidó Vének Tanácsa” bélyegzője

Március 19-e után a megszállás rideg és józanító valóságában a szövetség – defenzívában formálódott – mozgástere leszűkül. Az ígéretes – előzőleg már esetenként demokratikus elemekből is építkező, de a megváltozott szituációra felkészületlen – mozgalom továbblépni sajnos nem tudott. Korábbi résztvevői körében a megszállók túszedésének izgalmi és megrázkódtatásai után az egzisztenciális kiszolgáltatottság, a vezető egyéniségek hiánya, vagy a család féltése, a befelé fordulás, a passzivitás irányába hatott. Emiatt is az SMSZ-t összefűző korábbi Volksbund-ellenes indulatok 1944-ben nem fejlődtek aktív kezdeményezéssé. Az 1944 nyarán kiadott „magyar üdvözlete” a fennálló rend „utolsó csepp vérig” tartó védelmére¹⁰⁽⁵⁹⁾ hívott fel. További – korábban az 1921-es évfordulók ²⁶kapcsán hagyományossá vált – a múlton merengő rendezvényein már nem az „Éneklő Sopron”, hanem az „ébredő magyarok” hangja hallatszott.

A szeptemberi fegyverszüneti előkészületek légköre Sopronban is érezhető volt. A német érdekek érvényesülését ugyanakkor továbbra is „die Sicherheitspolizei und SD Aussenkommando Oedenburg” vigyázta.¹¹⁽⁶⁰⁾ A náciakkal való szakításhoz, az óhajtott német kiürítéshez viszont nem a polgármester

levelezésére, nem a helyi katonai és közigazgatást irányító urak praktikáira lett volna szükség. A tényleges megoldáshoz a valóságos antifasiszta ellenállás objektív és szubjektív feltételeit kellett volna megteremteni és érvényre juttatni. Ez a megoldás viszont ezekben a körökben sem országosan, sem helyileg nem jöhetett szóba.

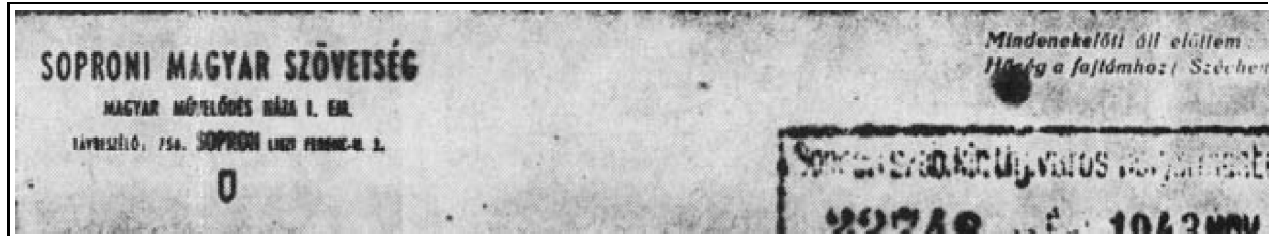
4. Toborzóplakát

A szélsőjobboldal viszont tovább szervezkedhetett, mialatt tovább romlottak az ellenállás, a Hitler-ellenes nemzeti egység építésének lehetőségei. Szeptember 27-étől mind nagyobb számban érkeztek menekülők Sopronba, egyidejűleg szélesedett a német és magyar katonai alakulatok térfoglalása is a megye területén. Ez nagyban hozzájárult az általános bizonytalanság és bizalmatlanság erősödéséhez. Az újabb feszültségek pedig tovább gyengítették a szükséges helyi összefogás kibontakozását.

A nácik második beavatkozása október közepén az erőviszonyokat Sopronban is a totális fasizmus javára változtatta meg. A negyedszázados ellenforradalom haláltusájában a megye és a város közéletéből

számúzték minden haladó gondolatot.

2. 1944. március 19. Sopronban a német megszálló csapatok beérkezése után a nyíltan tevékenykedő Gestapo őrizetbe veszi Ferenczy Jánost, a Szociáldemokrata Párt soproni szervezetének titkárát. Letartóztatják dr. Hernfeld Pált és másokat (mintegy 20 főt) németellenes magatartásuk miatt. Dr. Hernfeld Pált a sztálingrádi győzelem nyilvános éltetése miatt április 28-án a német biztonsági szervek elhurcolják a városból.

5. A Soproni Magyar Szövetség levélpapírosának fejléce

Kapuvárott a Gestapo megfigyelés, majd szigorú ellenőrzés alá helyezi az évek óta németellenes helyi propagandát kifejtő és szervezkedő Szentiványi Szigethy Attila járásbírói kezelőt.

Március 23. A kapuvári járás főszolgabírája jelenti, hogy több községben a német megszálló csapatok erőszakoskodnak. „Így pl. Beleden marhákat, tüzfát, rádiót visznek el és használnak, a zsidó családokkal a szokásos kilakoltatást és elkobzást hajtják végre...”, ahol „a csendőrorjárat jelenlétében folynak egyes visszasságok. Az igazolásra felhívott őrsparancsnok jelentése szerint azt az utasítást kapták, hogy a megszállók minden kérését teljesítsék. Ennek az utasításnak a tarthatatlansága azonban alig szorul indoklásra.”

A soproni polgármester átíratot intéz a honvéd hadtestparancsnokhoz az előző napi incidensről. 22-én 20 órakor a Háromház téren a megszálló német katonaság egyik járőre (die Wache Streifendienst) a légvédelmi sziréna jelzésekor ittasan a környéken kellően el nem sötétített ablakokra lőtt, ill. az utcán járókat „lövöldözéssel sietette” az óvóhelyre.

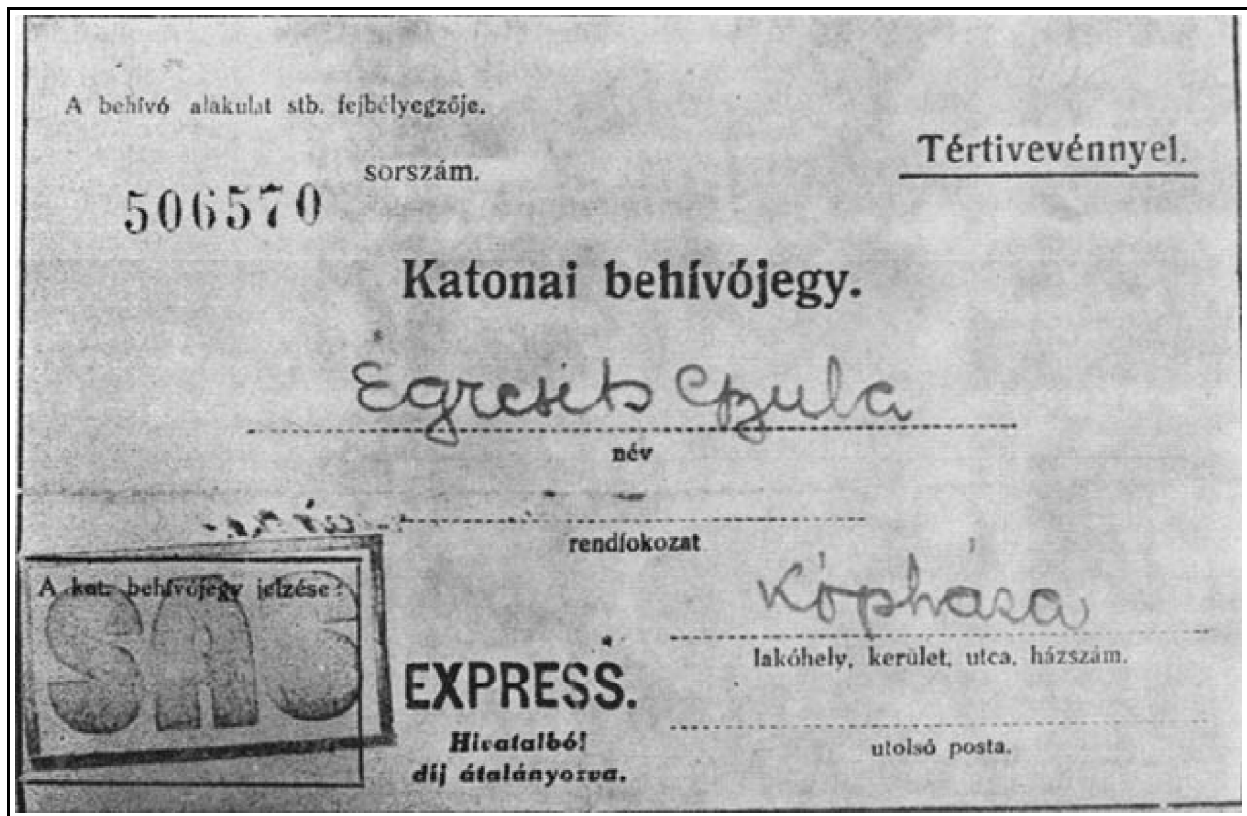
Március 24. A m. kir. 7. honvéd hadtestparancsnokság működési területére Pelz Viktor német főhadnagyot összekötő tisztnek jelölik ki. Neki kell a Sopront megszálló német egységek (503. sz. népfelkelő zászlóalj A. 01–072 postaszám) és a soproni lakosság között előforduló súrlódásokat, atrocitásokat jelenteni naponta, „hogy a megszálló csapatok és a polgári lakosság között az együttműködés biztosítható legyen.” Illegális kapcsolatok révén fiktív katonai menetlevéllel Budapestre menekül Sopronból a Gestapo elől Ruzicska Emil Sotex gyári villanyhegesztő.

28. Március 28. Sopron megye alispánja elrendeli a megye területén működő szociáldemokrata és kisgazdapárti szervezetek feloszlását.

Április 1. Letartóztatják Holndonner Lajos és Bognár Dezső soproni illegális kommunistákat.

Április 3. A m. kir. rendőrség soproni kapitánysága a Szociáldemokrata Párt soproni szervezetét a 920/1944. sz. határozatával – az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló 1938. évi XVII. tc. 3. §-a alapján – mint tilos működést kifejtő politikai pártot feloszlítja. Feloszlítják a Magyar

Paraszt Szövetség Sopron megyében működő szervezeteit is.

6. 1944. évi SAS-behívó a magyar hadseregbe

Április 4. Kolosits Gyula szabómestert munkahelyéről elbocsátották és a brennbergi bánya területéről kitiltják, mivel „a munkásokat a kommunista eszméknek igyekeznek megnyerni és közöttük nyugtalanságot és elégedetlenséget igyekeznek szítani.” A rendőrhatalóság őrizetbevétel után Kolositsot Sopron járás területéről állambiztonsági szempontból kitoloncolja.

Április 6. A soproni rendőrkapitányság rendőrhatalósági felügyelet alá helyezi a „magatartása miatt államrendészeti szempontból veszélyes” Holndonner Lajos nyomdászsegédet. A soproni rendőrkapitányság a sajtó útján közlése, hogy az „elmúlt napokban néhány soproni baloldali személyt védőőrizetbe vett.”

Április 7. Röckeisen őrnagy hivatalosan felállítja Sopronban a Gestapo (Geheime Staatspolizei) soproni alosztályát, melynek feladata a „zsidókérdés végleges megoldása”. Egyben feloszlatta az ortodox és neológ hitközségeket, elrendelte a zsidók részére a kijárási korlátozását, a zsidó vének tanácsa megalakítását. Röckeisen a soproni polgármester tudomására hozta, hogy „reméli a zsidóságon 29kívül nincsenek a városban olyan elemek, amelyek a közös győzelmet [...] veszélyeztetnék, ha azonban feltevésében csalódna [...] azok ellen is kénytelen eljárni”.

Április 8. A csornai főszolgabíró jelenti, hogy az intézkedések nyomán a csornai járás területén „munkásegységek nem működnek.”

Április 9. A soproni polgármester utasításokat kap a Gestapo soproni megtelepedésével és a közigazgatás

munkájába való beavatkozásával kapcsolatos feljegyzése nyomán. Baky László államtitkár: „kívánatosnak tartja, hogy a polgári hatóság a békés együttműködés érdekében mindent kövessen el ... Igyekezzen a polgármester odahatni, hogy a Gestapo intézkedéseiről baráti alapon idejében és mindenről értesüljön, a rendkívüli eseteket vagy tervezett rendkívüli intézkedéseket azonnal jelentse ...”

Sopron szab.kir.thj. város katonai ügyosztálytól.
19215/1944.III.szám. Targy: német "SS" sorozás.

I D E Z É S .

A Német birodalmi kormánnyal kötött megállapodás értelmében felhívom, hogy f.évi szeptember hó 14. n, reggel 8 órakor sorozása végett tisztán megmosakodva, tiszta fehérneműben jelenjen meg Kossuth Lajos u.9.sz. alatt /Német ház/.

Az idézésen kívül a sorozásra a következő okmányokat kell magával hoznia: 1./ Születési anyakönyvi kivonatát, 2./ Bejelentő lap szelvényét, 3./ Polgári személyi lapját, 4./ Katonailag kiképzettek, katonai igazolványi lapjukat.

Aki hadiüzemi alkalmazott, annak az üzem katonai parancsnokától igazolványt kell hoznia, annak tüzetes megjelölésével, hogy az üzemben mi a foglalkozása és a beosztása.

Távolmaradását igazolnia kell. Igazolatlan távolmaradás esetén karhatalommal fogom előállítani.

Dr.Heiszler Béla s.k.
városi tanácsnok.

Sopron, 1944. *19.* /Értesítés napja/
Sopron /szül.hely/ *1901.* /szül.idő/
Mihály /apja neve/ *Divu* /anyja neve/
Libelaki u. 19. /lakása/

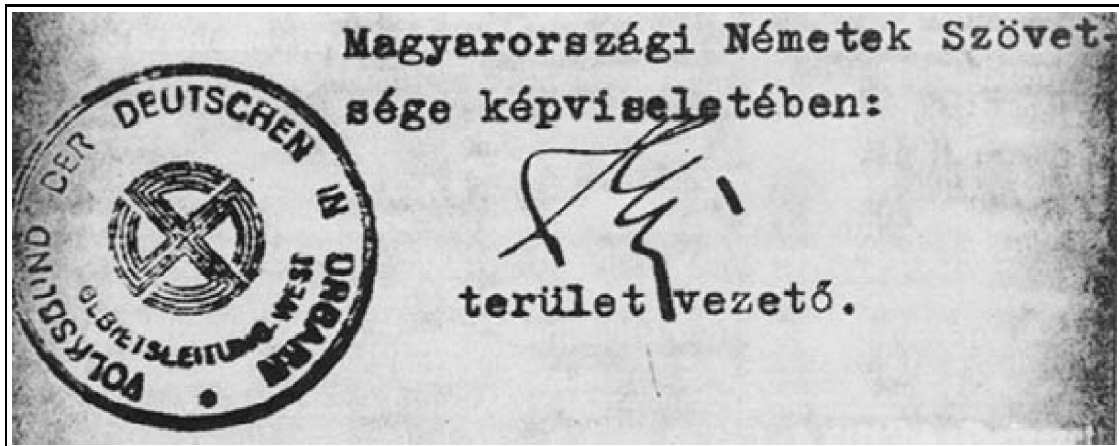
7. Idézés SS-kényszersorozásra

Április 14. A m. kir. csendőrség központi nyomozóparancsnokságának jelentése szerint a Békepárt postai úton ismét röplapokat küldött szét magánszemélyek és egyesületek címére. Többek között Sopronnémetibe és Nagycenkre is érkeztek röpiratok, melyek „előállítói és terjesztői után a nyílt nyomozás folyamatban van.”

Április 19. A belügyminiszter leiratot intéz Sopron város polgármesteréhez a német biztonsági szolgálat (SD) szerveinek támogatása tárgyában a „nagy mérvben megnövekedett kommunista veszedelem leküzdésére és a Magyarországot elsősorban fenyegető bolsevista előzónlél elhárítására ...” Az utasítás **30** szerint szoros és zavartalan együttműködésre és „legteljesebb magyar támogatásra van szükség, hogy a

kívánt cél minél eredményesebben és zökkenésmentesen legyen mielőbb elérhető.” A Gestapo soproni alosztálya munkahelyén letartóztatja, majd Németországba hurcolja dr. Steiner Pál vegyész mérnököt, a Soproni Selyemipar R. T. festődéjének vezetőjét és Weiszberger főmérnököt.

Április 24–26. Nagyszabású razzia Kapuvárott, amely főleg a 406 fős izraelita közösség ellen irányul. A razzia során „ellenőrizték, hogy a zsidók gazdasági háttérbeszorítására a közelmúltban hozott rendelkezéseket betartották-e.”

8. A Volksbund nyugat-magyarországi vezetőségének bélyegzője

9. A Volksbund soproni csoportjának bélyegzője

10. A náci párt soproni szervezetének bélyegzője

Április 27. A perorvoslatok elutasítása után a Magyar Királyi Kúria jogerősnek és végrehajthatónak nyilvánítja a győri kir. törvényszék öttagú külön tanácsa B. 3049/4. sz., 1943. december 11-én kelt ítéletét, melyet Bognár László soproni cipőfelsőrészkesztő ügyében hozott. A Horváth Ferenc cipésmester üzemében dolgozó Bognár László munkatársai előtt a szovjet rendszer javára „feldicsérő módon, számtalan és közelebbről meg nem állapítható alkalommal izgató kijelentéseket tett ... nem is titkolta, hogy meggyőződéses kommunista” és „számtalanszor adott kifejezést ... azon meggyőződésének, hogy az oroszok 31nyerik meg a háborút és akkor majd itt is jobb világ lesz.” Bognár „arra is törekedett, hogy társait a munkás szakszervezet részére megnyerje. És beszélt arról, hogy csak a szervezettel lehet valamit elérni.”

Április 28. Brauning és Kaufmann Gestapo-ügynökök őrizetbe akarják venni a náci- és háborúellenes nézeteket valló Füredi Oszkár, Várkerület 74. sz. alatti lakost. Füredi a letartóztatás elől este családjával és Breuer György segítségével Brennebergbe szökik. A bányamunkások egészséges lakáshoz juttatásáért korábban sokat fáradozó, ismert soproni építész Óhermesen, Pénzes Pál bányácsnál kap menedéket.

A Soproni Hírlap közli, hogy Backhofer Károly és Bauer András brennebergbányai munkásokat elfogták és internálási eljárás indult ellenük. Backhofer és Bauer „munkájukat engedély nélkül félbehagyták, sőt munkahelyükről anélkül távoztak el, hogy erre engedélyt kértek volna.”

11. A Magyar Országos Véderő Egyesület soproni főosztályának bélyegzője

Április 29. A soproni polgármester jelenti a belügyminiszternek, hogy a várost március 19-e óta megszállva tartó német népfelkelő zászlóalj eltávozott. Német katonai irányító szerv nincs a városban.

Május 10–12. Beleden és Kapuvárott a zsidó lakosokat a gettózásra kijelölt épületekbe kényszerítik. A megalakított zsidótanácsok „minden tagja életével felel azért, hogy a zsidóság rendbontás nélkül hajtsa végre az előírásokat.” A soproni járásból is 50 fő kerül még Kapuvárra és Beledre „átköltöztetésre.”

Május 16. Az Új utcai lakók levélben tiltakoznak (71 aláírás) az utca gettóvá tervezett átalakítása miatt.

Május 17. A polgármester a BM 171.908/1944. VII. b. sz. rendelete alapján utasítja 16 soproni sportegyesület vezetőségét, hogy 60 nap alatt közgyűlésen hagyassák jóvá a MOVE Társadalmi és Sportegyesületekbe való beolvadásukat.

Május 22. Erdős Aladár lapszerkesztőt Sopronban őrizetbe veszi a Gestapo. A nyomozás a Soproni Magyar Szövetség ügyében folyik a német titkosrendőrség által lehallgatott telefonbeszélgetések stb. alapján. Erdős július 5-én a soproni gettó bevagyonírozásakor megszökik a Déli pályaudvarról.

32*Május 28.* A Gestapo letartóztatja Dr. Hartmann Jenő GYSEV-vasútigazgatót.

Június. Iliás Ferenc, a betiltott Parasztszövetség országos titkára Kovacsics János néven Sopronban rejtőzik el az üldözés elől. Egy csendőrnnyomozó nyomára bukkan, Iliást Budapestre csalják, majd a csillaghegyi Gestapo fogságába kerül.

Április 30. A belügyminisztériumi összesítő szerint „a Békepart továbbra is tömegesen árasztja el az országot posta útján röpirataival. Különösen a feloszlott Független Kisgazda Párt és a Magyar Paraszt Szövetség volt tagjai címére küldik a Magyar Földművesek c. röpiratukat”. A 3. nyomozó alosztály területén „... Magyarkeresztúr, Kópháza, Maglóca, Kapuvár, Osló, Zsira, Szany, Lövő, Alszipor, Sarród, Rábatamási, Csorna ...” községekbe juttattak el röplapokat.

Pécsről postai úton érkeznek Sopronba a Magyar Front kiáltványa és röpiratai. A „Magyar Nemzethez” szóló felhíváshoz csatlakozva fokozatosan 15-20 fős illegális csoport alakul meg Magyar Függetlenségi Front Ellenállási Mozgalom soproni szervezete néven. A csoport ifj. Fábján Lajos és Bella Ernő

szervezőmunkája nyomán kapcsolatokat épít ki különböző soproni mozgalmi vezetőkkel.

Külföldi rádióhírek hallgatása és azok továbbadása, titkos rádióállomás állítólagos működtetése és a szállított német repülőgépek szándékos rongálása miatt vizsgálat indul Pinyén. Házkutatás Kiss István pinnyei állomásfőnöknél.

A soproni rendőrkapitányság hirdetménye szerint „a gettóba elhelyezett zsidók az értékeik átadására és elrejtésére nézve kikérdezés alatt állnak.” A zsidóktól származó értéktárgyak 24 órán belüli bejelentése mindenkinek kötelező. „A bejelentés elmulasztása azonnali internálást von maga után.”

Június 13. A Soproni Hirlapban „egy nemzeti szocialista olvasó” kifogásolja, hogy a „Belvárosban, vagy a város különböző forgalmas utcáin, keresztények megkülönböztető jelet viselő egyénekkal az utcán járnak, vagy beszélgetnek, mintegy ezzel is kifejezést adva szimpátiájuknak.” Őrizetbe vették a hatóságok Fodor Miklós volt evangélikus lelkészt „zsidó vagyontitkolása miatt”.

Június 18. A gartai (Kapuvár) iskolában folyik a deportálandó zsidó lakosok személyi motozása és erőszakos vallatása.

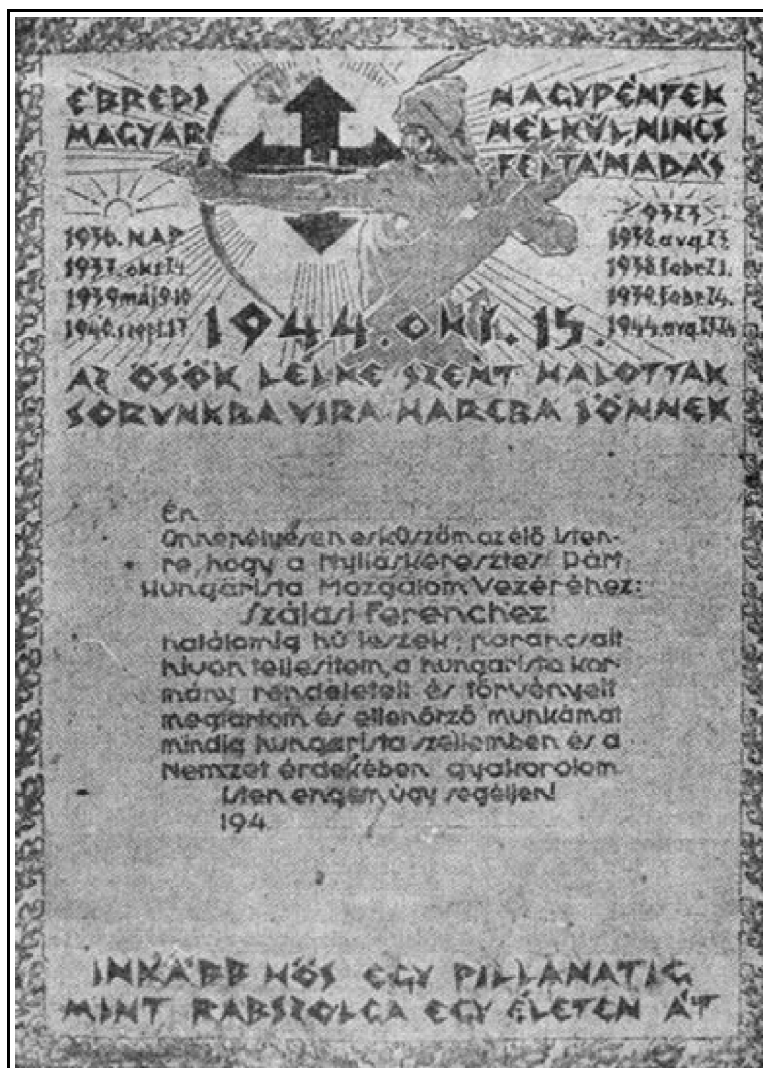
Gumibotos vallatások a soproni rendőrségen. A zsidó lakosság tulajdonát feltételezetten rejtegetők ellen vizsgálat indul. Az őrizetbe vettek a vallomás megtagadása esetére a Gestaponak való átadással fenyegetik meg.

Június 19. A soproni Evangélikus Tanítóképző épülfélben lévő internátusa épületében megkezdődött a deportálásra szánt zsidó lakosok összegyűjtése.

Június 21. Sopronba szállítják a május 10-e és 12-e között már helyileg „összeköltöztetett” kapuvári zsidó vallású lakosokat (405 fő). A deportálás előkészítéseként a soproni táborban fokozatosan háromezer embert gyűjtenek össze.

Június 28. A gettóból összefogással kimenekített Dr. Hollós Richárd soproni orvos családjával együtt az Alsólövér u. 17/a. sz. házban rejtőzik el a Gestapo elől. A környező házak lakóinak támogatásával 1945 áprilisáig, a Vörös Hadsereg érkezéséig ott tartózkodnak.

Július 5. Auschwitz célállomással útnak indítják tehervagonokba zsúfolva a soproni gettó lakóit. Ekkor hurcolják el a soproni Gestapo foglyait is.

3312. A nyilas hatalomátvétel után kiadott emléklap

A Fertőrákos területén lévő kőfejtőben az Organisation Todt műhelyeket állít fel. A „belső fronton” hiányzó munkaerő pótlása érdekében az akkor Sopron 34 vármegyei csepregi járásban „megindult egy bizonyos tisztogatási munka”. Az elhurcolt zsidókéhoz hasonló korlátozásokat léptetnek életbe a cigányok ellen. 27-én a főispán elrendeli a megye területén élő cigányok összeírását, hogy a velük szemben fogatosítandó és kilátásba helyezett intézkedések mielőbb zökkenésmentesen végrehajthatók legyenek.”

Július 15. Hatósági felszólításra Jankovits Pál, Újteleki u. 7. sz. alatti lakos, a soproni csoport volt elnöke bejelenti, hogy „az Élelmezési Munkások Országos Szövetségének soproni helyi csoportja és befizetési helye tagok hiányában megszűnt.” A befizetőhely az Újteleki u. 7. sz. alatt volt.

Július 19. Nagy Ivor, a Volksbund területi szervezésvezetője és sajtóelőadója Soproni Hirlapban méltatja a fegyveres SS akcióit „a magyar–német sorsközösség tükrében”. A kormányközi egyezmény ismertetése során leszögezi, hogy most már „minden hazai német 17–62 éves korig a háború tartamára a német véderő hadkötelezettsége alá tartozik.” Németnek az tekintendő, „aki magát önként, minden kényszertől mentesen

annak vallja, vagy életmódja, szokásai s életkörülményei alapján ide sorolható.”

Július 21. Grafl János, Deák tér 56. sz. alatti lakos hatósági felszólításra bejelenti, hogy „tagok hiányában a Magyarországi Famunkások Szövetségének soproni befizetőhelye (Deák tér 56.) megszűnt.”

A náciellenes diákszervezetek sorában létrejött Budapesten a Szabad Élet Diákmozgalom (SZÉD), amely Sopronban is rendelkezett kapcsolatokkal.

Július 23. A Soproni Hírlap szerint a nagycenki csendőrség az elmúlt héten elfogta a szökésben lévő és bűjkáló Weiler Gyula soproni lakost és „kihallgatása után átadta [...] a sárvári internálótábornak.”

Augusztus 7. A vármegye főispánjának átírtára kapcsán Sopron város polgármestere értesíti az ügyosztályok vezetőit „az ejtőernyős ügynökök, agitátorok és partizánok elleni elhárítás” rendszeréről, amely „a német biztonsági rendőrség támogatásával, de magyar vezetés alatt egységesen” működik.

Augusztus 18. A Gestapo soproni alosztálya letartóztatja és kihallgatja Sopronban Radó Ferenc tanítót, az 1944 márciusa óta betiltott németellenes soproni „Nyilvános Énekóra” mozgalom szervezőjét. A Gestapo a Magyar Front ügyében folytat nyomozást.

Augusztus 19. A győri kir. ügyészség értesíti a soproni polgármestert, hogy Bognár László „2 évi fogházra, mint főbüntetésre” ítél Sopron, Ikvahíd 2. sz. alatti lakos „az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás vétsége, továbbá a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség miatt” a győri kir. törvényszéki fogházban szabadságvesztését 1944. évi augusztus 16-án megkezdte.

Augusztus 29. Dr. Temessy Béla vezérőrnagy, a m. kir. 3. szombathelyi honvéd kerületi parancsnokság parancsnoka a VKF utasítása értelmében újabb intézkedést ad ki többek között Sopron vármegye főispánjának és alispáni hivatalának. Minden községben és a városban a szovjet hadifogságba jutott magyar katonák hozzátartozóiról névjegyzéket kell készíteni, akiket ejtőernyős ledobások esetén „feltűnés nélkül megfigyelés alá kell vetni.”

35*Szeptember 1.* Sopron város leventeparancsnoka bejelenti, hogy megkezdődik az 1944–1945. évi leventekiképzés az Anger-réti sportpályán. Kiképzésre kerülnek az 1932-ben születettek.

Szeptember 13. A szombathelyi 3. honvéd kerületi parancsnokság átíratára Sopron város megküldi a város területéről származó és eltűnt, vagy hadifogságba jutott honvédek hozzátartozóinak névjegyzékét.

Szeptember 14. A rendőrség elfogja Sopronban Steiner Lajos szövőmunkás, Halász u. 11. sz. alatti lakost. Steiner t. szakaszvezetőként szolgált, a hadművelési területéről engedélyezett szabadságáról nem tért vissza alakulatához „abból a célból, hogy végleg kivonja magát a hadrakelt hadseregnél való szolgálatteljesítés alól.” Tettéért a m. kir. 3. honv. kerületi parancsnokság bírósága október 4-én H. 980/44. XII. -3. sz. ítéletében főbüntetésként 4 évi börtönre, politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen időtartamú felfüggesztésére, valamint lefokozásra ítéli.

Szeptember 16. A Szent György utcai levente otthonban megkezdődik az 1926-ban született ifjak sorozása, „esetleges munkaszolgálatra való behívásuk miatt.”

Szeptember 24. A 3. honvédkerület területén „megfelelő intézkedés végett” a közigazgatás vezetőivel közlik a H. M. 77.441. eln. rendeletét. Szövege: „A Dunántúl egész területét a m. kir. katonai és polgári

alakulatok és szervek felvevőterületének tartom fenn. Megtettem az intézkedéseket, hogy a német alakulatok a Dunántúl területét hagyják el. Addig is minden újabb beszállásolással szemben a magyar érdekeket a legszigorúbb intézkedésekkel védje meg. Amennyiben német alakulatok ennek dacára szállásokat vennének igénybe, úgy azt táviratilag kérném jelenteni.”

Szeptember 25. Az Oberkommando der Wehrmacht (OKW) Nyugat-Magyarországot hadműveleti területté nyilvánítja.

Szeptember 27. A soproni polgármester a H. M. 77.441. eln. rendelete nyomán átíratot intéz a soproni M. kir. Honvéd Állomásparancsnoksághoz, melyben intézkedést kér annak érdekében, hogy a Sopron város területén jelenleg állomásozó német alakulatok a várost elhagyják ...”, s „amennyiben a jövőben német alakulatok a város területén való elhelyezésüket kérnék, a kérelmet tagadja meg ...”

Október 5. Reuter Jenő soproni lakos, aki 1942-ben a 2. magyar hadseregben örvezetőként szolgált és hadifogságba esve szovjet kiképzést kapott, Eszterháza körzetében szovjet repülőgépről éjszakai ugrást hajt végre. Eszterházáról Sopronba megy, ahol a Lövérekből illegalitásban a felszabadulásig rádióadóján tart összeköttetést a Vörös Hadsereggel.

Október 13. Csapod körzetében sérült amerikai repülőgépből ejtőernyős ugrással ér földet Arnold Silberstein, a Foggiában állomásozó amerikai repülőegység tagja. Csöngői Sándor kapuvári lakos siet segítségére és a Csapod melletti, ún. Pityer erdő részbe viszi, ahol Szalai József gazdálkodó tanyáján helyezte el. Csöngői ellátja élelemmel és ruhával az amerikai, aki ott várja be a szövetséges Vörös Hadsereg érkezését.

36*Október 14.* Befejeződött a soproni gettók felszámolása, ami a deportálás utáni leltározásra, szállításra, az elkerített, elfalazott részek kibontására terjedt ki.

Október 15. A budapesti nyilas hatalomátvétel hírére a Magyar Front soproni szervezete riadóztatja tagjait. A németek beavatkozásától tartva, a soproni városháza német és nyilas megszállását megelőzve az ellenállásban résztvevő fiatalok a Szent György utca 7. sz. alatti Káptalan-ház udvari kriptájában rejtik el a városházáról illegálisan átszállított anyagot. Az anyagban a népmozgalmi nyilvántartás, a katonai ügyosztály sorozási könyvei, adóhivatali dokumentáció stb. voltak. Ebben a házban rejtőzik 1944 végén a katonai szolgálatból megszökött Bella Ernő is. Egyes vármegyeházi tisztviselők is sikerrel rejtenek el bizalmas személyi nyilvántartásokat, főispáni dokumentációt a nyilasok elől. Ezek az anyagok dr. Garami Elek tanár közreműködésével a bencések rendházába kerültek.

(Folytatjuk)

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kubinszky

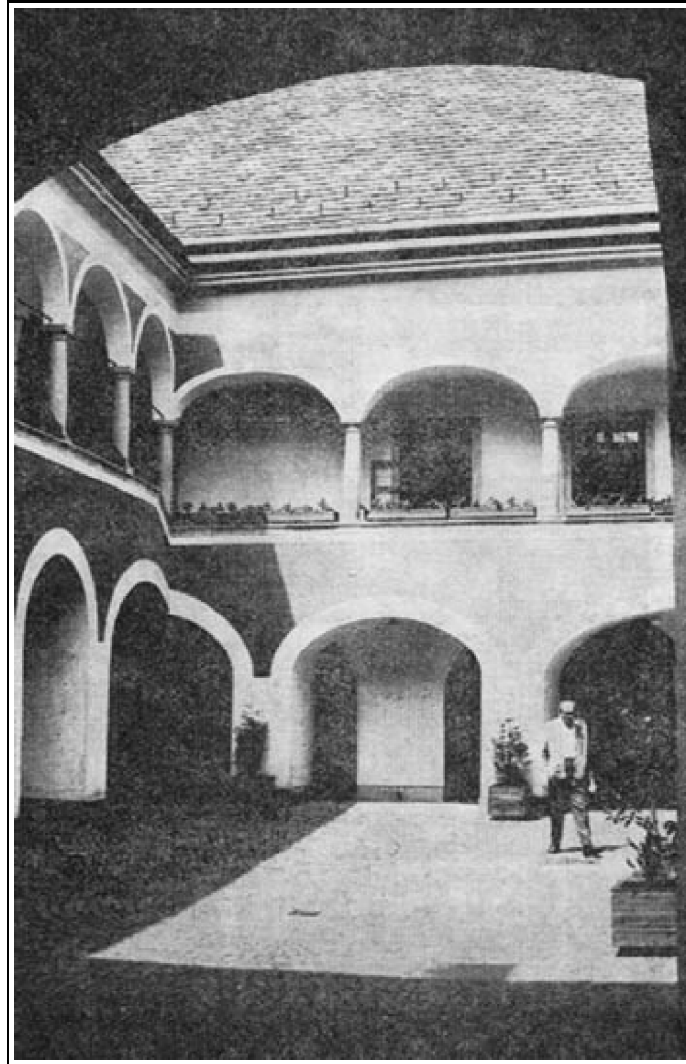
Kubinszky Mihály: Gondolatok Sopron mai építészetéről I. rész

1. Sopron legnagyobb építészeti értéke bizonyára a régi városmag. A történeti idők óta itt kibontakozott építészeti kultúra a városkörnyék kedvező és szép természeti-táji adottságaival együtt mindenkor hatásos megjelenést biztosított városunknak. Ilyen környezetben az utókor is színvonalas építőtevékenységre kötelezett, hogy az öröklött értékeket méltóan övezze, fejlessze. Sopron történeti épületei, műemlékei folyamatukban is tükrözik a város fejlődését: az ókorra római maradványok utalnak, a középkort román és gót stílusú templomok és lakóházak képviselik, az újkorra reneszánsz homlokzatok és loggiák, barokk utcaképek és a jelképpé emelkedett várostorony emlékeztetnek, a klasszicizmust a megyeháza képviseli. A XIX. század végi eklektikus, historizáló stílust a belváros egykori határait szétfeszítő terjeszkedés és a történeti belváros léptékváltó átalakulása is szemléltetik, e korszakra városképi megjelenésként a Május 1. teret (Deák teret) és a Lenin körút (Várkerület) egyes szakaszait jelölhetnénk meg példaként. A XX. század elejének rövidéletű művészeti fellángolását néhány szecessziós épületről olvashatjuk le. Ezt követően – hazai viszonylatban is korán – megjelentek Sopronban a szinte avantgard jellegű „modern”, új építészeti alkotások is. A város tehát minden korban időszerű szemléletű építészeti alkotásokat emelt, s ez a folyamat lakosságának, polgárainak, építetőinek mindenkori életerejét is tanúsítja. A város építészeti arculatának ezt a néhány jellemző mozzanatában vázolt fejlődését az egyes korokra vonatkozóan több szempontból is lehet részletesebben vizsgálni: településszerkezet, úthálózat, épületfajta és épülettípus, épületkompozíciók, stílusjegyek szerint akár külön, akár együttesen.

372. Gondolataimat Sopron modern építészetéről a városképi elemzés¹⁽⁶¹⁾ előtérbe helyezésével kívánom előadni. A városkép nem önálló esztétikai tényező, hanem a város szerkezetének, építészetének, életének tükröje. Elemzésével főleg arra a kérdésre kívánok választ adni, hogy kortárs építészeti alkotásaink, mai szemléletünk és ítéletképességünk szerint, milyen értékrenddel követik a jeles építészettörténeti hagyományokat városunkban, megtalálták-e a formai kapcsolatot a történeti múlthoz, annak szerves kiegészítésére a városképi látványban képesek-e? Méltóan fogják-e az utókor előtt a XX. század építőinek munkásságát képviselni? Tudom, hogy kritikus gondolatok szükségszerűen korhoz kötöttek, ezenkívül nagyrészt szubjektívek is. Mégis meg kell kísérelnem, hogy a történeti építészet folyamatában értékeljem korunk építőtevékenységét, már csak a város régi és új műveit alkotók és építetők iránti tisztelet, a múlt kulturális emlékeinek nagyrabecsülése is erre készítet. Ilyen nézőpontú és szemléletű elemzéshez városunk helytörténeti folyóirata bizonyára a legilletékesebb.²⁽⁶²⁾

1. A Fabricius-ház és a Tábornok-ház. A történeti fejlődésre utaló jegyek, régebbi korok homlokzati maradványai, mindkét épületnél a homlokzati hatás sérelme nélkül mutatkoznak: az elsőnél a függőleges vájat a régi épületsarokra utal, a másodiknál a lizéna-pár mögött középkori kőkeret

382. A Központi Bányászati Múzeum (Templom u. 2.) udvara

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kubinszky Mihály: Gondolatok Sopron mai építészetéről I. rész / 1. A modern építészet kibontakozása Sopronban

391. A modern építészet kibontakozása Sopronban

3. Sopron mai építészetének elemzése a város nagymértékű jelenkori építőtevékenysége miatt különösen időszerű. A nagy tűzvészt (1676) követő, a barokk városképet formáló XVII. század végi újjáépítés és a XIX. századra jellemző urbanizálódás után most éljük a városunk arculatát rajzoló harmadik legmarkánsabb időszakot.

Az új építészet³⁽⁶³⁾ külföldi példák hatására mintegy ötven évvel ezelőtt kezdett Magyarországon elterjedni. Hazánkban is a radikális formaújítás esztétikai igényével jelentkezett, de a dísztelen, sima homlokzatok

ezúttal gazdasági előnyt is biztosítottak.

3. Az Előkapu 2–4. sz. ház a belváros rekonstrukciós terve szerint lezárja a belvárosba vezető hézagot, kompozíciója azonban nem felel meg az esztétikai követelményeknek

A Bauhausból (Weimar–Dessau) hazatért építészek mellett főleg az akkor pályakezdő fiatal építésznemzedék magáévá tette az új stílust. Először csak kisebb épületekre – nyaralókra és családi házakra – később, mintegy 1935-től azután középületekre is kaptak megbízást. Alkotásaikat általában a tiszta térmértani épülettömeg, a világos vakolat, a szalagszerű ablakok, az épületnek oszlopokra állítása s gyakran a lapostető jellemezte. Az új építészet kimagasló minőségű alkotásai hazánkban kevés kivétellel a fővárosban épültek, a haladó szellemű építészek ott tömörültek, vidéken inkább a konzervatív felfogás és a népi építészet hatása érződött. Annál figyelemreméltóbb, hogy Sopronban már 1923-ban felépül Füredi Oszkár tervei szerint a Csengery utcában a Selyemipar lakóháza. Tervezőjének német iskolázottságát az egyszerű alaprajz ⁴⁰és a klinkertéglás tömbkompozíció egyaránt tükrözi. Füredi Oszkár nemsokára levetette a Heimatstilhez fűződő – s korábbi alkotásait jellemző – vonásokat, s a harmincas években a Képezde utcai zsidó aggok házával, ⁴⁽⁶⁴⁾ a Lövér uszodával és két – Deák tér (ma Május 1. tér) 51. sz., ill. Mátyás király utca 17. sz. – bérházzal járult hozzá az új építészet alkotásainak soproni sorához. Városunk építészeti megújítását döntően befolyásolta, hogy Winkler Oszkár, aki a szellemében megújított budapesti építészképzés hatására a haladó szemléletű fővárosi építészek felfogását tette magáévá, szülővárosában, Sopronban telepedett le. 1935-ben építette fel a Frankenburg u. 6. sz. bérházat, mely sajátos, markáns kompozíciójával, jellegzetes erkélyeivel és tetőzetével már annakidején általános feltűnést keltett, s máig értéke a városképnek. Winkler Oszkár a harmincas években még több városkép-formáló

lakóházat tervezett Sopronban: a Mátyás király u. 1–3. sz. (1938) elegáns homlokzatú, a Lackner Kristóf utca és az Ógabona tér sarkán épült többszekciós bérház a korai modern építészet higgadt, kiforrott alkotása (1941), a Vörösmarty utca 10. sz. korrekt foghíjbeépítés. Fővárosi és más illetőségű építészek is kaptak megbízást jelentős épületek tervezésére Sopronban (Árkay Bertalan, Körmeny Nándor, Somló Aladár, Sente Gábor stb.). Volt tehát az új, modern építészetnek a városban hagyománya, amikor közvetlenül a második világháborút követő újjáépítés során – először szerény mértékben – ismét megindult Sopronban az építőmunka.

4. A Rejpál-ház (Lenin körút 7.)

Az 1950-es évek elején a hazai építőtevékenység formai megjelenését országsszerte befolyásolta, hogy a szocialista-realista építőművészetet a gyakorlatban újklasszicista stílusként értelmezték. Ezidőtájt azonban Sopronban alig épült számottevő, a városképet ⁴¹befolyásoló alkotás, így ez az átmeneti stílus városunkban nem vált meghatározóvá. Mindössze a Május 1. tér 37., 39. sz. és az ahhoz csatlakozó lakóömbépipítés (tervező: Winkler Oszkár) emlékeztet kompozíciójával erre az időre. S ez a lakóépületömb is jó arányaival kedvezően alakította a városképet. Az ötvenes évek közepétől azután hazánkban is mindenütt frissebb szellem hatja át az építőmunkák s találó megállapítás szerint az 1960-as évektől a magyar építészet kimagasló alkotásokkal felzárkózik az egyetemes építészethez.

A város fejlődését az 1960 óta eltelt két évtizedben döntően meghatározta a korszerű szemléletű urbanizációs program, melynek az első általános városrendezési terve ekkor készült városunkról (Kubinszky Mihályné-Winkler Oszkár, Győri Tervező V. Soproni Iroda, 1962.). Korábbi tervek – a század

elejéről és a harmincas évekből – inkább szabályozásoknak voltak tekinthetők, most a városrendezés időközben felfejlődött tudománya és a kibontakozott városépítő tevékenység együttesen megfelelő alapot képeztek egy előremutató városrendezési terv készítéséhez. Az általános rendezési tervet azóta természetesen többször kellett a folyton változó igényekhez igazítani, illetve részleteit tekintve kiegészíteni. Mindaz, amit a továbbiakban elemzünk, többé-kevésbé összefügg ezzel a városrendezési tervvel. Legfőképpen az első lakótelepek létesítése, a nyugati iparterület „elsorvasztása” és a délkeleti iparterület kialakítása, a forgalmi hálózat fejlesztése, a lövérek és az északi városrész jelentőségének építészeti meghatározása, s nem utolsósorban a belváros műemléki együttesének méltó kidomborítása.

5. A Pozsonyi út 3. sz. ház: jó példa a történeti hitelességnek megfelelő rekonstrukcióra

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kubinszky Mihály: Gondolatok Sopron mai építészetéről I. rész / 2. A belváros rekonstrukciója és a műemlékvédelmi munka

42. A belváros rekonstrukciója és a műemlékvédelmi munka

4. A Sopronban is fellendülő új szemléletű építőtevékenység egyik jelentős megnyilvánulása a belváros műemléki együttesének rekonstrukciója. Ennek a két évtizede folyamatosan és tervszerűen haladó építészeti

alkotótevékenységnek eredményei országos, sőt európai viszonylatban kimagaslóak. Tudományosan megalapozott munka során feltárul, kitisztul, megszépül és korszerűvé válik városunknak az a magja, melyet indulóra legnagyobb építészeti értékünknek nevezünk. Kvalifikált tervezőgárda az Országos Műemléki Felügyelőség szakszerű hatósági irányítása mellett lépésről lépésre haladva dolgozik, s noha a felújított épületek, terek, utcák, háztömbök külső felülete a történeti emlékek felelevenítését mutatja (melyek között legfeljebb itt-ott egy-egy részletben mutatkoznak a modern építészet formái), érdemben mégis a kortárs építészet legmagasabb szintézise ez. Ez a műemléki rekonstrukció elengedhetetlen ahhoz, hogy a város a hazai településhálózatban régi rangját megtarthassa. Nemzeti összefogásról és áldozatvállalásról beszélhetünk itt, s úgy vélem, a hűség városát az ország részéről ebben olyan megbecsülés érte, melyet a város minden lakosa köszönettel párosult büszkeséggel vehet tudomásul.

1967-ben elkészült a belváros részletes rendezési terve (tervező: Sedlmayer Jánosné – VÁTI). Az idő tájt a műemléki környezetbe való építés gyakorlatában – nem utolsósorban a budai vár lakóépületeinek ötletes és magas szintű rekonstrukciója nyomán – már az a felfogás érvényesült, hogy nem régmúlt formákkal vagy semleges jellegű homlokzatokkal kell a meglévő épületállományhoz csatlakozni és idomulni, hanem a történeti emlékek legmesszebbmenő tiszteletben tartásával korunk építőtechnikáját és formaalkotóképeséget bátran kimutató, s a kompozícióval a meglévő együtteshez hatásosan igazodó finom alkotásokat kell tervezni. Sopronban Winkler Oszkár Templom utca 23. sz. lakóháza (a háborúban elpusztult zsinagóga helyén) nemes homlokzati arányaival és a két szomszédos épülethez való jó illeszkedésével ilyen szellemben épült és a belváros utcaképeinek nagy nyereségét jelentette. A háborúban ugyancsak elpusztult Templom utca 24. sz. épületnél azonban az utcatorkolat régi, finom barokk kompozícióját sajnos merevebb, szögletes és árkádós kialakítás váltotta fel (Füredi Oszkár, 1959), amit a Széchenyi tér felőli nézetben megmutató szobor sem tud feloldani. Itt veszteség érte a városképet. A kaszinó-épület szerkezeti okokból szükségessé vált rekonstrukciója során a tervező (Perczel Dénes, KÖZTI, 1969) ugyancsak szabatosan értelmezte a műemléki környezetbe építés modern elveit, de fémburkolatú, elől üvegezett előépítményével olyan bejárati toldalékot tervezett, melyet a soproniak csak nehezen tudnak megszokni. Ugyancsak kár volt itt kipusztítani a régi kaszinó-kert vadgesztenyefáit, mindössze egy maradt meg. De határozott nyereség a Művelődési Központ előtt kialakult kis tér, mely mintegy bejáratot képez a belvárosba. Liszt Ferenc mellszobrát – megítélésem szerint – célszerűbb lett volna ide helyezni, mintsem az Erzsébet kertbe száműzni. Jól sikerült belvárosi foghíjbeépítés Erdeős László (Győri Tervező V. Soproni Iroda, 1954) Szent György utca 18. sz. épülete, mely önkényes fogazott formálásában ötletes, arányos, tetszetős. Egy új alkotónemzedék felnövekedésének első hírnöke ez az épület a soproni belvárosban. Erdeős László tervei alapján az Orsolya téri volt Gyóni ház helyére is építettek egy sikerült lakóházat (1964, Győri Tervező V. Soproni Iroda). A Caesar-ház oldalfala mentén kialakított kis bejáró rész ötletes megoldásnak bizonyult, mert így az új épület zárt sorba illő homlokzatának nyugalma nem kellett kapuval megbolygatni. Nagy vitát váltott ki Erdeős László másik Orsolya téri épülete, mely a volt Lunkányi ház helyére épült (1964), s melyet a soproniak máig idegennek éreznek. Az eredetileg művészlakásoknak szánt emeletek a pályaterv szerint hangulatos vendéglő-presszó fölé épültek volna. Az építkezés közben a program megváltozott, s így üresen maradt a földszint. Helyette a tér finom lejtését mereven lezáró lábazat uralkodik az utcaképeben, ami valóban bántó. Nem lehet azonban hibáztatni az épület kompozícióját, mely a „lábás ház” és az Orsolya téri általános iskola jelentős párkánymagasság-különbözetét a tér látványában mesterien hidalja át. A Szent György utca felőli nézetből tárul fel a belvárosi rekonstrukció [43](#) egyik legsikerültebb műemlék-helyreállítása, a Hátsókapu 2. sz. ún. „Caesar-ház” (1960, Nagypál Judit, OMF), melynek finom „homlokzatstukkója” és az épület környezetének történeti múltját feltáró udvar-helyreállítása egyaránt megnyerő. Az Előkapu környékének rendezése során a várarok kibontásával és az ásatások bemutatásával az első szakasz 1975-ben készült el (tervező: Nagypál Judit, Országos Műemléki Felügyelőség). A

palánkokkal elkerített gyalogos útvonal a régihez képest kerülő, melyen a soproniak bizonyára értetlenül kerülgetik az Előkapu árkát s az idősebbek – magam is – nosztalgiával gondolnak vissza arra a kis fásított térre, melyet itt még a második világháború is megkímélt. A történeti emlékek bemutatásának esztétikai értékkel kell párosulnia, az Előkapu 2–4. sz. épület azonban megfelelő megjelenés hiányában az Előkapu történeti lényegét megfosztotta a széppel való párosítástól, s ez nagy kár. Kár az is, hogy többszöri tervezés, tervpályázat és sok vita nyomán a Szent György utca és az Új utca találkozási pontja immár közel fél évszázada megoldatlan. A Fő tér épületeinek rekonstrukciójával látványban is összefüggő együttes újhódott meg. A tér megtartotta ismert arculatát, mindmennyi részlet mégis színesebbé, fiatalabbá alakította. Az új építészeti tevékenység csak leheletszerűen vetül ki a homlokzatokra, igazi lényege az épületek szerkezeti megóvásában, funkcionális korszerűsítésében mutatkozik. Ki kell emelni a Fabricius-ház (Fő tér 6. sz.) történetének feltárását, három múzeumi szint kiépítését, a térre néző lakásmúzeumot. Nemkülönböztetve a szomszédos „Tábornok-ház” (Fő tér 7. sz.) rekonstrukcióját, az udvar és az udvar mögötti épületszárny kiépítésével (1. kép). A Fő téren a Tábornok-ház és a volt bencés templom műemléki munkáit Sedlmayer János (OMF), a Fabricius-ház fő tömbjének rekonstrukcióját Sedlmayer Jánosné (VÁTI) tervezte. Nevükhöz ezenkívül is a soproni belváros több épületének a kortárs építészet szellemében történt példaszerű helyreállítása fűződik. Igen jelentősnek értékelhetjük az Új utca épületeinek rekonstrukcióját is. Ezek sorát még 1955-ben az Új utca 16. sz. gótikus homlokzatú épület [44](#)nyitotta meg (Hell Géza, Győri Tervező V. Soproni iroda), mely vitát szított azzal, hogy az építész a történeti hűség rovására saját építészeti fantáziáját – az épület és az utcakép javára – kissé szabadjára engedte. Az Új utca 7. sz. zsinagógájának feltárását húsz évvel később követte a második (Új u. 22–24, 1975.), mindkettőnél ugyancsak Sedlmayer János (OMF) volt a tervező. Utóbbinál külön ki kell emelni azt a megoldást, hogy a zárt utcásor látványát nem bontotta meg az utcavonaltól hátrább elhelyezkedő imaháznak ügyes kihámozása bezárkózottságából. A legújabb helyreállítások közül a Központi Bányászati Múzeum (Templom u. 2. sz., Nagypál Judit OMF, 2. kép, 1979.), és a Templom utca 12. sz. volt evangélikus paplak (tervező: Schönerné Pusztai Ilona, OMF, 1980) rekonstrukciója említendő. A felsorolás távolról sem teljes.

6. Magyar utca 23–25. sz. házak

Sopron urbánus látképének egyik legfontosabb elemét, a Várkerületet az elmúlt két nemzedéknyi idő alatt alaposan átalakították. A két első pörölycsapás a harmincas években érte, amikor lezárását a Széchenyi téri „Tschurl-ház” bontásával megfosztották régi szépségétől és intimitásától. Ezt követően kilyukasztották a Várkerületet az Árpád utca megnyitásával is. A piaccá szélesedő úttestet 1940–42-ben a kor ízlésének megfelelően rendezték. A háromszor két nyomsávú útvonal, mely ma már a soproniak előtt is szinte megszokottá vált, geometrikus korrektsége ellenére is nélkülözi azt a varázslatos hangulatot, amit a Mária szobornál térré szélesedő régi Várkerület macskaköves burkolatával a minden irányból e központ felé érkezőnek nyújtott. Virágágyak, támfalakkal és sövényekkel teraszosított szintkiegyenlítések, azóta felhagyott új piactér a Kisvárkerületen és autóparkírozó a Mária-szobor tövében csekély kárpótlás az elvesztett, nagyvonalú, történetileg folyamatosan és logikusan kiépült alakzatért. A régihez a kétoldali beépítés is sokkal szervezettebben illeszkedett, mint az átalakítottéhoz. A Várkerület keleti térfala már a modern építészet korának beköszöntése előtt felbomlóban volt; a Pannónia szálló, a Lenin körút 65. sz. kimagasló épülettömbjei, az egykori földszintes beépítéshez képest urbanizálódás tekintetében ugyan haladást jelentettek, hatásuk kedvezően mégsem érvényesülhet még a mai napig sem, mert egységes térfal ezen az oldalon nem jött létre. Rontotta a városképet a Lenin körút 53. sz. épület kiemelkedő tömbje is, melyet a két világháború között építettek. Az 1944. december 6-i bombázás azután végzetes rést vágott a Várkerületen, a belváros felőli oldalát, hosszan felszakította. Sokan örültek, hogy a belvárosi bástyafal értékes rondelláival végre megmutatkozik a városlátogatóknak, pedig még ilyen neves történeti érték kitérülése sem kárpótol a harmonikus, zárt városképért. A helyreállítást sok vita előzte meg, sajnos azok a vélemények, melyek a mindaddig harmonikus látképű, a különböző párkánymagasságú épületek ellenére is

egységes, mert zárt látképet nyújtó Várkerület beépítését érdemben vissza akarták állítani, alulmaradtak.⁵⁽⁶⁵⁾ A Várkerület háborúban elpusztult épületeinek a helyére épített új alkotások nem követik sem a régi telkek és házak, sem a régi ablakosztások ritmusát, gazdaságosságra törekedve némelyikük magasabb is a városkép szempontjából előnyösnek ítéhető méretnél. Különösen bántó, hogy a Lenin körút 100/102. sz. épület – az ABC áruházzal a földszintjén – zárt-erkélyszerűen kilóg az utcavonal fölé, hogy a nagy rondella előtt a ház sor folyamatossága megszakad, s hogy a Kisvárkerület felől érkezőnek a Lenin körút 41. sz. ház fantázia nélküli homlokzatával kell szembekerülnie. Nemkülönben egyenesen otromba az Előkapu 2–4. sz. lakóház (3. kép), földszintjén az Állami Biztosító épületével: homlokzatán a belvárosba vezető hatalmas lyuk – nem kapu, hanem lyuk – tátong. Az épület tervezését alaposan nehezítette, szép és a Várkerület legfontosabb pontjához méltó homlokzat kialakítását szinte lehetetlenné tette az a követelmény, hogy ezen a viszonylag kis épületen keresztül kellett vezetni az utat a belvárosba. Az épület szakaszai elvileg helyesen tükrözik a felhasznált telkek régi megosztását, a homlokzat azonban szabdaltnak mutatkozik, s nem nyújt esztétikus látványt. „Bütös záróhomlokzata” pedig az Előkapu felé éppenséggel nem illik a belvároshoz, sőt egyenesen primitív.

455. Mindezek ismeretében sajnos arra a megállapításra kell jutnunk, hogy korunk építésze Sopron fő útvonalának architektonikus szépítéséhez nem járult hozzá, éppen ellenkezőleg, sokhelyütt megsebzette azt. Egyedül a Lenin körút 108. sz. ház képviseli méltóan korunk építészeti felfogását: A tetősíkok ügyes elrendezésével a tervezőnek (Sedlmayr Jánosné, VÁTI) itt nemcsak a két szomszédos épület közötti magasságkülönbséget sikerült áthidalnia, de a kontyolt kétszintes és a nyeregtetős háromszintes épület közé megfelelő tetőidomot is tudott komponálni. Nem kevésbé szerencsés és ötletes az épület alaprajza: a Lenin körút felől keskeny, egykarú lépcsőfeljárt vezet a lakásokhoz, egyébként a lakók a szomszédos épületnek a Hátsókapu felől elérhető tágas lépcsőházát vehetik igénybe. Az Ötvös utca felől Sopronba érkezőnek ez a látkép legalább kedvező fogadtatást biztosít. Az épület bizonyítéka annak, hogy az egyszerű homlokzati kialakítás is elegendő markáns építészeti alkotáshoz, ha ötletteljes tömegkompozíció uralkodik a városképben.

7. A József Attila lakótelep

A műemléki rekonstrukciós tevékenység a város nagy előnyére túlhaladt a belváros határain. Nagypál Judit (OMF) tervei szerint ismét csak példásan újult meg a Lenin körút 7. sz. Rejpál-ház (4. kép), ugyancsak korszerű belső terek szép sorozatával. Schönerné Pusztai Ilona tervei szerint a Pozsonyi út 3. sz. ház finom homlokzati részletképzéssel, főleg a fából rekonstruált zárterkéllyel figyelemreméltó alkotás (1973). A történeti hűség kedvéért a tervező feldarabolta az addig egységes homlokzatot, hogy a korábban önálló épületeket elválaszthassa egymástól (5. kép). A merésznek ítélt vállalkozás városképi nyereség a Szent Mihály dombhoz vezető útvonal mentén. Ágostházy László (VÁTI) tervei szerint készült itt az északi városrészben a Halász utca 1. sz. háznak ugyancsak gondos rekonstrukciója is. Mindezeknél a műemléki helyreállításoknál a kortárs építészet vonásait nemcsak a modern kiegészítések képviselik: ugyancsak fontos, hogy valamennyiben korszerű lakások épültek, rendezett udvarok keletkeztek. A Várkerület külső oldalán befejeződött a Lenin körút 39. sz. 46ház rekonstrukciója (tervező: Vajda Géza, Északdunántúli Tervező V. Soproni Iroda, 1980.), melynél különösen szép az udvar mentén hátranyúló épületszárny házszerű homlokzati szétválasztása, a szekciók egymástól eltérő színezésével.

Bíráló megjegyzésként a történeti városmagban folytatott műemlékvédelmi munkákról el kell mondani, hogy néhány évig a tetőtérbeépítés és az emeletréépítés a műemléki épületekkel telített belvárost is érintette, s ez nem mindig vezetett jó városképi megoldáshoz. A tetőtéri helyiségek ablakai a Kolostor utcában, az Ógabonatéren egyaránt kedvezőtlenül befolyásolják az utcaképet, a Széchenyi tér romantikus házsorába ékelt emeletréépítés zavaró megjelenéséről már esett szó e lap hasábjain.⁶⁽⁶⁶⁾

A foghíjbeépítések különleges példája a belváros külső szegélyén a Széchenyi tér 7. sz. ház (tervező: Roth János, LAKÓTERV), mert ezzel az épülettel átmenetet kellett képezni az egyemeletes későbarokk házsor és a századforduló félbemaradt léptékváltásának első egységeként épített postapalota között. A postaigazgatósági épület hatalmas tűzfalát egészében eltakaró kialakítás, mely elvben hiánytalanul oldhatta volna meg a kérdést, a rendelkezésre álló terület és a kielégítendő feladat miatt egyaránt a realitások határán kívül maradt. Az új épület végül is a tűzfalat csak részben fedi. A nemes homlokzati architektúrával és a magas tetősík külső sarkára épített bevilágítókkal, (ezek díszítő erejű látványa mintegy elvonja a figyelmet a mögöttes sivár tűzfaltól) a tervezőnek sikerült a kortárs építészeti egyszerű eszközeivel ezt a kényes foghíjbeépítést igen jól megoldania. Ugyancsak figyelemreméltóak azok a foghíjbeépítések, melyek a Kőfaragó téri lakótelep építésénél, a csatlakozó épületállomány kiegészítése miatt voltak szükségesek (1969). Az Arany János utca és Május 1. tér sarkán épült lakóház, földszintjén üzlethelyiséggel (tervező: Winkler Oszkár, Győri Tervező V., Soproni iroda), a Kellner Sándor utca felé néző négyszintes lakóház, mely Csengery utcára és a Május 1. térre merőleges lezárást képez (tervező: Varga László, Győri Tervező V., Soproni Iroda) és a Kőfaragó tér 2. sz. foghíjbeépítés (tervező: Winkler Oszkár, Győri Tervező V., Soproni iroda) mind megannyi jól sikerült egysége ennek a rendezésnek.

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kubinszky Mihály: Gondolatok Sopron mai építészetéről I. rész / 3. A lakásépítés

3. A lakásépítés

6. Méretük és társadalmi jelentőségük miatt a kortárs építészet jelentősebb alkotásai Sopronban is az új lakótelepek. Köztük elsőnek a Kőfaragó téri lakótelep épült fel (1968–1974) a Győrmezei ÁÉV házgyári elemeiből (tervezők: Erdeős László, Winkler Oszkár, Varga László, utóbb Foltányi Miklós, Győri Tervező V., 1967). Ez országos viszonylatban is egyike volt az első ilyen szerkezetű épületegyütteseknek. S rögtön hozzá kell fűzni azt is, hogy városképileg egyike a legsikerültebbeknek. Az új 1100 lakás a belváros közelében, jelentős méretű, de alacsony értékű épületállomány bontása árán biztosított területen épülhetett fel, régi lakóövezetben. Azonos magasságú, négyszintes tömbökből áll, mindössze egyetlen tízszintes ház magasodik ki az együttesből, mely a Május 1. tér déli szegélyének képében is megmutatkozik: értelmét csak a változatosság keresése adhatja. A négyszintes tömbök jól csatlakoznak a Május 1. tér keleti végéhez, kitöltik a Gyóni Géza út és a Magyar utca–Kőfaragó tér házsora mögötti területet, egyenletes „szövetként” lepik el a volt Széna teret. A beépítés a Lövérék felől nézve a város szerkezetébe való tökéletes beleilleszkedésről tanúskodik. Nem hiszem, hogy a külső látkép szempontjából hazánkban házgyári elemekből még egy lakótelep is épült volna városmag közelében ilyen sikerült csatlakoztatással a régi épületállományhoz. Nemkülönbön kedvező a megjelenés belső látkép tekintetében is, így a Győri út felől, s a Csengery utca keleti torkolatából is. Belső képeit néhány megmentett öreg fa is eleveníti. A csatlakozó házegységekkel együtt sikerült megőrizni a Kőfaragó tér régi alakját, sőt hangulatát is, ami azért fontos, mert ennek a kis térnek ⁴⁷jelentős szerep jut a városba érkezők első benyomásának alakításában. A városiasodás miatt nyeresége itt a városképnek a Magyar utca 23–25. sz. ötszintes lakóháztömb is (tervező: Szántó Gyula, 1976), mely a Kőszegi út felől a Kőfaragó téri lakótelep házaival együtt formálja az utcaképet, a Magyar utca felől érkezőknek pedig városias léptéket helyezett a régi szolgabírói épület mellé (6. kép). Oda, ahol korábban a külvárosok elhanyagolt beépítése uralkodott. Az épület lépcsőzetes kontúrja a léptékváltásból fakadó magassági méretkülönbséget ügyesen egyenlíti ki. A Kőfaragó-tér ilyen szerves beilleszkedése a városszerkezetbe és ezen keresztül a városképbe azonban nagy árat kívánt a forgalom rendezésétől. A Május 1. tér és a Fapiac közötti kapcsolat végleges megszakításával a valamikor tervezett

és ma is célszerűnek ítéhető külső körút kiépítésének lehetősége meghiúsult. A Május 1. tér forgalommentesítése önmagában ugyan kedvező, de a kiváltására alkalmas Csengery utca csatlakoztatása egyelőre nem megoldott. A Csengery utca külvárosi jellegű földszintes házaival, a Zártyár sivár épülettömbjével és a hosszú útvonal városképi lezáratlanságával látványban akkor sem lesz méltó bevezetése a városnak, ha a ma még megoldatlan rávezetést kiépítenék és ezzel forgalmi szempontból jelentőségének megfelelő helyzetbe kerülhetne.

8. A Jegenyesor a József Attila lakótelep déli lezárásaként

A volt honvéd főreáliskola területén, a maradék romos épületállomány elbontása után, de a szép vadgesztenye- és jegenyefák egy részének megmentésével épült alagútszalus technológiával a József Attila lakótelep (7. kép), bizonyára a legsikerültebb lakóháztömb-együttes a városban, városképi megjelenése országos viszonylatban is figyelemreméltó (tervező: Ligeti Gizella, LAKÓTERV, 1972–1978). A lakótelep északi oldalát törtvonal mentén fogazottan sorakozó tömb zárja le, ettől délre és erre merőlegesen négy további lakóépülettömb áll, mindegyik önmagában is erősen tagolt kompozíciójú. A házgyári épületek merevebb megjelenésével szemben előnyös az a változatosság, melyet az egyes tömbök tagoltsága, a színes homlokzatok, de legfőképpen a jól átgondolt alaprajzok nyomán a jól bútorozható lakások biztosítanak (8. kép).

48A legnagyobb lakásépítési program, mely Sopron város történetében valaha is megvalósult, az északnyugati lakótelep, melyet a testvérvárossal fenntartott kapcsolatok alapján Jereván városrésznek neveznek.⁷⁽⁶⁷⁾ A 3000 lakással az Ikva és a Somfalvi út közötti területet építették be, attól a családiház

övezettől nyugatra, melyet a Pamutipar mögé az 1930-as években telepítettek (9. kép). A régi földszintes épületeknek, a nyugati iparterület ide nyúló szárnyának és a határór laktanyának a közbeékelődése miatt az északnyugati lakótelep kapcsolata a történeti városmaghoz városszerkezet, városkép és forgalmi kapcsolat tekintetében egyaránt kedvezőtlen, mert elszakad tőle. E nagy programhoz, mely több mint 10 000 lakosnak biztosít korszerű hajlékot, mégsem lehetett volna megfelelőbb területet választani. Az építést országos tervpályázat előzte meg, melynek tanulsága, hogy a lakótelep megközelítése a Lackner Kristóf utca meghosszabbítását képező 84 sz. főforgalmi útról a legkedvezőbb s a lakótelepet az ebből kiágazó belső útvonalra kell szervezni. Az 1974-ben megkezdett többlépcsős megvalósítás során végül is két építési technológia szabta meg a lakótelep egyes épületeit, a GYÁÉV által kivitelezett, ún. középmagas házgyári paneles építés és a Fertődi Építőipari Szövetkezet által alagútzsalus technológiával épülő lakóházak. De a lakótelep épületegységei nemcsak más-más szerkezeti rendszerűek (ami a homlokzatok 49eltérő jellegében is megmutatkozik), hanem eltérőek egymástól a házgyári panelokból emelt épületek magasság, tömegkompozíció és tájolás szempontjából is. Négyszintes, fogazott homlokzatsorral mutatkozik a Felszabadulás út északi oldala (10. kép), követik ezt középmagas pontházak, majd különböző szintű sávházak, s mindezek között a földszintes kommunális épületek lepényszerű tömegei töltik ki. A Vöröshadsereg útja és a Felszabadulás út töréspontja forgalmi csomópontot és látványos központot alkot, itt kezdődik a Felszabadulás út déli oldalának tízsintes, városias jellegű, hosszú zárt sora, ami a lakótelep látványában is kedvező. De a Felszabadulás út ívének városépítészeti lezárását az említett különféle beépítések változatossága kissé zavarossá teszi, a tervezés során nyilván mérlegelt alakzatok látványában nem nyújtják azt a rendet, amit a lakótelep helyszínrajza tükrözött. Más városok hasonló méretű lakótelepeinek tanulságából a Debrecen Vénkert lakótelepére hivatkozom, a sokkal merevebb épületelrendezés ott végeredményben mégis kedvezőbb belső városképet eredményezett. A Jereván városrész kommunális létesítményei közül különösen színvonalas a 16 tantermes iskola (Láng János, Győri Tervező V.), tiszta alaprajzi rendszerét jó tömegtagozódása is tükrözi. Belsőépítészeti kialakítása pedig a legegyszerűbb eszközökkel (pl. a tantermi ajtókra festett nagy számokkal stb.) nyújtja a kortárs építészet lényegét a gyermekeknek.

9. A Jereván lakótelep, Sopron legnagyobb lakótelepe

10. A Felszabadulás útja a Jereván lakótelepen

(Folytatjuk)

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

50 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mesterházy Sándor: A telefon első gyakorlati hasznosítása Sopronban és Sopron vármegyében II. rész1

Mesterházy Sándor: A telefon első gyakorlati hasznosítása Sopronban és Sopron vármegyében
II. rész[1\(68\)](#)

3. A telefon gyakorlati hasznosításának világszerte mutatkozó előnyei Sopronban is élénk érdeklődést

váltottak ki a villamossági berendezésekkel foglalkozó szakiparosok körében. Ennek eredményeként Liebert Ferenc városi mechanikus ajánlatot tett a városi építési hivatalnak, hogy a várostorony őrszobáját kösse össze huzalvezetékkel a városházi rendőrőrszobával, hogy ezáltal a szükséges jelzések telefon útján történjenek (GySmL. 2. sz. 21 663. ü.i.).

A városi építési hivatal a javaslat alapján 1882. február 27-én jelentette a városi tanács építési osztályának, hogy az ajánlott telefonösszeköttetést célszerűnek véleményezte és megvalósítását javasolta. Liebert Ferenc mechanikus, hogy a telefon gyakorlatban is kipróbálható legyen, saját költségén a városi építési hivatal helyiségében egy szekrénytelefont és egy Siemens-készüléket, a városkapitányságon pedig Degen Ferenc komisszárius hivatali helyiségében ugyancsak egy Siemens-készüléket szerelt fel és a két helyiséget drótvezetékkel összekötötte. Így a városi építési osztálynak lehetősége volt arra, hogy a felszerelt összeköttetés előnyeiről és hasznosságáról meggyőződhessek. Az összeköttetés megvalósítása az árajánlat szerint 147 forint 40 krajcárba került volna.

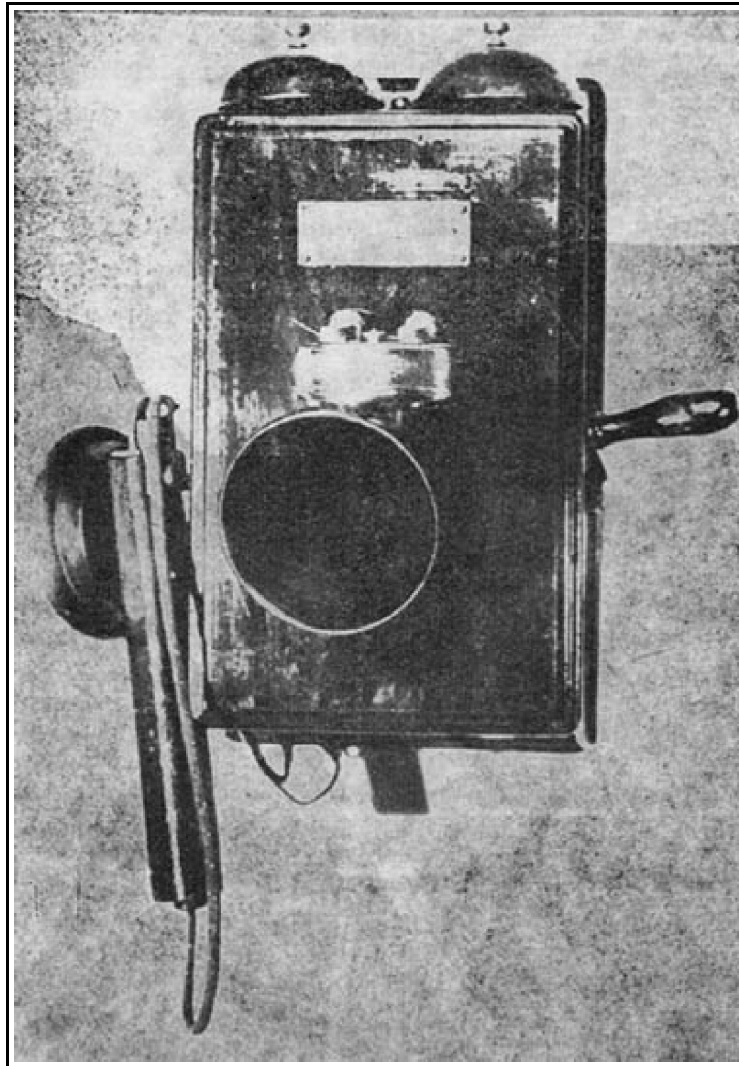
Az építési ügyosztály az építési hivatal jelentésével és javaslatával az 1882. március 7-én tartott ülésén foglalkozott. Az ülés résztvevői elismerték a javasolt berendezés célszerűségét és hasznosságát, ezért kívánatosnak nyilvánították, hogy ne csak a várostorony és a városházi őrszoba, hanem a városi őrszoba és a városmajorban lévő tűzőrségi őrszoba, valamint a városi színház és a városházi rendőrőrszoba között is legyen telefonösszeköttetés.

Az ülés a várostorony és a városházi rendőrőrszoba közötti berendezés 147 forint 40 krajcáros költségét azonban magasnak találta és ezért a javaslatot visszaadta az építési hivatalnak azzal az utasítással, hogy az ügyet mindkét vonatkozásban vizsgálja meg és az ajánlattevőt hívja fel a költségek mérséklésére. Az építési hivatal 1882. május hó 16-án Z. 101 szám alatt jelentette az építési ügyosztálynak, hogy Liebert Ferenc a várostorony és a városházi rendőrőrszoba közötti telefon 147 forint 40 krajcáros költségét csökkenteni nem tudja.

Egyben felterjesztette Liebertől a városházi rendőrőrszoba és a városmajorban lévő tűzőrségi őrszoba, valamint a városi színházról a városházi rendőrőrszoba között berendezendő telefon árajánlatát. Az árajánlat szerint az első berendezés költsége, amihez 2 Siemens-féle fémtelefon, jelzőtrombita, 2 hallgató, 2 automatikus váltó, 2 morse vica-versa taster, 1 jelző készülék, 6 elem, 2 villámbiztosító, 2 rézlap, továbbá megfelelő hosszúságú drótvezeték, szigetelők és tartóvasak szükségesek, beleértve a lakatosmunkákat is, összesen 169 forint 10 krajcár, a színházról a városházi őrszobáig vivő telefon költsége pedig 203 forint 50 krajcár lenne.

Az építési hivatal felterjesztésében azonban úgy vélte, hogy – bár a fenti összeköttetéseket mindenképp kívánatosnak tartja – a magas költségekre való tekintettel célszerű lenne ezeknek a berendezésnek az egész városra kiterjedő tűzjelző megvalósításáig 51függőben tartani, mivel a tűzjelző felállítása esetén ezek a létesítmények nem lennének használhatók és le kellene őket bontani, továbbá azért is, mivel ezek huzalának földalatti vezetését látja előnyösnek, minthogy a vezeték föld felett könnyen megsérülhet és az utcán át való vezetése nem is lenne szép. Indokolása alapján ezért egyelőre csak a várostorony és a városházi rendőrőrszoba közötti összeköttetés megvalósítását javasolta.

A városi építési osztály (Bau Sektion) az 1882. június hó 28-án megtartott ülésén a városi építési (Bauamt) hivatal javaslatát elfogadta és a városi tanácsnak ilyen értelmű előterjesztést tett.

A javaslatot Sopron város közgyűlése 3954. ikt./273 kgy. szám alatt az 1882. évi szeptember 12-én tartott ülésén tárgyalta. Az erre vonatkozó közgyűlési jegyzőkönyv a következőket tartalmazza: „Tekintettel arra, miszerint a toronyőrök szobájának a városházi rendőrörszobával értekezhetés céljából való összeköttetése közbiztonsági szempontból felette szükséges, a nevezett örszobák telefonhuzallal való összeköttetése határozottatott el és ezen berendezések előirányzott 147 forint 40 krajczár költsége a rendkívüli kiadások alap terhére engedélyeztetett. A városmajorba és a színház épületébe vezetendő összeköttetések ellenben, tekintve, hogy az általános tűzjelző [52](#)hálózat létesítése a közeljövőben remélhető, ez esetben pedig a jelenlegi összeköttetés 372 forintra rúgó költsége nagy részben kárba vesznék, egyenlőre mellőztetni határozottatott. Miről a tanács a további eljárás végett az ügyirat kapcsán értesítendő.”

Sopron város tanácsa a közgyűlési határozatot az 1882. szeptember 23-i ülésén végrehajtás céljából Hasenauer Ágoston városi mérnöknek kiadta. A városi mérnök 1882. október 23-án a városi tanácsnak jelentette, hogy a „meghagyás folytán a toronyörszoba és a városházi rendőrörszoba közötti *távhangzó*

összeköttetés foganatosítva lett.”

A „távhangzó” felszerelésével kapcsolatban megszűnt a toronyőrségnek az a kötelezettsége, hogy éberségének bizonyosságául minden negyedórán a toronyablakon át kürtjével egy-egy rövid futamot fújjon. Ezzel a város lakossága a múlt romantikájának egy kedves jelenségével lett szegényebb.

A városmajorban lévő tűzoltó őrszobába és a színházba vezetendő telefonösszeköttetések mellőzésének indoklásában említett általános tűzjelző hálózat nem valósult meg. Csak a színház és a városházi rendőrőrszoba között létesült 1884-ben tűzjelző távíró berendezés.

A városi tanács e vonatkozásban is telefonösszeköttetés létesítését javasolta, de a városi közgyűlés a távíró mellett döntött valószínűleg azért, mivel a telefon felszerelése a távíró 162 forint 50 krajcár költsége helyett 60 forinttal többbe, vagyis 222 forint 50 krajcárba került volna. Szembetűnik, hogy a város a tűzjelző távíró és távbeszélő berendezésére vonatkozóan már nem bécsi céggel tárgyal, hanem egy helybeli mechanikus vállalkozótól kér ajánlatot és az összeköttetések elkészítését is nála rendeli meg.

Ebből arra is tudunk következtetni, hogy Sopronban is megindult az érdeklődés a villamossági berendezések iránt, ami már nemcsak házi csengő felszerelésére, hanem házi telefonok és tűzjelző berendezésére is kiterjedt.

Liebert Ferenc soproni mechanikus személyét illetően megemlíthetjük, hogy 1834-ben Bécsben született és odaváló illetőségű is volt. Sopronban 1858-ban telepedett le. Itt először cukorfőző, majd edénykereskedő volt. Sopron városánál 1876. február 23-án mint mértékhitelítő segéd nyert alkalmazást. E minőségében ismerkedett meg a gyengeáramú villamosság gyakorlati alkalmazásaival és mint mechanikus-szerelő e szakmában is tevékenykedett. Az 1883. évben megkapta a soproni községi illetőséget is (GySmL. XXVI. 5187 a.). A telefonnak „távhangzó” elnevezése mellett „messzeszóló” néven volt egy másik neve is. Egyik elnevezése sem maradt meg, mert hamarosan a ma is meglévő *távbeszélő* vált általánossá. De a közhasználatban a *telefon* is megmaradt.

Kortörténeti érdekességűnek tekinthető Liebert Ferenc mechanikus számlája a várostoronyi őrszoba és a városházi rendőrőrszoba között berendezett távhangzó-összeköttetés felszereléséről:

1 elektromos jelző I.	5.– frt
100 méter huzaldrót No. 12. á 15 frt	15.– frt
400 méter huzaldrót No. 10. á 12 frt	48.– frt
1 db. Taster porcellán	1.50 frt
500 db. falikapocs á/100 0.50 frt	2.50 frt
drótkapocs	1.– frt
2 napra segítő	2.– frt
20 cm. gutapercha drót á 20.– frt	4.– frt
1 db. Siemens készülék	25.– frt
1 db. Szekrénytelefon	45.– frt
Summa:	<hr/> 149.– frt

Célszerű tökéletesítés végett a berendezéshez még felhasználva:

1 db elektromos jelző a toronyba	5.– frt
1 Morse vica-versa taster	3.50 frt
1 hallótelefon	4.50 frt
50 méter huzaldrót	7.50 frt
Együtt	<u>169.50 frt</u>

53A kétirányú Morse-taster rendeltetése az volt, hogy az összeköttetést akkor is biztosítsa, amikor a telefon esetleg elromlana.

4. Gyakorlati és közérdekű célt szolgált megyei vonatkozásban az Első Répcevidéki Önkéntes Tűzoltó Egyesület tűzriasztó telefonja. Az egyesület Sajtoskál, Pórládony, Berekalja, Tompaháza, Kisgeresd, Nagygeresd és Nemesládony községek tűzoltóságának szervezkedése volt közveszély, úgymint tűzvész, árvíz, stb. esetére. Az egyesület központja Sajtoskál volt és nemcsak a megye, hanem az ország egyik legerősebb önkéntes tűzoltói szervezete volt, amely 8 kocsifecskeendővel, 1 hidrofórral és 302 egyenruhával, valamint felszereléssel ellátott taglétszámmal rendelkezett.

A tűzoltó egyesület az 1888. évi január havi gyűlésén elhatározta, hogy a körzetébe tartozó községeket a gyors híradás céljából telefontal köti össze. Indoklásuk szerint a gyors segélykérés nagy fontossággal bír, különösen olyan időben, amidőn az egyik községből a másikba átlátni nem lehet és a körzetbeli községek tűzoltósága csak küldönc útján riasztható, telefontal a riasztás viszont már a tűz kitörése pillanatában megtörténhet.

A tűzoltó egyesület tervének megvalósítása érdekében kérelemmel fordult a Közmunka- és Közlekedésügyi Miniszterhez. A tervről a Sopron című hetilap az 1888. február 1-i számában a következőket írta: „Kívánjuk, hogy az Egyesület a célját minél előbb elérhesse, mert felette nagy fontossággal bír az, ha például ködös időben, amikor az egyik községből a másikba átlátni nem lehet, a tűzi veszedelem már a kitörés pillanatában jelezhető legyen. De óhajtható lenne ha a létesülő telefon közhasználatra is alkalmazhatódnék, ami nem egy esetben megbecsülhetetlen szolgálatot tenne még a közigazgatási és közbiztonsági szempontból is. Üdvözljük a derék egyesületet, mely e törekvésével életrevalóságáról tesz tanúságot.”

A miniszter az engedélyt 1888. július hóban megadta arra, hogy az egyesület Sajtoskál, Pórládony, Nemesládony, Berekalja, Tompaháza, Kisgeresd és Nagygeresd községeket telefontalozattal összekösse és egy ellenőrző és hat beszélőállomást rendezhessen be.

Az érdekelt községek az engedély alapján a telefontalozat megépítéséhez azonnal hozzáláttak. Oly gyors ütemben készült el, hogy már 1888. szeptember közepén kifogástalanul működött.

A telefontalozat ellenőrző állomása Sajtoskálon Rupprecht János parancsnok lakásán volt, a hálózatba kapcsolt beszélő állomások pedig az egyes községekben a tűzoltó szakaszparancsnok lakásán kerültek felszerelésre. A telefontalozat 11 kilométeres körzetben kötötte össze az érdekelt községeket és 1920-ig szolgálta a közsegélyszolgálat minden szükségletét.

A hálózat a föld felett, egyvezetékes rendszerben, nem szabványos faoszlopokon vezetve épült fel. A

telefonhálózat építési és felszerelési költsége 658 forint volt, amit az egyesület parancsnoka a sajátjából fedezett. A létesítmény megvalósulásának idején az ország legkiterjedtebb helyközi közérdekű távbeszélő hálózata volt. Az új közérdekű távbeszélő hálózatról a soproni Oedenburger Zeitung 1888. szeptember 20-i számában számolt be: „Az említett telefon oly tökéletes, hogy minden szó egyik állomástól a másikig világosan és érthetően hallható, annyira, hogy a beszélő személye is felismerhető. A telefonhálózatnak nemzetgazdasági szempontból kiszámíthatatlan haszna van. Ha meggondoljuk, hogy 7 község tűzoltóságát 15–20 perc alatt riasztani lehet, mily gyors lesz a segítség megérkezése. Mindenki beláthatja, hogy a telefon milyen közhasznú találmánya a technikának, amely mindenhová bevezetendő lenne.”

A létesített közérdekű távbeszélőhálózatról a Sopronmegyei Önkéntes Tűzoltó Szövetségnek 1889. május 26-án Kapuvárott tartott közgyűlése is megemlékezett és jegyzőkönyvében örökítette meg: „A beküldött évi jelentésekben közölt adatokból figyelemre méltatandó, hogy az I. Répcevidéki Tűzoltó Egyletet képező 6 tűzoltóság nemrég óta telefon vezetékkel van egymással összekötve. A megyében működő 77 önkéntes tűzoltó egylet közül egyesegyedül ez volt az 1889. évben telefontal felszerelve.”

A telefon szabadalmaztatását követő első évtizedben a közhasználatra szolgáló távbeszélő hálózatok létesítése igen lassan indult meg. Ennek oka az engedélyhez kötöttség, 54a megszabott szigorú feltételek, a szükséges nagy tőkebefektetés, valamint a gyakorlatban mutatkozó gyér számú előfizetői jelentkezés miatt várható anyagi kockázat volt. Ezért ebben az időszakban az érdeklődés a kisebb anyagi befektetést kívánó közérdekű és magánhasználatú távbeszélők létesítése iránt nyilvánult meg.

A közhasználatú távbeszélő hálózatok létesítésének folyamata az 1888. évi XXXI. törvénycikk alapján indult meg, amelynek rendelkezése szerint a távbeszélő hálózatokat az állam saját költségén építi meg és tartja üzemben. Az állam költségén megépített első közhasználatú távbeszélő hálózat Sopronban létesült és 1890. november 1-én 48 előfizetővel adták át a nyilvános közforgalomnak.

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tompa Károly: A Tanulmányi Állami Erőgazdaság Tómalmi Csemetekertjének 15 éve

Tompa Károly: A Tanulmányi Állami Erőgazdaság Tómalmi Csemetekertjének 15 éve

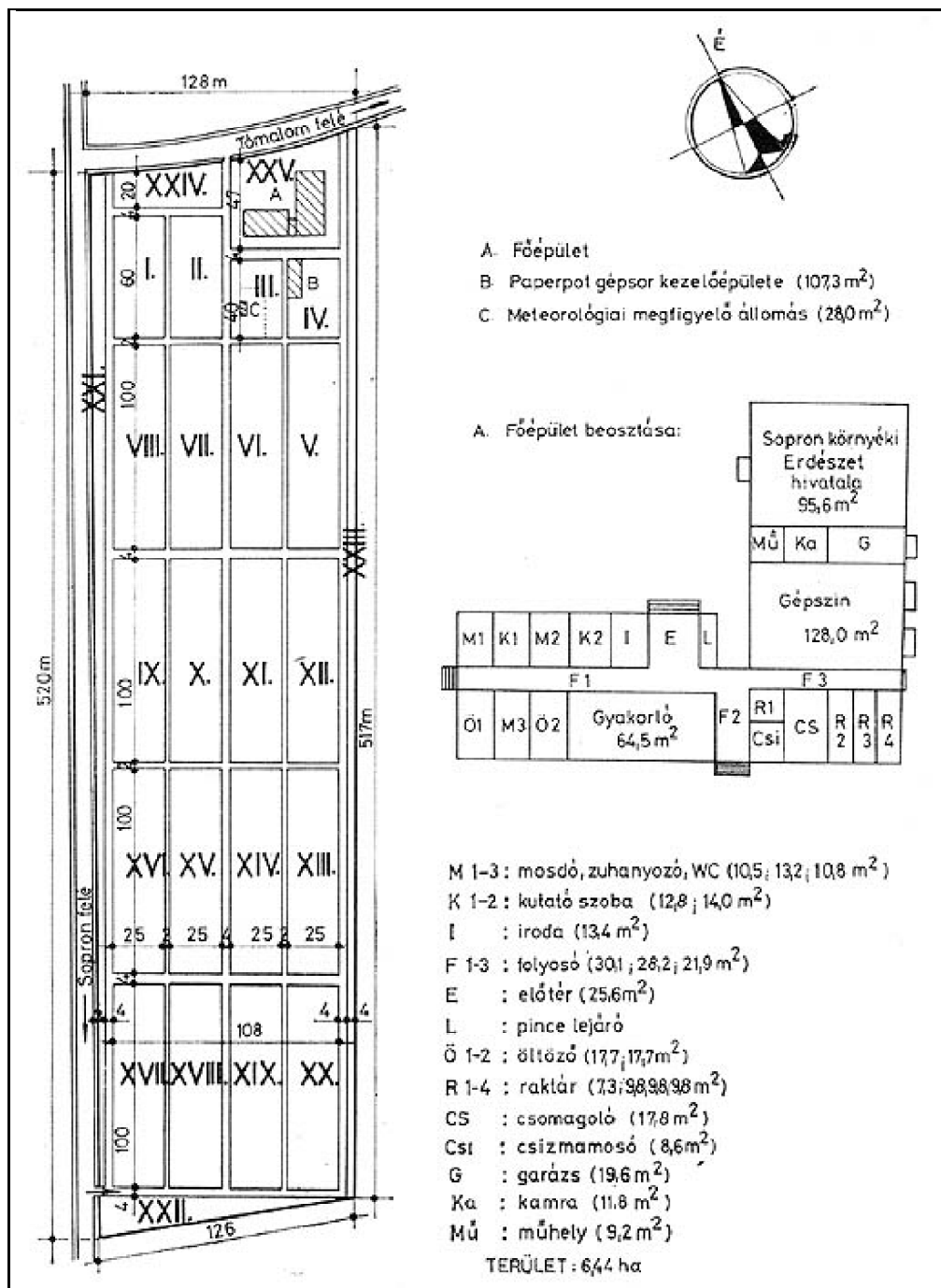
1. Az Erdészeti és Faipari Egyetemen az erdészeti növénynevelési ismereteket az Erdőtelepítéstan c. tárgy keretében az akkori világszínvonalon, megfelelő részletességgel kezdtük el oktatni egy terjedelmes fejezet keretében.¹⁽⁶⁹⁾ Ebben nemzetközi értelemben is az úttörők közé tartozunk.

Az 1963/64. tanévvel jóváhagyott ún. reformtantervben kapott először helyet önálló tárgyként az erdészeti növénynevelés az Erdőtelepítéstan Tanszéken a 8. félévben heti 2 óra előadással és 1 óra gyakorlattal. Az erdészeti tudományok ezen egyik legfiatalabb, de mind nagyobb jelentőséget elnyerő ágazatának tanítását 1967. II. 8-án meg is kezdhettük.²⁽⁷⁰⁾ A tárgy fő célkitűzését így foglaltuk össze: az erdészeti növénynevelés oktatásának az a feladata, hogy megismertessük hallgatóinkkal a fajneveléssel lehetséges mennyiségi és minőségi többtermelés elméleti alapjait és gyakorlati kivitelezését. Ezeket a gyakorlati módszereket természetesen csak megfelelő kísérleti bemutatótelep és termesztési berendezések segítségével taníthatjuk meg. A megnyitó előadássorozaton örömmel jelenthettük be, hogy ezt a nélkülözhetetlen feltételt, sok adminisztrációs nehézség leküzdésével sikerült biztosítani. A még 1963-ban

elkészített tervezet és alapítólevél alapján elindított területigénylési akció három év múltán sikerre vezetett, és 1966. II. hóban kitűzhattük az első ütemben 5,1 ha-ra tervezett termesztő kertet.³⁽⁷¹⁾

Minthogy a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság addig nem rendelkezett olyan korszerű csemetekerttel, mely fekvését, beosztását, építményeit és felszerelését tekintve kielégíthette volna a Tanszék által oktatott-kutatott maggazdálkodás, csemetetermelés és erdészeti növénynevelés fokozódó követelményeit, magától értetődően vetődött fel a döntés, hogy ez a tenyészkert egyben a szaporítóanyag-termelést is szolgálja, vagyis Tanulmányi Csemetekert legyen. Amikor 1973-tól a kert teljesen az Erdőgazdaság kezelésébe került, a továbbiakban Tóalmi Csemetekert néven szerepelt mindenütt.

Eredetileg hármas rendeltetést jelöltünk meg: oktatás, diszciplináris kutatás és szaktanácsadás. A létesítmény révén meg kellett ismertetnünk az erdőmérnökhallgatókkal és a Roth Gyula Erdészeti Szakközépiskola tanulóival a korszerű beosztású, felszerelésű csemetekertet. Ott az ifjúság elsajátíthatja az új szaporítóanyag-termesztési⁵⁶ és gyakorlati nevelési eljárásokat, a vegetatív szaporítási módszereket (dugványozás, oltás, bujtás), a csemetekerti tömegszelekciót, a keresztezési technikát, a hibridek nevelési módszereit, a klónvizsgálatokat, a szabadföldi kísérletezés fogásait. A kertben elhelyezett demonstrációs ültetvényekben látják a gyakorlati termesztés szempontjából fontos, új, elismert fajtákat, klónokat. Célunk, hogy ebben a létesítményben folyamatosan, évenként megneveljük a csemetetermelési és nevelési oktatáshoz szükséges szemléltető anyagot. A csemetekertben a szakközépiskola tanulói és az erdőmérnökhallgatók tevékenykednek, ami a nevelő munkának is fontos eszköze. A fiatalok a kertben folytatott gyakorlatokon nemcsak látják a csemeték és fácskák életmegnyilvánulásait, hanem dolgoznak velük, azokat mérik, értékelik. Ezáltal a dolgok mikéntje önmagától merül fel, míg a csak hallgató és szemlélő ifjút erre körülményesen kell rávezetni.

551. A Csetetekert helyszínrajza

A célunk az volt, hogy a létesítményben folyó oktató-kísérletező munka hatékonyan szolgálja az erdőgazdasági termelést. A közvetlen tapasztalatcserékkel, a helyi szaktanácsadással az eredményeket gyorsan, nagy hatásfokkal kívántuk mindig eljuttatni a gyakorlati szakemberekhez; azokhoz, akik gazdálkodnak és eljárásokat, gondolatokat nagymértékben valósítanak meg népgazdaságunk fagondjainak

csökkentése érdekében.

Terveink végrehajtása során, hét év alatt sikerült úgy fejleszteni a létesítményt, hogy 1973-tól a tömeges üzemi csemetetermelés szolgálatába is beállíthattuk, és az Erdőgazdaság önálló termelési egységévé szervezhette át.

A létesítéstől 15 év telt el. A másfél évtizedes eredményes munka készítetett arra, hogy a csemetekertről e helyen is megemlékezzünk. Ezt az is indokolja, hogy a csemetekert szorosan csatlakozik városunk egyik jellegzetessége, a tóalmi fürdő mellett kialakult hétvégi pihenőtelephez, ahhoz változatos zöld felületként átmenetet képez. Amikor a városunkba látogatók Fertőrákosra utaznak, több mint fél kilométer hosszon a kert mellett haladnak el. Így meggyőződhetnek a város két intézményének termelést segítő és egyben környezetünket formáló, tájalakító, szépítő tevékenységéről.

2. A Tóalmi Csemetekert az Egyetemtől 4 km-re, a Sopronkőhidai út mentén, attól keletre, a tóalmi bekötő úttól délnyugati irányban, 520 m-es hosszúságban és 128 m-es szélességben terül el. Tengerszint feletti magassága 154–156 m. Talaja karbonátmaradványos barna erdőtalaj. Kiterjedése 6,44 ha. Két részletben létesült: 1966. II. hóban 5,10 ha, 1970. II. hóban 1,34 ha. Beosztását a rajz mutatja. Az egyes táblák rendeltetése 1973–74-től:[4\(72\)](#)

I. Üzemi csemetetermelés:

I–II., V–VIII., XI–XII., XIII–XIV.

ÉK-i fele, XVII., XVIII. 2,63 ha 41%

II. Oktatást-kutatást szolgáló területek:

XIII–XIV. DNy-i fele, fehérynár magtermelő ültetvény 0,26 ha

IX–X. Fenyő- és lomb-oltványplantázs 0,50 ha

XV–XVI. nemesnyár-klóngyűjtemény 0,52 ha

XIX. és XX. az erdővédelmi, kémiai és vadgazd. tanszék kísérleti területe 0,50 ha

XXI. szegélytábla: fűz-anyatelep (1981-től újra telepítve) 0,30 ha

XXII. kísérleti terület 0,12 ha

XXIII. szegélytábla: eredetileg fűzanyatelep (most kisparcellás kísérletek) 0,18 ha

2,38 ha 37%

57 *III. Járulékos területek:*

III–IV. meteorológiai állomás, rakodótér, munkaterem, belső tenyészkert 0,21 ha

XXIV. park és víztároló 0,12 ha

XXV. kezelő épületek és parkosított környezetük 0,26 ha

utak 0,84 ha

1,43 ha 22%

Az 50 m széles, 100 m hosszú táblák közepén bejelölt, 2 m-es hosszban futó utak ideiglenesek. Ha a táblákban üzemi termelés folyik, az utakat is művelik. A kert területe eredetileg a kataszterben belterületként szerepelt, melyet megalakulása óta a Soproni Állami Gazdaság használt. Az erdészeti hasznosítást megelőzően több éven át simazinos kukorica állt rajta. A termés betakarítása után a kert talaját 1965 késő őszen 50–60 cm mélyen felszántottuk és a következő év tavaszán simítottuk, boronáltuk 1966-ban a IX–X., XV–XVI. táblát, valamint a XIII–XIV. és XXI. tábla ÉK-i részét telepítettük be, továbbá a VII–VIII. táblában folyt nyár- és fűz dugvány gyökereztetés. A többi táblát somkórós zöldtrágyázással műveltük. A következő évek hasznosítási, trágyázási, öntözési előírásai, ideiglenes üzemtervei, költségvetései a Tanszék irattárában találhatóak meg.

1973-ig a kert üzemeltetéséhez a MÉM az erdőfenntartási alapból és költségvetési támogatásból évente 300–500 mFt-ot biztosított. Ezenkívül az 1969–73-ig végrehajtott építési beruházásokhoz 3,3 millió forintot utalt át az Erdőgazdaságnak. Az épületek bútorzata, berendezése kerekben 0,5 millióba került. A gépek, fóliaházak, öntözőberendezés, vízvezeték, kerítés értéke 1973-ban kb. 1,5 millió Ft. A heti összes munkabér, alkalmazott bér, anyag- és energiaköltség, építési beruházási összeg mintegy 8 millió forintot tett ki.

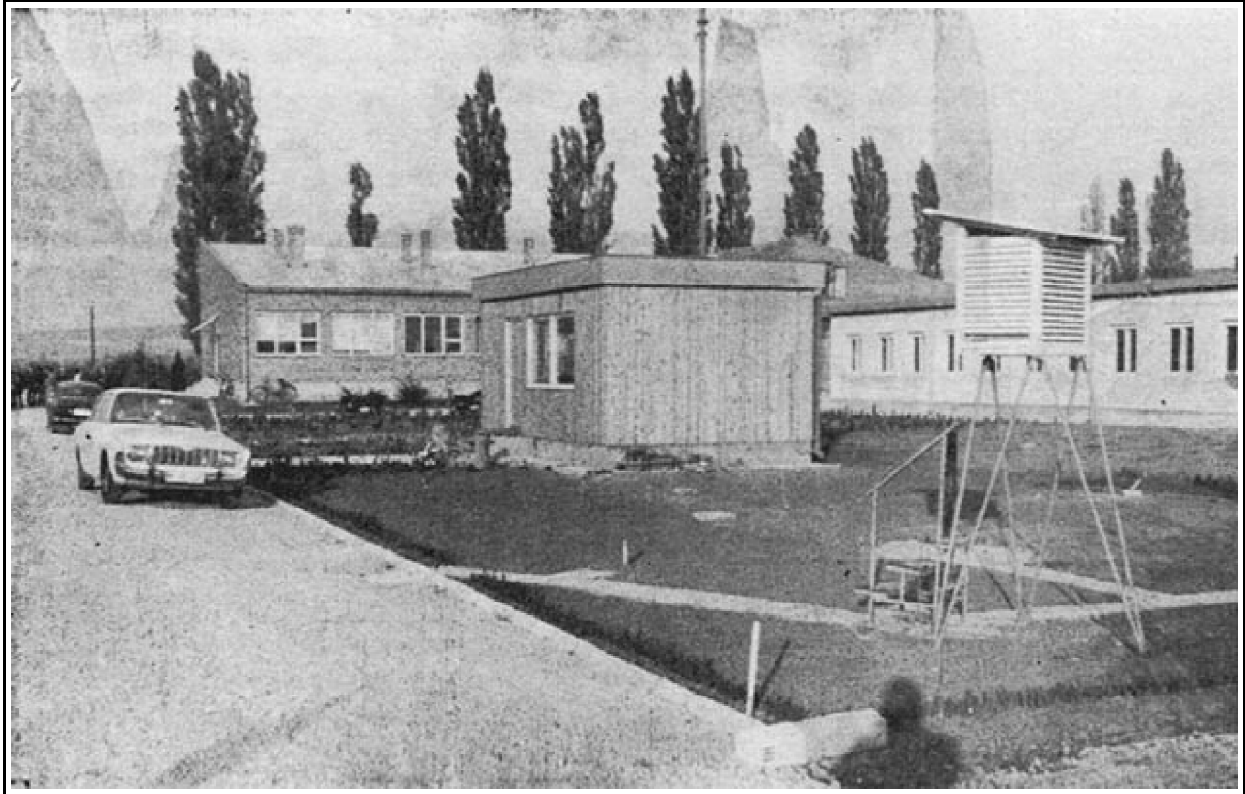
A ma is működő gépek, természetű berendezések közül a fontosabbak: RS-09 traktor 7 munkagéppel (iskolázógép, kultivátor, permetező-porzógép, tárcsás műtrágyaszóró, homlokrakodó, csemetekiemelő, fém billenő láda), T4-K 10 kistraktor 5 munkagéppel (váltva forgató eke, rotációs kápa, kultivátor, permetezőgép, kétkerekű pótkocsi), kompresszor pneumatikus ollókkal, gödörfúró, altalajlazító, komposztőrölő, univerzális vetőgép, elektromos magpergető gép, finn papírcellás gépsor a hozzá tartozó segédeszközökkel: szállítószalag, nevelő- és szállító tálcák, ültető csövek, hordozó-keretek, 5 db nagyméretű (7×100 m), 4 db közepes méretű (6×60 m) és 4 db kisméretű (4,2×17 m) fóliaház, összesen kb. 6000 m² nettó alapterülettel. A közepes fóliaházakból 2 fűthető, nagy teljesítményű, olajtüzelésű termogenerátorral.

A vízellátást kezdetben kizárólag a soproni műút mentén haladó városi távvezetékől kiágazó csőhálózattal biztosítottuk, de 1973-tól egy ásott kút is rendelkezésre áll. Az állott vizet a szabadföldi kultúrák öntözésére, a rendelkezésre álló szivattyú, csőhálózat és szórófejek segítségével, a XXIV. tábla ÉK-i sarkában megépített 55 m³-es betonmedencéből biztosítjuk.

A csemetekert létesítései a Sopronkörnyéki Erdészethez tartozott, 1973–77-ig mint különálló gazdálkodási egység közvetlenül az Erdőgazdaság erdőművelési csoportjának irányítása alatt működött, és kidolgozott szabályzat szerint végezte az előzőekben körvonalazott feladatait. Hozzá tartozott a 22,48 ha-os sopronkőhidai volt fonófüztelep (ahol 11 klónos, faalakú fűz-anyatelepet, 80 klónos bokorfűz és 150 klónos, faalakú fűz-klónarchívumot létesítettünk) az 1968-ban telepített, 3 ha kiterjedésű sopronkőhidai nyár-, fűz-klónvizsgáló ültetvény a volt halastóval, továbbá a tómalmi erdészpihenő. A kertet 1977-ig Németh Ferenc erdésztechnikus vezette, aki a létesítmény születésétől főmunkatársa volt a Tanszék részéről a beruházást tervező és kivitelezést irányító Tompa Károly egyetemi tanárnak. 1977 tavaszától a kert ismét az Erdőgazdaság Sopronkörnyéki Erdészetéhez tartozik. Vezetője *Veszprémi Géza* erdésztechnikus. A csemetekert építési beruházásait Radnóty Alfréd erdőmérnök irányította. [58A](#) hitelek megszerzése, a munkák ellenőrzése stb. tekintetében Gál János tanszékvezető egyetemi tanár nevét kell említeni. Egyébként a létesítmény a nevek felsorolása nélkül is jó példája az Erdőgazdaság és a soproni erdészeti oktatási-kutatási intézmények (EFE, Roth Gyula Erdészeti Szakközépiskola és ERTI Alpokaljai Kísérleti

Állomása) gyümölcsöző együttműködésének.

Az Erdőgazdaság által folytatott jelenlegi főbb üzemi szaporítóanyagtermelési feladatok: elektromos magpergető üzemeltetése; korszerű magtárolás; papírcellás csemetetermelés a Lännen Sokeri OY finn cégtől vásárolt gépsorral; hidegágyas csemetenevelés osli tőzegen; hagyományos lombcsemete-nevelés gépi vetéssel, ápolással, isko

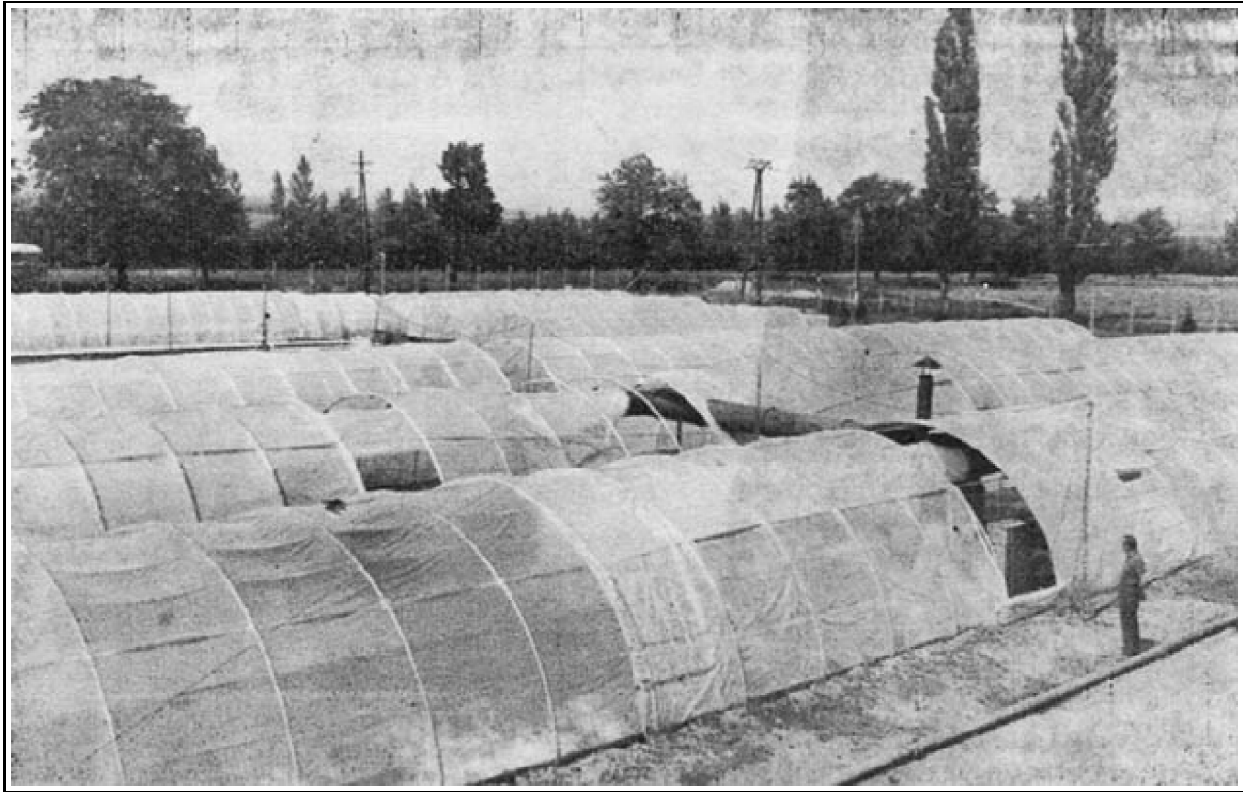
2. A kezelőépületek: előtérben a meteorológiai állomás, jobbról a paperpot gépsor munkaterme

Az üzemi tevékenységet az Erdőgazdaság tervezi, irányítja, a Tanszék szakvéleményének kikérésével. A tanulmányi célokat szolgáló bemutatók, gyakorlatok költségeit az EFE költségvetési juttatásaiból, oktatási többletköltségekből fedezik. A tantervbe beállított tanrendi foglalkozásokat a Tanszék és a Szakközépiskola az Erdőgazdaságnak bejelenti, és a csemetekert vezetőjével együtt szervezi meg.

Mint engedményes fűz-csemetekertnek, a MÉM a fűzanyatelepre, dugványtermelésre és a nyár-fűz klónvizsgálatra a Tanszék által készített költségvetés alapján az erdőfenntartási alapból továbbra is biztosít hitelt. A diszciplináris és egyéb kutatási munkákra, előzetesen jóváhagyott egyetemi költségvetés terhére az érdekelt tanszékek vezetői adnak a kertnek megrendelést.

3. A XV–XVI. táblában 1966. III. hó legelején hosszú simadugvánnyal (a késői területátvétel miatt nem volt idő a suhángok előzetes megnevelésére), 6×6 m-es hálózatban az ERTI sárvári fajtagyűjteményéből származó 38 nemesnyár-klónnal telepítettünk klónvizsgálati, illetve demonstrációs ültetvényt. Kopeczky Ferenc, a gyakorlati szempontból fontosnak tartott külföldi euramerikai fajták mellett 9 saját hibridjét is átadta kiültetésre. Egy-egy klónt 4 egyed képvisel. Az ültetvényt 5 tenyészdő elteltével [59](#)Trombitás Tamás

értékelt. [5\(73\)](#) Hézagpótló megfigyeléseket tett a klónok fenofázisaira és növekedésmenetére vonatkozóan, a fontosabb meteorológiai tényezőkkel összefüggésben. A károsítókkal szembeni ellenálló képességüket is vizsgálta. A legnagyobb fatömeget 42,5 m³/ha-t (8,5 m³ átlagnövedék) a *Populus x euramericana* cv. 'serotina du Poitou' érte el. Az óriásnyár fatömegét 36%-kal múlta felül. Ezenkívül közelálló fatömegük és megfelelő rezisztenciájuk miatt a hasonló termőhelyeken javasolta még a *P. x euram.* cv. 'I 154', 'I 78', 'Sacrau No 79', 'gelrica' és a *P. deltoides* Bartr (Stoneville) klónokat.

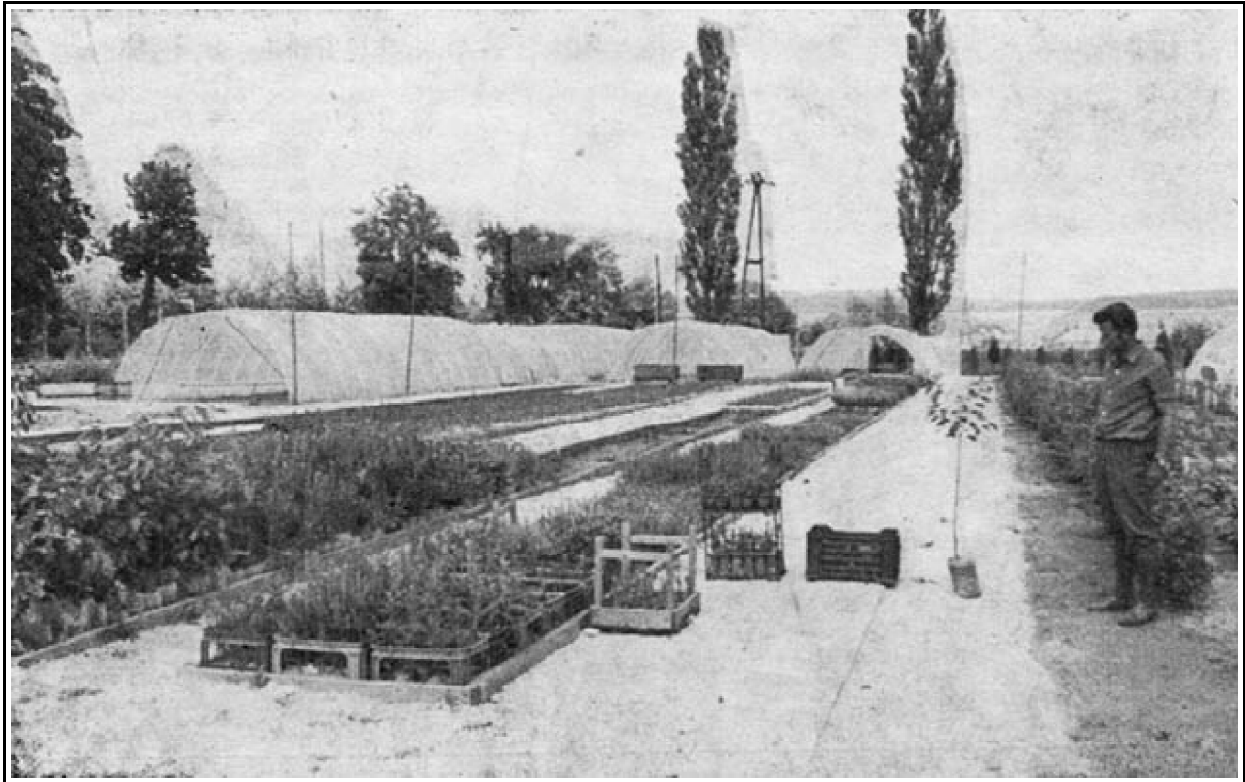
3. A fóliaházak

A XIII–XIV. tábla ÉK-i felén egyidejűleg, ugyancsak 40 cm-es vessződugvánnyal, 3×3 m-es hálózatban a sopronkőhidai törzsanyatelepről származó 41 fa alakú fűzklónnal létesítettünk klónvizsgálati ültetvényt. Egy-egy fajtát 6-8 egyed képviselt. Az ültetvényt 1970-ben 5 éves korban Serfőző László vizsgálta. [6\(74\)](#) Fenológiai megfigyeléseket, rezisztencia-vizsgálatokat, magasságméréseket és fatömegfelvételeket végzett. Legnagyobb fatömeggel, 83,3 m³/ha-ral (16,7 m³ átlagnövedék) a *Salix alba* cv. 'SAL' argentin fűz tűnt ki. Még ennél is jobb teljesítményt nyújtott a jász-fehérfűz, de a szegélyben álló két törzsből nem lehet semmilyen következtetést levonni. Hasonló termőhelyen javasolhatók a *Salba* cv. 'I 4/59', 'I 6/59' és 'SI 3/58' olasz fehérűz-klónok, melyek 63,8–52,8 m³/ha fatömeggel (12,8 m³–10,6 m³ átlagnövedék) szerepeltek és feltűnően jó habitásúak, egészségesek voltak. A fűz-ültetvényt 6 éves korban termesztési okokból kivágtuk.

A IX. tábla ÉK-i sarkából kiindulva 20 klón erdei-, 15 klón fekete- és 18 klón lucfenyő 2-2 db egyéves oltványát ültettük ki 6×4 m-es hálózatban, 1966. III. hó első 60 hetében, illetve IV. hó közepén. Az erdeifenyő oltványokat Retkes József szentpéterfai, lenti, ispánki, pornóapáti törzsfákról, a feketefenyőket

Szónyi László ásothalmi és soproni törzsfákról oltotta Sárvárott. A soproni és kőszegi lucfenyő törzsfák oltatványait Jereb Ottó Balatonfüreden nevelte. A hiányokat a következő két év tavaszán pótoltuk. A bemutató fenyőplantázs 1971-től kezdett szórványosan teremni. Az erdei- és feketefenyő-plantázs növekedését, magtermését 10 éves korban Kondorné Szenkovits Marianna értékelte.⁷⁽⁷⁵⁾

A X. táblában, ugyancsak az ÉK-i saroktól kezdve, 51 klón különféle lombfa (kocsánytalan-, kocsányos-, vöröstölgy, hársak, akác, éger, nyír, gesztenye, szil) 2-2 db oltványát telepítettük 1966. III.–1968. IV. hóig.

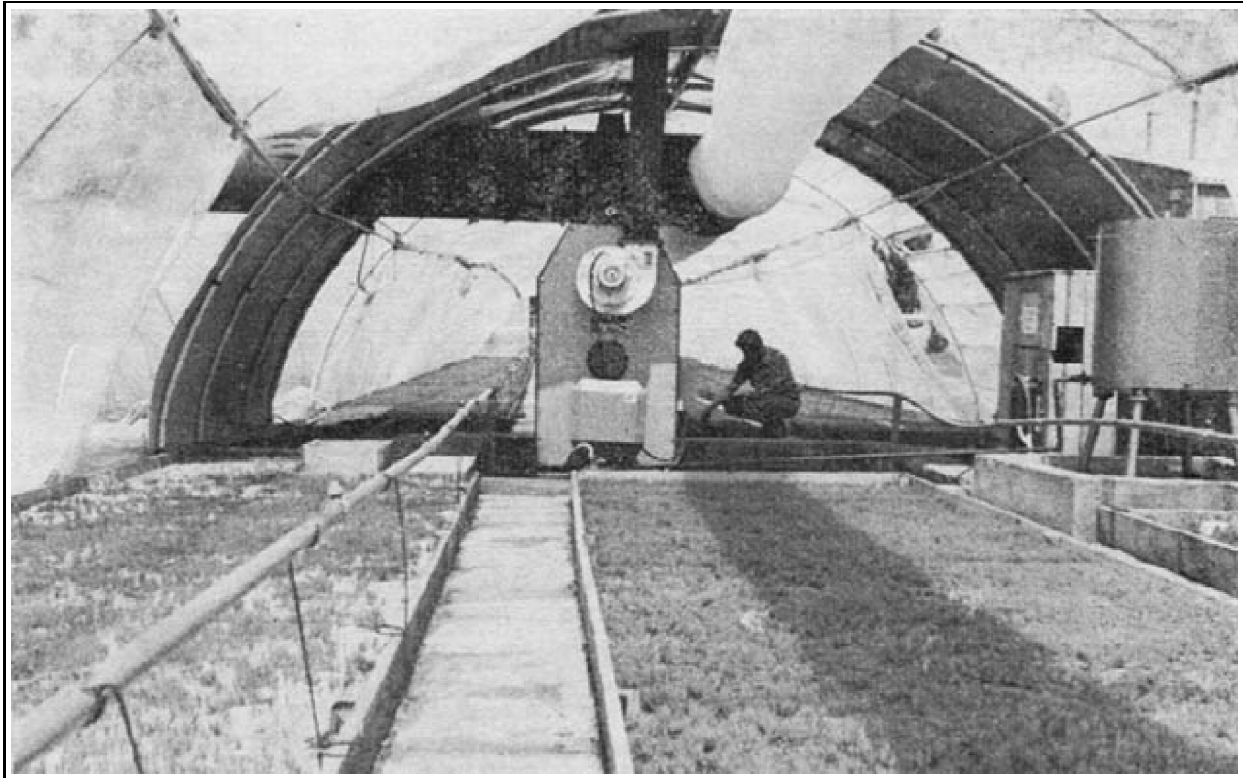
4. Gomolyos csemeték nevelő, szállító konténerekben

A XXI. tábla ÉK-i 256 m-es szakaszán 80 fonófüzklón 3,2×4,0 m-es (13 m²) mikroparcelláját dugványoztuk el, 20 cm-es vessződugványokból, 80×12 cm-es hálózatban, vagyis klónonként 4 sort), 1966. II. hó végén. Ezek voltak javasolhatók leginkább gyakorlati termesztésre a törzsgyűjteményeinkben szereplő kb. 400 bokorfűz klónból. Köztük volt az ötvenes években végzett keresztezések sokezer hibridjéből szelektált 11 klón is, melyeknek bejelentését fajtaelismerésre terveztük. A fonófüz-anyatelepet 1975 tavaszán a sopronkőhidai ültetvény területére telepítettük át.

A XXIII. szegélytáblában 1966 márciusában és a következő években folyamatosan 180 hazai és külföldi fa alakú fűzklont gyűjtöttünk össze. Az 1×1 m-es hálózatú anyatelepen egy-egy klont 8-8 tő képviselt. Ezekből ma már csak egy-egy egyed áll a kerítés mentén fává növesztve, de sajnos eléggé foghíjasan. A megmenthető klónokat 1975–76-ban a sopronkőhidai területre ültettük át. A fűz-klóngyűjtemények összeállítása része volt a *Tompa K.* által másfél évtizeden át folytatott kiterjedt fűztermesztési és nemesítési kutatásnak, melyekről 1969–1971-ben készítette el a zárójelentéseket, és az eredményeket 23 tudományos munkában (köztük egy könyv) tette közzé. A fa ⁶¹alakú fűzek 11 legjobb klónjával az V–VI. és XI–XII.

táblákban 1970–71-ben 1 ha-os szaporító-anyatelepet létesített, ahonnan több százezer dugványt szállított a csemetekert a vízügyi igazgatóságoknak, erdőgazdaságoknak és termelőszövetkezeteknek. A 0,7 ha-ra csökkent anyatelepet 1975–76-ban ugyancsak a sopronkőhidai telepre ültették át. Az anyatelep 1981 tavaszán a csemetekert XXI. szegélytáblájába került vissza, 0,3 ha-ra zsugorodott területtel.

A XIII–XIV. tábla DNY-i felében 1967. VI. hóban Kopecky F. 2 hím- és 2 nőivarú kunpeszéri fehérynár törzsfájáról származó oltványokkal, speciális kísérleti elrendezéssel, 6×6 m-es hálózatban 0,25 ha-os magtermelő ültetvényt létesítettünk. A magtermés értékelésére remélhetőleg a közeli években sor kerülhet.

5. Teljes vetésű jegenyefenyő (balról) és erdefenyő (jobbról) csemeték az osli tözeges, fűtött fóliaházban

1967–71-ig a XXI. tábla DNY-i felében és a XV–XVI. táblában az erdőmérnök-hallgatók 7-9 féle csemetével, 2-4 fős kis csoportokban telepítettek 4 db, 3 kezeléssel, 4-8 ismétléses rövid időtartamú mikroparcellás tömegszelektációs kísérletet a nemesítési gyakorlatok keretében. A csemetepopulációk tábláin a statisztikai mintavétel szabályai szerint 200-200 db csemetét megmértek, kiszámították a magassági átlagot, valamint az azt kétszeres és háromszoros négyzetes eltéréssel meghaladó értékeket. Ezeket a kezdetben gyorsabban növekedő csemetéket hasonlították össze a kísérletekben. Az 1969 tavaszi telepítésűt, 3 vegetáció után Antal József értékelte variancia-analízissel.⁸⁽⁷⁶⁾ Az 1 éves erdei-, luc-, vörös- és duglászfenyő, valamint vöröstölgy csemetéknél az $M+3\sigma$ értékű csemeték igazoltak szignifikáns különbséget az átlaghoz képest (8–75% többletmagasságot). Az $M+2\sigma$ és az $M+3\sigma$ értékek között csak a luc- és vörösfenyő esetében jelentkezett a szignifikáns differencia, 21–49%-os értékben. A felsorolt fajok 2 éves csemetéinél az $M+2\sigma$ és az átlagok között 12–43%-os, az $M+3\sigma$ és az átlag között 41–95%-os igazolt különbség mutatkozott. Az $M+2\sigma$ és $M+3\sigma$ között ⁶²18–56%-os szignifikáns differenciát mutatott ki.

Hasonló volt a helyzet a 3 éves iskolázott csemetéknél is. A kísérletek továbbfolytatására adminisztrációs okokból nem kerülhetett sor, bár a csemetekerti szelekció a fatömegnövelési lehetőségeket sejtette és megerősítette az ilyen irányú külföldi kísérletek pozitív eredményeit.

4. A kutató számára nagy öröm, amikor megállapíthatja, hogy a kísérleti eredményeit a gyakorlat széles körben alkalmazza. Ez történt a Tóalmi Csemetekertben 1987 óta folytatott kisparcellás, majd félüzemi, üzemi intenzív csemetetermelési kutatásokkal. És még nagyobb öröm, ha azt látjuk, hogy a tanítványok sok esetben felülmúlták tanítóikat. Részleteiben kidolgoztuk a burkolt gyökérzetű csemetetermesztési módszereket, az erdészeti csemetetermelést lucfenyőtűavaron és osli tőzegen, szabadföldön és természetöberendezésekben, az alámetszéses csemetenevelést, több újszerű vegetatív szaporítási módszert stb.

Az eredményeket 19 tanulmányban, diplomatervben és 1 kiskönyvben adtuk közre,⁹⁽⁷⁷⁾ továbbá mintegy 50 előadást tartottunk OEE-csoportoknál, mérnöktovábbképző tanfolyamokon, tapasztalatcseréken és természetesen állandóan oktatjuk előadásainkon, gyakorlatainkon. Pályadíjas dolgozatok is készültek a témakörből (Jereb K.–Madas K.–Tompá T.; Szabó Gy.-né).

Itt említjük meg, hogy a létesítményt 1971–73-ig 1180 fő látogatta meg, köztük 28 országból 260 szakember, 24 erdőmérnök- és erdésztoábbképző tanfolyam folytatott ott gyakorlatot és 14 OEE-, FATE-, MAE-csoportos tapasztalatcserét bonyolítottunk le. 4 csoportos szovjet és csehszlovák látogatást is említhetünk ezenkívül. 1973 után hézagos volt az ilyenirányú nyilvántartás, ezért az adatokat nem adhatjuk közre.

5. Igmándy Zoltán éveken át folytatott kísérleteket annak felderítésére, hogy a tölgylisztharmat elleni védekezés milyen hatással van a tölgycsemeték növekedésére. Hézagpótló megállapításait tanulmánya tartalmazza.¹⁰⁽⁷⁸⁾ Németh András is éveken át folytatott vegyszeres gyomirtási kísérleteket a csemetekertben. Így buvinolos kutatásaiban jelent említésre méltó eredményt az a megállapítása, hogy fenyőiskolázások esetében – agrotechnikailag jól megmunkált talajon – a 7,5–10,0 kg/ha-os dózis gyommentesen tartja a területet. A rezisztens szulák irtását a két részletben való kipermetezéssel (nyári felülpermetezés), illetve kiegészítő mechanikai munkával lehet ⁶³ megoldani. Az alkalmazott legmagasabb, 25 kg/ha-os dózistól sem szenvedtek toxikus károsítást a növények, még az 1 éves erdei- és feketefenyő csemeték sem.¹¹⁽⁷⁹⁾ Varga Ferenc egyebek közt azt kutatta a csemetekertben, hogy a csemeték hernyórágás stb. következtében beálló lombtalanításának milyen növekedésbeli és élettani hatásai vannak.

6. A Faipari Kar Építéstani, valamint Bútor- és Épületasztalosipari Tanszéke által 1973-ban megépített kísérleti faházban a Termőhelyismerettani Tanszék korszerű, köztük automatikus meteorológiai műszereket szerelt be, és folytatta a csemetekert talajtani, ökológiai vizsgálatait is az üzemterv összeállítására érdekében. A faház-programba más faipari tanszékek is bekapcsolódtak.

6. Fólia alatt nevelt, teljes vetésű erdeifenyő csemeték

A Vadgazdálkodási Tanszék 1971-ben elkezdett kutatási témája: vadkármentes területen, mesterségesen csonkított 12 csemetefaj regenerálódó képességének megállapítása.

Az Erdőhasználati Tanszék kéregkomposztolási kísérleteket folytatott a csemetekertekben.

Az ERTI Alpokaljai Kísérleti Állomása részéről Kiss László toxikológiai és Szilágyi László genetikai kísérletet folytatott a létesítményben.

Az Erdészeti Szakközépiskolából Tuskó László a kert létesítése óta folytatja vörösfenyő-nemesítési, generatív és vegetatív szaporítási, valamint szelekciós kísérleteit. A szakközépiskolás tanulók szakköri és naposi foglalkoztatása keretében több szaktanár végzett és végez diszciplináris kutató munkát is.

7. A csemetekert az előzőkben körvonalazott fontosabb oktatási, diszciplináris kutatási és szaktanácsadási feladat mellett 1378-ban 750 ezer, 1979-ben 350 ezer és 1980-ban 800 ezer papírcellás csemetét termelt. Ezek egy részét az Erdőgazdaság saját erdősítéseire [64](#)használta fel, a többit pedig társerdőgazdaságoknak, állami gazdaságoknak és termelőszövetkezeteknek adta el.

Ezenkívül 1978-ban kerekén 1 millió erdei-, luc- és vörösfenyő magági és 2–3 éves iskolázott csemetét, továbbá 159 ezer különféle szabadföldi lomb- és cserjecssemetét termelt. 1979-ben közel 2 millió fenyő csemetét és 166 ezer lombcsemetét állított elő a csemetekert. 1980-ban 907 ezer fenyő és 153 ezer vegyes lomb- és cserjecssemete volt a termelés, a papírcellás csemetéken felül. A tóalmi csemetekertben – a sokféle díszfát és díszcserjét nem számítva – minden évben közel húszféle faj csemetéit termelik meg

erdősítési-fásítási célra.

8. Az Erdőtelepítéstani Tanszék munkáját is segítené, ha a kezelő épület egyik pincéjében megépítenék a hűtő-tárolót, és a padlástérben a toboztárolót. A papírcellás gépsor üzemeltetésével kapcsolatos legsürgősebb alkalmazott kutatások: a hazai viszonyok számára legmegfelelőbb cellatípus kiválasztása, a cellák hazai előállítás (nemcsak impregnált papírból, hanem egyéb elbomló anyagból), a legkedvezőbb termelési rendszer megállapítása, az egyes csemeteféleségek számára legjobb szubsztrátum kikísérletezése. A papírcellás technológiát a nemesített anyag gyors szaporításához, a nyárák, fűzek rövid dugványos szaporításához, és többféle lombfaj, valamint a fenyőfélék félfás és fás dugványozásához is fel kell használni, természetesen talajfűtéssel és ködpárafüggöny alkalmazásával.

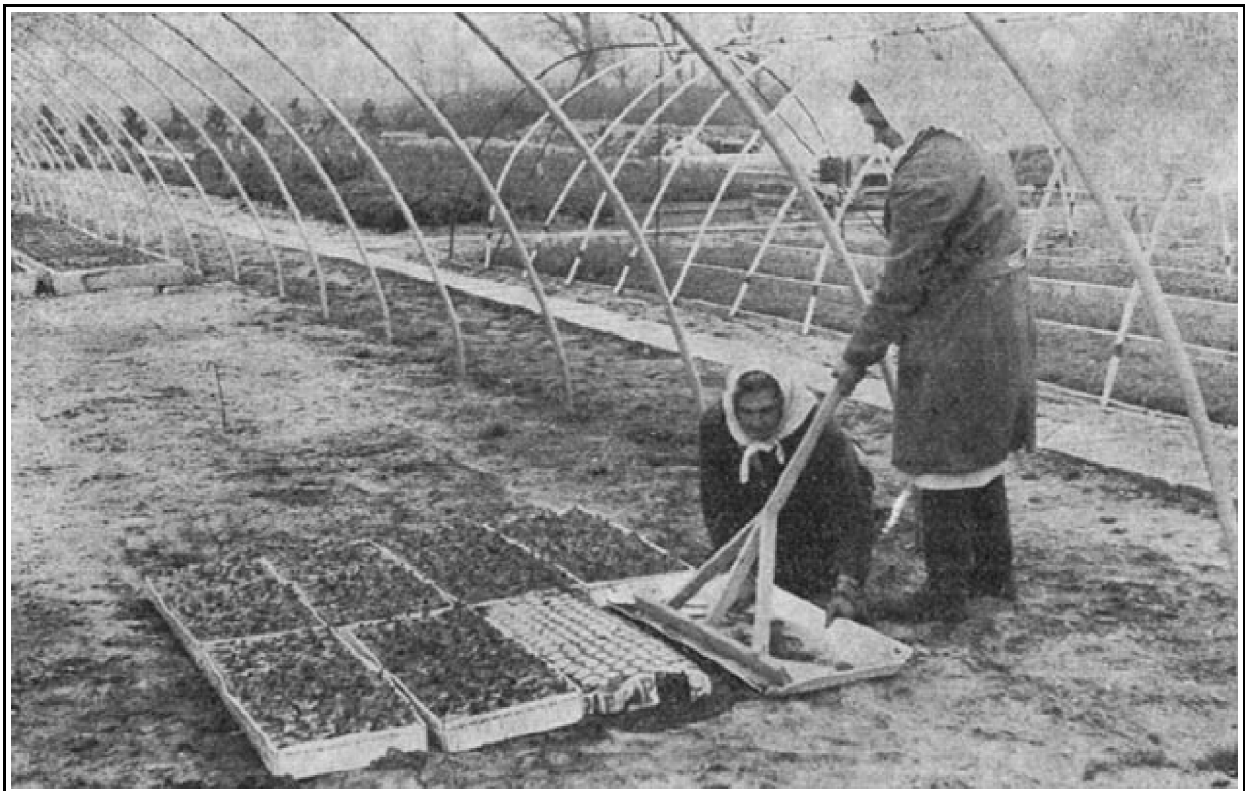

7. A finn parcellás gépsor

A burkolt gyökérzetű csemetével való erdősítés alábbi előnyeit az üzemi kísérletek is igazolták: – rövid termelési időszak, – mérsékelt termelési költség, – kevés élőmunkaerő szükséglet, – nagy kihozatal az egységnyi területről, – az erdősítési munka automatizálásának a lehetősége, – az átültetéssel járó élettani zavarok kiküszöbölése, – az ültetés nincs évszakhoz kötve (a szezonális munkacsúcsok kiiktathatók, ill. széthúzhatók), – az erős, burkolt gyökérzetű anyag a kevesebb ápolás mellett lehetővé teszi a telepítési hálózat okszerű tágitását és megteremti a lehetőséget erdőművelési munkáink egyéb racionalizálásának is.

Ahol fűtött fóliaház van, a papírcellás csemeték három ütemben való megtermelése látszik célszerűnek. Az I–III. hónapban fűtött fóliaházban nevelt papírcellás csemetékkal IV–V. hónapban, a III–V. hóig fűtetlen fóliaházban termelt csemetékkal VI–VII. hónapban és a IV–VI. havi szabadföldi ágyakban előállított gomolyos csemetékkal VIII. hótól lehet erdősíteni.

A Termőhelyismerettani és Növénytani Tanszék tervezett kutatásai: Elsősorban a természetöberendezés csemeteneveléssel kapcsolatban: 1. a különböző fóliák alatt a sugárzási mérleg megállapítása és a sugárzás hullámhossz szerinti meghatározása; 2. Fóliaházi hőfok és légnedvességi lépcsőfok mértékének megállapítása a szabad térrel szemben; 3. A különböző öntözési és a szellőztetési módok hatása a levegő- és talajhőmérsékletre, valamint a légnedvességre, a csemeték élettani jelenségeire; 4. Az egyes csemetefajok evapotranspirációjának és CO₂ asszimilációjának meghatározása a különböző fenofázisok függvényében; 5. Különböző színű talajtakarók befolyása a talajhőmérsékletre.

8. Az elvetett papírcellákat tololéccel a műanyagtálcáról a talajra csúsztatják. Balról a kikelt, néhány hetes erdeifenyő csemeték

Főleg a szabadtéri csemetetermeléssel összefüggésben: 1. A különböző csemeték tápanyagigényének és vízszükségletének meghatározása; 2. Az öntözővíz hatására bekövetkező tápanyagkimosódási vizsgálatok; 3. Különböző szubsztrátumok vízgazdálkodási tulajdonságai a nevelőágyakban (a fóliaházban is).

Az Erdővédelemtani Tanszék, az említett témák továbbvitele mellett a fóliaházi gombakárosítók élettani tulajdonságait és a védekezési módokat, a vegyszerek lebomlását és talajba mosódását, valamint a talajfertőtlenítési problémákat kutathatja ebben az összetett programban.

A többi tanszék és kutatási-oktatási intézmény a korábbiakban körvonalazott kutatásokat tovább folytatja. A témákból természetesen konkrét, kisebb munkarészeket tudományos diákköri- és diplomatervezési feladatként is kiadunk. A csemetekerti termőhelyi és természetési vizsgálatok beilleszthetők a Fertő-táji komplex kutatásokba is.

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hiller István: Kálmán Imre (1882–1953) soproni kapcsolatai

66 Hiller István: Kálmán Imre (1882–1953) soproni kapcsolatai (Egy elfelejtett jegyzőkönyv)

1. „1938. január 7: Az Actio Catolica műkedvelőgárda díszkarnagynak választotta Kálmán Imre zeneszerzőt. Az erről szóló díszoklevelet küldöttség adta át a zeneköltőnek bécsi lakásán.”¹⁽⁸⁰⁾ A küldöttség vezetője, a ma is Sopronban élő Bodnár Alajos²⁽⁸¹⁾ nemrég egy kéziratot jegyzőkönyvet bocsátott rendelkezésemre abból a célból, hogy annak Kálmán Imrével kapcsolatos részleteit dolgozzam fel a Soproni Szemle számára.

A későbbiek megértéséhez szükséges, hogy megemlítsük: ebben az időszakban Sopronban több műkedvelő egyesület működött, mondhatnánk divatos volt az ilyen jellegű szereplés, de nem volt öncélú. Mindnek volt politikai célja és tartalma, gondoljunk csak a szocialista munkásmozgalom kulturális tevékenységére (Sopronban és környékén is), melyet Zentai (Zuschlag) Vilmos, a Szociáldemokrata Párt Országos Német Bizottságának és a soproni szociáldemokrata mozgalomnak egyik irányítója, úgy jelölt meg, mint a szociáldemokrata munkásmozgalom hármass felépítettségének egyik összetevőjét.³⁽⁸²⁾ A fellendülő szocialista munkásmozgalom kulturális vonalának ellensúlyozására is hozták létre Sopronban 1935. december 6-án a Katolikus Akció Műkedvelői Társulatát. A felvett jegyzőkönyv tanúbizonysága szerint „... a Társulat célja a kurucdombi templom felépítése és főleg az, hogy a katolikus társadalmat ilymódon megmozgatva és felrázva nemtörődomségéből, nagyobb összetartásra és együttműködésre ösztökélje”. A társulat tagjainak összetétele nagyon vegyes volt, ami a politikai felfogást illeti ugyancsak. A későbbi életutak bizonyítják ezt: voltak akik a fiatal gárdából szélső jobbra sodródtak, többen utat találtak a kommunistákhoz, vezetők is lettek a pártban, mások „csendes szimpatizánsokként” vettek és vesznek részt a felszabadult ország építésében.

2. A „Csárdáskirálynő” című operett programba iktatását Radó Ferenc⁴⁽⁸³⁾ javasolta a műkedvelő társulat 1937. július 8-án tartott ülésén. A javaslat nagy vitát váltott ki, ⁶⁷nyilván a konzervatív álláspontúak nem találták összeegyeztethetőnek a témát a társulat jellegével és célkitűzéseivel. A következő, azaz július 11-én tartott gyűlésen a vita nyíltan is kirobbant, Radó Ferencnek meg kellett magyaráznia, miért a Csárdáskirálynőt javasolja. Orovitsch Ferenc hitoktató-elnök meg sem jelent az ülésen. A jegyzőkönyv szerint Radó Ferenc véleménynyilvánítása sok vitára adott okot, „s elnök úr és a tagok csekély számú megjelenése miatt a gyűlés határozatképtelen marad a legközelebbi gyűlésig, amely 15-re van összehívva.” A kérdésben azonban nem hívták össze e tervezett ülést. A csatározás a kulisszák mögött folyt tovább. Július 29-ig tartott ez a vita, amely végül is azzal zárult, hogy két nap múlva kijelölik az operett szerepeit (1. kép). Huszonkét próba után, 1937. szeptember 28-án házi, majd 29-én nyilvános főpróbát tartottak mintegy 350–400 diák előtt. A megnyitó előadást október 2-án tartották, telt ház előtt, óriási sikerrel (2. kép). Bodnár Alajos (aki akkoriban a társulat jegyzője is volt) leírta, hogy az október 3-i délutáni előadás után megérkezett Kálmán Imre távirata Bécsből: „A hétfő esti díszelőadáson szívesen résztveszek

feleségemmel együtt. Wien, 3. X. 37. Kálmán Imre”. Így lett 4-én a díszelőadás. Ezt megelőzően azonban a 3-i esti előadáson felolvasták a táviratot a szereplők és a közönség lelkes tapsa közepette. A díszelőadás reggelén külön újságröplap jelent meg a nagy eseményről. A társulat keltezetlen jegyzőkönyve szerint a műkedvelők nagy megtiszteltetésnek tartották a látogatást, a távirat megérkezése után azonnal intézkedtek a propaganda előkészítéséről, értesítették az újságokat, plakátokat nyomattak és nagy propagandát fejtettek ki élőszóval is. Október 5-én a soproni újságok részletesen beszámoltak arról, hogy Kálmán Imre autón érkezett Bécsből Sopronba. Néhány perccel nyolc óra után jelent meg a zsúfolásig megtelt színházban, ahol a közönség viharos tapssal fogadta. Az ünneplés még csak fokozódott, amikor Kálmán Imre odaállt a karmesteri emelvényre és maga dirigálta a Csárdáskirálynő nyitányát. Utána az igazgatói páholyból nézte végig a darabot. Az első felvonás szünetében felment a színpadra és gratulált a szereplőknek. Előadás után visszautazott Bécsbe.

MEGHIVÓ

A soproni Katolikus Akció
Kulturális Szakosztályának
Színgárdója a városi Szin-
házban 1937. október
hó 2., 3., és 4.-én

jótékony célú színelőadást

rendez, melyre a I. Cimet és
becses családját lisztelettel
meghívja a **Rendezőség.**

**AZ ELŐADÁSOK PONTOSAN
8 ÓRAKOR KEZDŐDNEK.**

HELYÁRAK:

Földsz. páholy 8.50 P, emeleti páholy
7. P, zsöllye I. - IV. sor 1.60 P, zsöllye
V. - VII. sor 1.30 P, támlásszek VIII. - X.
sor 1.10 P, XI. - XIII. sor - .50 P, XIV. -
XVI. sor - 80 P, Lem. erkély I. sor 1.20
P, II. - III. sor I. - P, IV. - VII. sor - 80 P,
II. em. erk. I. sor - .60 P, II. sor - .50 P,
II. em. páholyülés I. sor - .50 P, II. sor - 40
P, földsz. álló - .40 P, erk. álló - .70 P.

Jegyek elővételben HORVÁTH KÁLMÁN
könyvkereskedésében (P. Müller-utca, telefon 158),
Szeptember 27.-től d.e. 10. fel 1-ig, este 6 - 8-ig
a SZINHAZPÉNZTÁRNÁL (tel. 65) KAPHATÓK.

Színre kerül
KÁLMÁN IMRE
örökbecsű operettje a

Csárdáskirálynő

Rendező: OROVITSCH FERENC
Az énekeket belanitolta és vezényel:
RADÓ FERENC.

A láncokat belanitolta: HORVÁTH ALFRÉD.

SZEREPLŐK:

Lippert Wellesheim herceg
Anhilla a felesége
Edvin a fiuk
Vereszkői Sileta
Stázi komlecz
Bóni gróf
Kerekes Ferko
Rohusdorfi Jóhadnagy
Kiss jegyző
Mac. Grave
Miska pincer

Hölgyek
Horváth Mária
Horváth Vilma
Hóbasz Manci
Kaiser Illi
Kondor Manci
Lotz Elza
Lotz Paula
Luka Anna
Pally Éva
Taberger Baby
Wesselly Tilde

Uraok
Kelestényi Vilmos
Grall József
Gálos József
Lakits Etla
Haring Grete
Bodnár Alejos
Lehner Ferenc
Ralkorits József
Kóvári Jenő
Hölér Lajos
Hölér Lajos
Barsi Gellért
Belai István
Gábeli György
Horváth János
Horváth Jenő
V. László Antal
Molnár László
Németh István
Pusztai Viktor
Szirányi János
Szirányi József

Cigányok. Lakó. Boy.

Közreműködik a 4. Honvédelmi gyalogezred teljes
zenekara.

I. felv. Budapesten egy színházban, II. Bécsben Wellesheim
herceg fogadóterében, III. Bécsben egy szálloda halljában
jatszódik le.

Adóközpont: Nyugodt, Sopron.

1935
SOPRON

2. A „Csárdáskirálynő” együttese. Az első sorban balról jobbra: 1. Bodnár Alajos; 4. Radó Ferenc; 5. Lakits Elli; 6. Orovitsch Ferenc

A november 19-i jegyzőkönyv részletesen szól Kálmán Imre soproni tartózkodásáról: „Október 4-én este 3/4 8 órakor szorongásig megtelt a színház nézőtere. Kálmán Imre néhány perccel érkezett csak előbb az előadás megkezdésénél s a Színház előtt Orovitsch Ferenc elnök úr és Radó Ferenc fogadták. Majd a zenekar tust adva a kiváló magyar zeneköltő az összes villanylámpák ünnepélyes fényénél bevonult a virágokkal feldíszített páholyba, miközben a közönség lelkesen ünnepelte. A város részéről Dr. Farkas István városi főjegyző fogadta Kálmán Imrét, aki ezután bevonult a színpadon keresztül a szereplők harsány éljenzése és bemutatkozása után az orchestrába és elvezényelte a nyitányt, majd visszatért páholyába, hogy meghallgassa az előadást. Az első felvonás után bejött a színpadra, ahol külön gratulált meleg kézzel az egyes szereplőknek és az egész társulatnak.” Bodnár Alajos arra is emlékezik, hogy Kálmán Imre kijelentette: sok Csárdáskirálynőt látott életében műkedvelők illusztrálása során, de a soproni, professzionista szereplőknek is beillő nagyszerű előadás volt. Ismét a jegyzőkönyvből idézünk: „...a lányok és fiúk sorfala között elnök urunk köszöntötte Kálmán Imrét és nagy hálóját fejezte ki neki, hogy fáradságot nem 69kímélve félig még mindig betegen is hajlandó volt Sopronba eljönni és megjelenésével előadásunk anyagi és erkölcsi sikerét a legnagyobb mértékben növelni. Leghálásabb köszönete jeléül elnök úr szép babérkoszorút nyújtott át a mesternek, jelenlévő feleségének pedig Lakits Elli egy szép virágcsokrot vitt a páholyába. Kálmán Imrét megélték. Kálmán Imre meglehetősen hallgatta elnök urunk szavait, válaszában előadta, hogy Sopronban sokszor volt már, nagyon szívéhez nőtt ez a város, de színházi vonatkozásban csak kétszer volt városunkban. Ez a harmadik eset, és mikor meghívtuk nagyon szívesen

jött el. ... Nagyon sokszor élvezte a Csárdáskirálynő előadásait és ezt az előadást, – mint mondta – a legszebbek közé sorolhatom. Köszönetét fejezte ki elnök úrnak, az összes szólistának és valamennyi szereplőnek, de különösen a kórusnak és a karmesternek a kitűnően rendezett előadásért. Utána visszavonult páholyába és tovább nézte az előadást, majd este 11 órakor visszautazott Bécsbe.”

1938 január 6-án boldogam fogadtam a „Katholikus akció” munkácsi oratóriumát mely a diákiai oklevéllet közlése mellett nekem ajándékul. Vagy sajnálattal nekem hogy Orovitsch Ferenc főtisztelendő ur, az egész kelte és fő részlete helyesre mutat nem tudott eljárni azonban az volt köztünk az ő lelkes részlete és nagy fanyaszkodás, a mely a „Katholikus akció” nagy sikert írt alkalmi elnevezés.

Külön köszönet fogadtam még az uraknak, hogy „Katholikus akció” minden dolgának minden időben – minden körülmények között hűve és lelkes harsogással maradtak.

Külön köszönöm pedig azt a munkatársat a mely a Kálmán Imre munkácsi látogatásával együtt írt.

Az Isten segítségét kérem a „Katholikus akció” minden ügyére, dolgára

Wien 1938 január 6. Kálmán Imre

3. Kálmán Imre emléksorai

3. A műkedvelő társulat 1937. október 13-án kelt jegyzőkönyve írja: „Kálmán Imre a világhírű zeneszerző, aki egyik előadásunkon személyesen megjelent és vezényelte a nyitányt, a következő meleghangú levelet küldte Bécsből Orovitsch Ferenc elnök úrhoz: Főtisztelendő Uram! Tisztelettel közlöm Önnel, hogy bár zuhogó esőben, de szerencsésen megérkeztem Bécsbe. Megragadom mindjárt az alkalmat, hogy mind Főtisztelendőségnek, mind az összes szereplőknek legmelegebb köszönetemet fejezzem ki. Gyönyörű élmény volt számomra az est és mind művészi tekintetben, mind személyes vonatkozásban a legszebb emlékeim közé sorolhatom. Különösen pedig köszönöm a szívélyes fogadtatást a magam és a feleségem nevében. Nagyon lekötelezne, ha oly kedves lenne és erről az estéről a sajtóban esetleg megjelent közleményeket nekem elküldené.

70 Mégegyszer is köszönöm Önnek, a Karmester úrnak, valamint az összes szólistáknak és

közreműködőknek a sok fáradozást, és üdvözlöm mint tisztelő híve: Kálmán Imre.

Miután Radó Ferenc felolvasta a levelet, Kálmán Imre megtisztelő sorainak hatása alatt az egész társulat önfeledt tapsra és éljenzésre ragadtatja magát és hosszasan ünnepli a halhatatlan magyar művészt és zenei Nagymestert”.

Ebben a forró, lelkes hangulatban Kálmán Imrét a műkedvelő együttes dísztagjává választották és úgy döntöttek, hogy a dísztagságot igazoló oklevelet később küldjék meg Kálmán Imrének. Az október 20-i jegyzőkönyvből tudjuk, hogy Radó Ferenc javaslatára a zeneszerzőt nem „dísztaggá”, hanem „díszkarnaggyá” választották, illetve az eredeti jegyzőkönyvi szöveget így módosították. Az október 27-i jegyzőkönyv második pontja így hangzik: „Utána Kálmán Imre újabb levelét olvassa föl Radó Ferenc, mely a következő: (A jegyző, Bodnár Alajos itt kihagyott egy oldalnyi részt a levél későbbi beírására, amelyre azonban valamilyen oknál fogva nem került sor, és így nem tudjuk mi volt a levélben. A következő jegyzőkönyvi szöveg azonban némi felvilágosítást ad erről): Kálmán Imre ezen újabb levele nagy megtiszteltetés számunkra, ami azt mutatja, hogy mennyire ragaszkodó és kitüntető tisztelettel és szeretettel viseltetik irányunkban a nagy zeneköltő”.

Ismét vissza kell kanyarodnunk a november 19-i jegyzőkönyv szövegéhez, amely tartalmazza Kálmán Imre „Díszoklevelének” szövegét is. A jegyzőkönyv ide vonatkozó része tehát így hangzik: „Díszoklevél. A Soproni Katolikus Akció Színművelő Társulata *Kálmán Imre* urat a Csárdáskirálynő halhatatlan szerzőjét annak elismerésül, hogy a Csárdáskirálynő 1937. október 4-iki díszelőadásának fényét, pompáját és értékét személyes megjelenésével és vezényletével mérhetetlen módon emelte – örökös Díszkarnagyává egyhangú lelkesedéssel megválasztotta. A díszoklevél a jegyzőkönyvvel együtt Bécsbe lesz küldve, ahol Kálmán Imrének lesz átadva.

Azután felolvassa elnök úr Kálmán Imre újabb levelét, amelyben a megismételt Csárdáskirálynő 10-ik előadásának Bécsbe küldött sürgönyére válaszol és további buzgó munkára biztatja a társulatot és jókívánásait fejezi ki a sikerért.”

1938. január 6-án kereste fel a társulat küldöttsége Bécsben a zeneszerzőt és átadta a díszkarnagyi oklevelet, melyet meghatottan vett át. A jegyzőkönyv 93. oldalára emlékező sorokat is írt (3. kép). A küldöttségnek felajánlotta autóját is, amellyel Schönbrunnba látogathattak.

Kálmán Imrének (aki egyébként célzott is erre a küldöttségnek) ezután hamarosan menekülnie kellett a nácik elől: először Párizsba, majd Amerikába emigrált.

4. Végül szólnunk kell még néhány dolgról az eddig írottakkal kapcsolatban. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a Csárdáskirálynőnek programbaiktatása a katolikus színtársulatban akkoriban a progresszívebb világi vezetők győzelmét jelentette a konzervatív, az Actio Catholica céljait mereven szolgáló egyházi vezetéssel szemben. Tény azonban az is, hogy ez az egyházi vezetés nagyon taktikusan, ügyesen és tudatosan felhasználta Kálmán Imre megnyerését, soproni szereplését és a társulattal való kapcsolatát saját céljaira. Kálmán Imrének és orosz származású feleségének nyilván nem sok kapcsolata és köze volt a soproni Actio Catholica célkitűzéseivel. Mégis ebben a keretben került bemutatásra az operett és aratott fergeteges sikert. A nézőtérben ülők nyilván a zeneszerző és a zene sikerét ünnepezték, amelyet a társulat egyházi vezetése a kétségtelenül lelkes és tehetséges pappal, Orovitsch Ferencsel az élen megfelelően kihasználta távolabbi céljaira is. A siker elősegítette, hogy Orovitsch Ferenc, az akkor épülő kurucdombi templom későbbi plébánosa, 1939-ben létrehozhatta a Soproni Hivatásszervezetet, amelynek az volt a célja, hogy a munkástömegek forradalmi eszméit megsemmisítse, megmozdulásait kordába tartsa

vagy szorítsa, szociális demagógiával, nacionalista légkörben szervezett kulturális tevékenységgel fogja ki a szelet a vitorlából. Ez az egyházi vezetés – mint erre már utaltunk – kezdetben ellenezte Kálmán Imrét is és zenéjét is, de elsősorban az anyagi és erkölcsi haszon győzelemre juttatta a Radó Ferenc által vezetett világi vezetést. Radó Ferenc a kialakult viták és egyenetlenségek következtében le is mondott, csak megkövetése után maradt a vezetőségben, de mások ki is léptek a társulattól, mert nem értettek egyet a konzervatívok egyre nagyobb befolyásával. Radó Ferencnek minden törekvése ellenére sem sikerült mégegyszer Kálmán Imre operettet erőltetnie az egyet keretén belüli vezetésre. A kulisszák mögött folyt harc nyíltan ugyan nem szerepel a jegyzőkönyv soraiban, de a sorok között mégis világosan érzékelhető. Néhány példa e jegyzőkönyvből: 1937. október 13.: „...R. M. úr szólal fel ezután, aki előadja, hogy valamikor nagyon sokszor látta a Csárdáskirálynőt és bizony sokszor tapasztalta, hogy mennyire nem a tiszta erkölcsi motívum vonul végig annak előadásain. Éppen ezért szembetűnő volt a mostani előadásokon a szolid, finom, frivolmentes játék és pont ez volt a közönségnek is az első megállapítása, ha kritikát gyakorolt. Ez méltó is a társulathoz, mert amennyire csodálkoztak kezdetben azon, hogy a Csárdáskirálynőt választottuk előadásra, annyira jóleső érzés volt a közönség számára a finom célunkhoz méltó előadás”. 1937. november 19.: „...Az erkölcsiség megőrzésével és szépségével adtuk elő a Csárdáskirálynőt holott annak tartalma tisztára a frivolságot tartja a gyönyörű zene mellett az érdeklődés felfokozására a fő attrakciónak”. 1938. augusztus 3.: „...Elnök úr a társulattal egyetértve ki is mondja határozatilag és jegyzőkönyvbe kívánja foglaltatni, hogy a jövőben kiirt minden egyéni törekvést, amely az egész társulatra káros... Ugyanígy járnak mindazok, akik az Actio Catholica színtársulatánál vállalt kötelezettségüknek [...] nem tesznek eleget. Az ez ellen vétők ki is záratnak az egyesületből.” 1938. augusztus 10.: „...Azután a Marica grófnő előadását tárgyalja Radó Ferenc, melynek azonban olyan leküzdhetetlen akadályai vannak, hogy a társulat egyelőre leveszi a műsorról és új darab betanulását határozza el”.

714. Kálmán Imre dedikált fényképe

Az egyetbe az egyházi vezetők egyre több politikát vittek, saját politikájukat, ez újabb heves vitákat váltott ki és végül a megszűnéshez vezetett. Néhány példa erre is, a jegyzőkönyvek alapján: 1937. november 29.: „...Majd ismét elnök úr emelkedik szólásra és ünnepélyes hangon emlékezik meg Öfelsége II. Ottó örökös király legmagasabb születésnapjáról. A társulat tagjait meghívja ünnepélyes Ottómisére, hogy ott fejezhessük ki leginkább Szent Istváni országunk örökös és jövendő királya iránt érzett legalázatosabb hódolatunkat.” 1939. február 17.: „...A másik hazai vonatkozású dolog Imrédy Béla miniszterelnök lemondása, melyet sajnálattal veszünk tudomásul, mert olyan szociális kérdések és reformok lánglelkű harcosa volt, mely a magyar élet és jövő boldogulását célozza”. 1939. április 19.: „...Sz. J. kifogásolta az 1939. évi február hó 17-én készült jegyzőkönyv politikai színezetű részét, melyet elnök úr nem mint valóban politikai jegyzetet értelmezett, hanem mint hosszú idők utáni katolikus miniszterelnök érdemeinek méltatását. Elnök úr mégis meg nem történtté nyilvánítja a bejegyzést, s azon indokkal, hogy nem politikai gyülekezet vagyunk, felkéri a jegyzőt annak megmásítására, vagy törlésére. Jegyző a törlést elvégezte.”

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Faragó Sándor: Lukácsy Lajos élete és művészi munkássága (1876–1927)

Faragó Sándor: Lukácsy Lajos élete és művészi munkássága (1876–1927)

1. A Magyar Életrajzi Lexikon a következőkben summázza életét: „Lukácsy¹⁽⁸⁴⁾ Lajos (Kapuvár, 1876. május 1–Kapuvár, 1927. július 24.); szobrász. Az Iparművészeti Iskolán, később mint Stróbl Alajos mesteriskolájának²⁽⁸⁵⁾ növendéke rajztanári vizsgát tett. Kisebb szobrokat (Éva), emlékműveket (Festetics György, Goldmark Károly, Keszthely: Felsőbüki Nagy Pál, Sopron), emléktáblákat (Petőfi, Sopron), síremlékeket készített.³⁽⁸⁶⁾

Halála 50. évfordulóján szülővárosa, Kapuvár, adósságot törlesztett, amikor szülőházát, ahol 51 éves korában meg is halt, a Megyei Honismereti Napok rendezvénysorozatán emléktáblával jelölte meg, a Rábaközi Múzeum pedig kiállította fellelhető szobrait, köztüregken álló alkotásait pedig fényképeken tette ismertté. Ennek az írásnak célja: egy fél évszázados emberi-művészi életút megismertetése, a köztudatba való plántálása.

A Kisalföld korábbi számában⁴⁽⁸⁷⁾ „Lukácsy Lajos ébredése” címmel néhány évvel ezelőtt már hírt adott a Rábaközi Múzeumban folyó Lukácsy-kutatásról, célozva arra, hogy bizony méltatlanul hallgattunk róla öt évtizeden át.

2. Az anyakönyv szerint apja Lukácsy Lajos bognármester, anyja pedig Somogyi Anna volt. Édesanyjához, annak haláláig, megható gyermeki szeretettel ragaszkodott. (Szülőháza a mai Rákóczi út 14. sz. alatti emeletes épület volt.) Itt Kapuvárott, pontosabban Gartán végezte el az elemi népiskolát, majd szülei a kismartoni m. kir. állami Polgári Fiúiskolába írták be. A monarchia idején általános szokás volt, hogy a kapuvári gyerekeket a közeli németajkú területre küldték tanulni, hogy ott elsajátítsák egyúttal a német nyelvet is. Az 1890/91. tanévben végezte el a IV. osztályt. Nem volt jó tanuló, de „szabadkézi rajz”-ból végig jeles osztályzatot kapott.

Polgárista korából fennmaradt néhány rajza,⁵⁽⁸⁸⁾ amelyek már ekkor kiváló formaérzékről és térlátásról tesznek bizonyosságot. A következő tanévben már Budapesten tanult az Iparművészeti Iskolában. Tanárai között volt Mátrai Lajos és Keleti Gusztáv is. Tíz féleven át volt a „díszítő szobrászati osztály” növendéke. 1896. július 9-én kapott végbizonyítványt, mely szerint „az előadásokat szorgalmasan látogatta, az előírt elméleti vizsgálatokat sikerrel letette, választott szakmájában magát buzgón gyakorolta, s az intézet szabályainak megfelelő magaviseletet tanúsított. Minél fogva nevezett Lukácsy Lajost a M. Kir. Iparművészeti Iskola díszítő szobrászati osztályát sikerrel végzett növendéknek, s az ipartörvényben az intézetünk részéről kiadott végbizonyítványhoz kötött kedvezményekre jogosítottnak elismerjük, s őt, mint

szakmájában alaposan képzettséget szerzett műiparost, bárkinek ajánlhatjuk.”⁶⁽⁸⁹⁾

Átlagon felüli tehetségével az Iparművészeti Iskolában is kitűnt társai közül. Fennmaradt az Iskola Önképzőkörének egy díszes nyomtatású határozata, amely szerint: „Lukácsy Lajos úrnak, mint a kör által szalonvázára hirdetett pályázat alkalmával beérkezett legjobb munka szerzőjének az első díj odaítélte.”⁷⁽⁹⁰⁾

74Lukácsy tovább tanult. Az 1896/97. tanévben elvégezte az Országos Mintarajz Iskolát és Rajztanárképzőt, „az előadásokat szorgalmasan látogatta, s a mintázásban kitűnő szorgalmat, jó haladást és a szabályoknak megfelelő magaviseletet tanúsított.”⁸⁽⁹¹⁾

Ez alatt az öt esztendő alatt megtanulta Lukácsy a szobrászatot, mint „mesterséget”. Igazán művészé Stróbl Alajos mesteriskolájában vált, ahol mestere mellett elsajátította a művészi látásmódot és a komponálni tudást. Stróbl sokat ígérő tehetséget látott Lukácsyban. Egy fennmaradt fénykép⁹⁽⁹²⁾ szerint Stróbl nagy szeretettel korrigálta növendéke mintázását. Az sem kis dolog volt, hogy ezt követően Fadrusz János műhelyébe került, akinek a szegedi Tisza Lajos-szobor megmintázásában segédkezett. Ezután kapott a kormánytól Budapesten a Városkert-bazárban műtermet, ahol már teljesen önállóan folytathatta munkásságát.

Művészi hírnevét Lukácsy 1898-ban a Nemzeti Szalon téli tárlatán kiállított Éva című nagy feltűnést keltett szobrával alapozta meg. E szobor kapcsán Lyka Károly a Pesti Naplóban ezt írta: „Érdemes ezen remek alkotásért magáért ellátogatni a tárlatra.”¹⁰⁽⁹³⁾

Lukácsy egész művészeti tevékenysége nagyjából három, egymástól jól elkülöníthető periódusra bontható. Az első szakasz a világháborúig tart. Ebben az időben sokoldalúan mutatkozik be, hiszen köztéri szobrok mellett emléktáblákat és reliefek egész sorát készítette. A második szakasz a világháború. Ekkor hadiszobrászként két évet az orosz fronton töltött. A harmadik, a háború utáni szakasz, amikor elsősorban tanár volt, hisz egy-két háborús emlékművet leszámítva alig-alig kaptak megrendelő megbízásokat a magyar szobrászok.

3. 1897. október 12-én Keszthelyen a Georgicon alapításának százados évfordulóját ünnepelték. Ezen az ünnepségen Darányi Ignác földművelésügyi miniszter vetette fel, hogy a Georgicon megalapítójának, Festetics Györgynek alakja szoborban örökíttessék meg. A kezdeményezéshez úgyszólván az egész ország csatlakozott. Stróbl Alajos javaslatára a szobor elkészítésével Lukácsy Lajost bízták meg. A szobor felavatására 1902. június 8-án került sor. A Budapesti Hírlap¹¹⁽⁹⁴⁾ részletesen beszámolt a szobor felavatásáról és Lukácsy alkotását így méltatta: „Az alak köntöse magyaros, prémes dolmány és sújtásos magyar nadrág. Arca beretvált, feje födetlen. Kócsagos kalpagját bal kezében tartja, jobbával mintha mutatna, vagy intene valamerre. Nem az agg Festetics György ez az alak, de az a daliás fiatal férfi, a Gaeren-huszárok vitéz alezredese, akit hazaszeretetéért elűztek a hadseregből, s aki elvonult Keszthelyre, hogy új pályát, új életet kezdjen. Az alak lábánál két felől két idill van ércbe faragva. Balról két pufók, mosolygós gyermek, a rokokó képfaragás és festés amorettjei, modern fölfogással mintázva, arat, egy kévét már megkötött, a másikat épp most köti az egyik gyermek, míg társa sarlóval a kezében erölködését nézi. A másik idill, jobbról, ismét két gyermek, az egyik ekén ül, a másik magot hint a barázdákba.” A korabeli leírásához nincs mit hozzátennünk: a bronzszobor ma is ott áll Keszthelyen az újjá varázsolt Festetics-kastély előtt.

A szobor leleplezéséről hírt adott a Rábaközi Közlöny¹²⁽⁹⁵⁾ is. A cikkíró beszámolt az ünnepségről, s büszkén írta: „Ez a Lukácsy Lajos, ez az országos híró szobrász a mi büszkeségünk, mert bölcsője itt

ringott köztünk.” Ismertette röviden Lukácsy addigi életútját, majd így fejezte be: „Lukácsy ez alkotásával a fiatal szobrásznemzedék egyik legtehetségesebb tagjának mutatta magát, dicsőséget szerzett a magyar népnek és szűkebb hazájának, a mi édes Rábaközünknek. Szívvel üdvözljük derék földinket, s még sok sikert kívánunk művészi vésőjének.”

E szobrával Lukácsy Lajos neve országosan ismertté vált. Természetes tehát, hogy Sopron város és vármegye törvényhatósága Lukácsy Lajost kérte fel a megye nagy 76szülöttjének, a jobbágyfelszabadítás szószólójának, Felsőbüki Nagy Pál szobrának megmintázására. A mellszobor fehér carrarai márványból készült. A Rábaközi Közlöny „A vármegye közgyűlése” című vezércikkében beszámol a szobor felavatásáról: „A díszközgyűlésen megjelent a fiatal művész, Lukácsy Lajos és nagy ovációk tárgya volt. Büszkeséggel tekinthet valóban nagyon sikerült alkotására. Büszke lehet a vármegye közönsége arra, hogy nagy fiának maradandó emléket állított, de a büszkeség annál fokozottabb, mivel hogy megyénk (Kapuvár), szülötte öntötte a hideg márványba művészi ihletét, hogy az egy letűnt korról regéljen majd a késő utódoknak.”

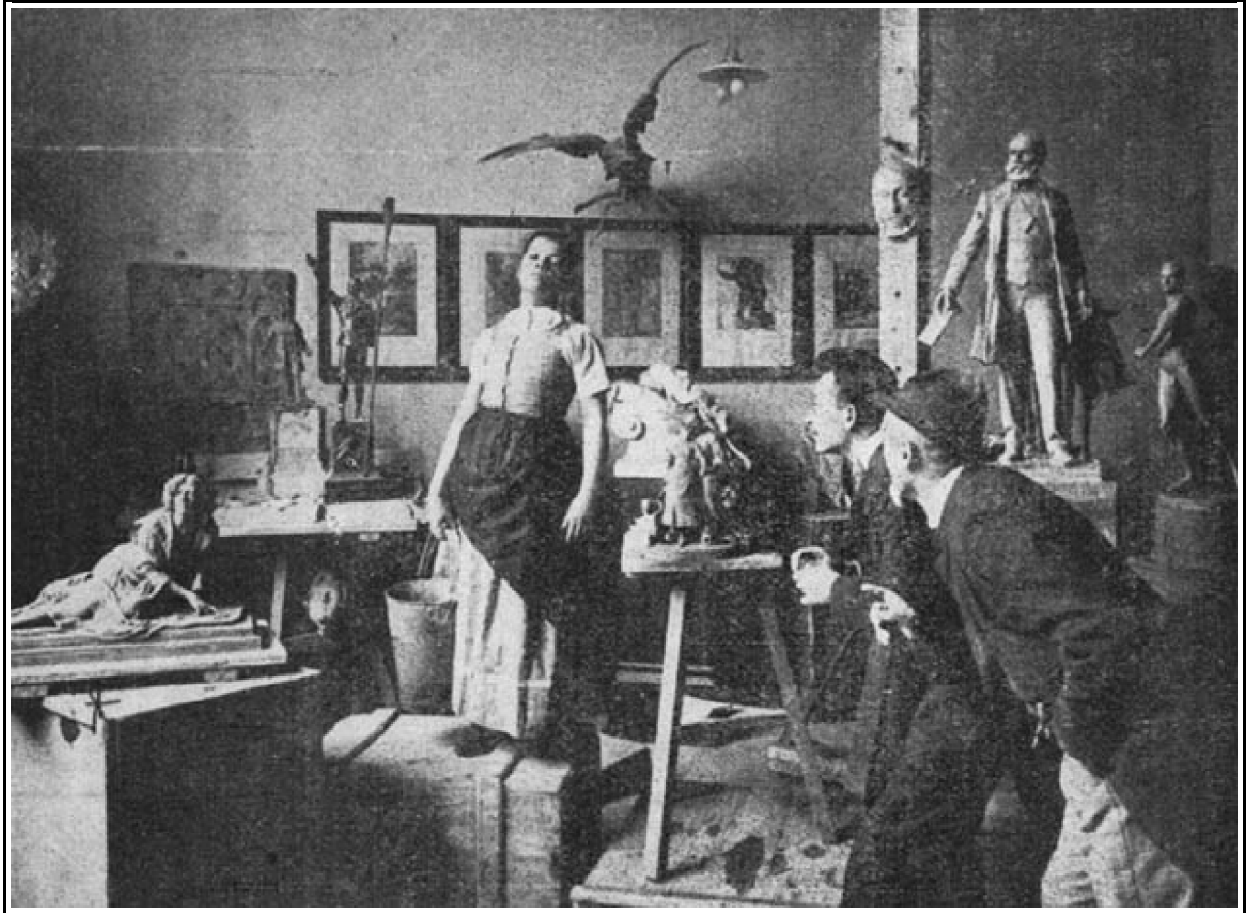
Az 1903-as évben sokat utazott Lukácsy. Bejárta Ausztriát, Németországot és Olaszországot, hogy a történelmi korok nagy mestereinek alkotását eredetiben is tanulmányozhassa. Nem tudjuk útját nyomon követni, hisz nem maradtak fenn feljegyzései, de a család megőrzött néhány képeslapot, melyek postabélyegzőjéből kitudódik, hogy merre járt. Így Bécsből, Berlinből, St. Pöltenből, Maria-Zell-ből és Velencéből is küldött képeslapot.

1905-ben a Torontál megyei Nagy-Ősz községben a megye egyik nevezetes alakjának, Tuttony Ferenc „érdemes állatgyógyító” parasztnak szobrát ugyancsak Lukácsy készítette el.

Lukácsy fáradhatatlanul dolgozott. Számos fényképfelvétel maradt meg műterméről, ahol felismerhetők és azonosíthatók azok a kisplasztikái, melyekből több mint tíz fenn is maradt. Csak néhányat sorolunk fel ezekből, évszám nélkül, hisz ő maga nem datálta alkotásait. Ezek a patinázott gipsz szobrok: Fejőnő; Anyám; Nagymama; Első öröm; Bűnbeesés; Önarckép; Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala emlékére reliefet készített.¹³⁽⁹⁶⁾

1906-ban Sopron városától új megbízást kapott Lukácsy: Petőfi Sándor emléktáblájának elkészítésére kérték fel. Lukácsy igen rövid idő alatt elkészült alkotásával, úgy, hogy azt 1907. március 15-én országos ünnepség keretében már le is leplezték azon a Halász utcai házban, melynek helyén állott a kaszárnya, ahol Petőfi, mint „zöldhajtkás, sárgapitykés közlegény” katonáskodott. A Soproni Napló, amikor beszámol az ünnepségről, az emléktáblát a következőkben méltatta: „A Lukácsy Lajos szobrászművész alkotta emléktábla Petőfi relief-képét ábrázolja, amint a kardhoz nyúl, hogy az hozzon nemzetére dicsőséget. Felirata a következő: EZ ISKOLA HELYÉN ÁLLT AZ A KASZÁRNYA, AMELYBEN PETŐFI SÁNDOR 1839–40 TELÉN KATONÁSKODOTT. Az ihletett vésővel művészi módon megalkotott emléktábla nagy csodálkozást és elismerést keltett. Ferenczi¹⁴⁽⁹⁷⁾ is úgy nyilatkozott, hogy Petőfi fejének és vonásainak igazibb, mesteribb bronz-mását még nem látta sehol.”¹⁵⁽⁹⁸⁾

Az avatási ünnepségen természetesen Lukácsy Lajos is részt vett. Levelét, melyet Pesten maradt feleségéhez írt, a Rábaközi Múzeum őrzi. Ez a pár sor bepillantást nyújt szűkös anyagi helyzetébe is: „Kedves Margit!¹⁶⁽⁹⁹⁾ Tegnap a Polgármesternél voltam hivatalos vacsorára a Főispánnal együtt. Vacsora után maga a Főispán kísért a kaszinóba, ahol egy óráig voltunk. Ma a leplezés megtörtént, s nem várt éljenzésben részesültem. A budapesti vendégek azt mondták, hogy ez az ország legszebb Petőfije. Erre a főispán és a polgármester felcipeltek a pódiumra, ahol éljeneztek, szóval ezt nem vártam. Holnapra a főispán hívott a lakására, valószínű ebédre, roppant kedvesek hozzám, per te-nek szólít. Most sajnálom, hogy miért nem hoztalak el (de az a pénz) no ugye nem baj. Rátok gondolok mindig, hogy van a kislány, csókol benneteket Lukácsy Lajos.”¹⁷⁽¹⁰⁰⁾

772. Műtermében Stróbl Alajossal

783. Festetics György szobra (Keszthely)

794. Levente

80A Festetics-szobornak Keszthelyen nagy volt a sikere. Nem csoda tehát, ha őt kérték fel a Goldmark-emléktábla elkészítésére is. Lukácsy 1910-ben ezt el is készítette és azt a régi, híres „Zsidóházon” le is leplezték.

Még ebben az évben írták ki a pályázatot egy Csányi-szobor elkészítésére. A pályázatot Lukácsy Lajos nyerte el. A Tapolcai Lapok a következőket írta: „Örömmel állapítjuk meg, hogy Lukácsyban nem csalódtunk, s hogy ez az izmos tehetségű fiatal művész eredeti, gyönyörű gondolatokat vitt rá a művére, amely ezért is nagyon kiválik a többnyire egy húron pendülő pályamunkák közül. A szobor szépen megörökíti Csányi tetteit és kifejezi azt a hangulatot, amely a vértanú nevének említésével elfogja a lelket. A művész a főalakkal Csányit, puritán jelleméhez híven, egyszerűen, magyar ruhában állítja elénk. Válláról köpeny omlik alá. A köpeny szimbóluma annak, hogy a vértanú utazása közben is mennyit fáradozott a hazáért. A szemnek egyébként is jól esik, ha a lábakat valami tömörebbé teszi. A művész a vértanú kardját kissé köpeny alá rejt. Így kívánja jelezni, hogy Csányi nem a véres csatamezőn vált ki nemzeti mártírjaink

közül. A művész korrekt eljárásának szép bizonyítéka, hogy a szobor talapzatát nem az eddig megszokott magasságban alkotta. Ezért az eddigi szobrokhoz szokott szem a talapzatot talán aránytalannak, nyomottnak találja. Ám de meg kell érteni a művész lelkét, aki nem a hideg kővel akart imponálni, hanem azt akarja, hogy a főalak kösse le a figyelmet, a művészi munka, ne pedig a kőfaragó mesterség domináljon. A nyugodtan szemlélő főalakról a tekintet a talapzatra siklik le. A piederasztálon jobbról és balról két csoport van elhelyezve. Az egyikben a harcias turul, Csányi bátor tetteit jelzi. Pajzson a magyar szent korona, a hazát ábrázolja. Nagyszerű gondolat az, hogy a turul kiterjesztett szárnyakkal védi a lába alatt levő könyvet, amely szentesített törvényeinket jelképezi. Csányi törvénytiszteletét gyönyörűen szimbolizálja ez a kedves csoport. A sebesen szárnyaló turul jelképezi még Csányi fáradhatatlan utazásait is. Nagy utakat járt be. Erdélybe sietett a nemzet védelmében, míg eljutott Világosig és a bitófa alá. Csányi kisebb és sokoldalú intézkedésének jelzésére Lukácsy Lajos a törvénykönyv mellé tette azt a szózatot is, melyet a vértanú »Magyarhon lelkes lányaihoz« intézett. A talapzat másik oldalán egy erős akttal a nemzet gyászát jelzi. Az alak a honfibanattól áthatva borul a meghajtott zászlóra. A zászlónak rúdja egy pajzsra nyúlik, mely az 1848. évszámot viseli. A szobor nemes mélabúval jelzi a nemzetnek a szabadságharc letérése fölött érzett bánatát. Amíg a művész vigyázott arra, hogy szívünket ne hagyja érintetlenül az emlékezés, amelyet Csányi bitófára juttatása fölött nem feledve érzünk, addig ügyelt arra is, hogy a leverő szomorúság ne vegyen rajtunk erőt, mert hisz a túlsó oldalon figyelmeztet bennünket, hogy a nemzet jövőjéről van szó, ne essünk kétségbe, mert e népet mindig megvédte a törvény tisztelete és az a bátor követelése, mellyel a törvények megtartását a felsőbb hatalomtól is mindig megkívánta, még ha jó előre tudta is, hogy ez mártírokat követel tőlünk. Elmondhatjuk, hogy annyi gondolatot egy pályamunka sem tudott belőlünk kiváltani. Lukácsy a művének eredetiségét betetézte azzal a kegyeletes gondolattal, hogy a talapzat hátsó részén áldozati mécses formált, melyet meggyújthatunk az emlékezés napjain. Ez is olyan politikus terv, amely Lukácsy nevéhez és zsenialitásához méltó. Azt hisszük, nem leszünk rossz próféták, ha azt állítjuk, hogy nemcsak a közönség, hanem a bírálóbizottság hangulata is Lukácsy műve felé fordult, annál is inkább, mert az igen kimagasló a tucat-szobrok közül. Nem elcsépelet alakokkal dolgozik, mint azt a kiállítás legtöbb művén látjuk. (A megszokott Hungária stb.)”¹⁸⁽¹⁰¹⁾

Terjedelmesebben ismertettük a cikket Lukácsynak erről a szobortervéről, de tudatosan tettük ezt, hogy bizonyítsuk mennyire kimagaslónak ítélték meg a kortársak ezt az alkotását is. Vegyük hozzá végül, hogy 16 pályázó közül Lukácsy lett az első.

Megjegyezzük, hogy az emlékmű ebben a formában nem került kivitelezésre. Ismerjük azonban a modelltől készült fényképet, s ebből meggyőződhetünk arról, hogy az idézett cikkíró az elismerést illetően nem nagyított.¹⁹⁽¹⁰²⁾ Jóval később, 1919. március 8-15-én leplezték le az ekkorra relieffé szerényedett Lukácsy-alkotást. A relief Csányit oldalnézetben mutatja, zsinóros atillában, előtte egy díszkard. A fekete márványtábla felirata: ITT LAKOTT 1848-ban CSÁNYI LÁSZLÓ/A SZABADSÁGHARC VÉRTANÚ/MINISZTERE./HÁLÁS KEGYELETE JELÉÜL/A KESZTHELYI IPAROSKÖR/1919. március 15-én. Ennek felavatásán Lukácsy nem volt jelen. Ezért Keszthelyről alkotásáról fényképet küldtek, melynek hátlapjára a következőket írták: „Szép műve általános elismerésre talált. Tisztelettel Szerdaheli elnök. Keszthely 1919. március 15.”²⁰⁽¹⁰³⁾ Ugyanebben az évben részt vett a sátoraljaújhelyi Kossuth-szobor pályázatán is, ahol ugyancsak díjat nyert.

815. Fejőnő

Lukácsy műtermében készült fényképek szerint sokat foglalkoztatta egy Krisztus-alak megmintázása is. Ismerünk olyan fényképet, melyen a Krisztus-modellal együtt látható az elkészült alkotás. Ezt a Krisztus-szobrot megmutatta két szobrásztársának, Istók Jánosnak és Holló Barnabásnak.²¹⁽¹⁰⁴⁾ Ők ketten a fénykép aljára a következőket írták: „Alulírottak megtekintettük a fénykép gipszmodelljét és kijelentjük, miszerint azt annyira művészi munkának tartjuk, hogy azt márványba való kivitelre is melegen ajánljuk. Egyúttal kijelentjük azt is, hogy az előírányzott 2000 koronával ilyen nagyszabású szobornak, eltekintve a kiadásoktól, még a megmintázási költsége sincs fedezve. Budapest, 1912. III. 9. Istók János és Holló Barnabás.”²²⁽¹⁰⁵⁾ Megjegyezzük, hogy végül is a szobrot horganyból kivitelezték és Mohl Antal püspök síremlékeként ma is áll a kapuvári temetőben. Lukácsy Kapuvárott is készített portrékat ismerőseiről, s azok családtagjairól. Saly ügyvéd két fiának portréja a Rábaközi Múzeum tulajdonában van. Megkapóan bájos gyermekarcok, tiszta, sallangmentes megfogalmazású mindkettő.

1913-ban Lukácsyt kinevezték a székesfőváros VII. ker. Nyári utcai Ötvösszakirányú Iparostanonciskola

rajztanárává. Ez a kinevezés szerény, de biztos megélhetést nyújtott családjának. Ezzel egyidejűleg a Királyi Várbazárban (Ybl Miklós tér) fenntartotta műtermét, ahol együtt dolgozott Istók János szobrászművésszel. Itt és ekkor mintázta meg – többek között – Jónó című szobrát is, melynek sajnos csak a fényképe maradt fent.

Külön kell szólnunk a Lukácsy-készítette síremlékekről. „A temető művészete” címmel kis füzetet adott ki, melynek bevezetőjéből kiviláglik Lukácsy messze magas művészi igénye és a gazdasági szempontok szemeltartása egyaránt. Könyvecskéjének bevezetőjéből idézünk: „Amennyire szépek és művésziések a külföld temetői, a génuai, pisai, firenzei, római, párizsi, müncheni stb., épp annyira elhanyagoltak a magyar temetők. Budapest temetőiben is kevés a művészi síremlék, de a vidék temetői igazán sivarak. Mindenféle, külföldről behozott tucat kőfaragó munka, gránit obeliszkok, sima márványlapok állanak őrt az elhunytak sírjain. Külföldön a művészet a temetőkben is megnyilvánul. Művész és közönség egymást megtalálták mindig, s ezért van az, hogy az útleírásokban külön figyelmeztetik az utazó közönséget a szomorú ország megható emlékeire. Nálunk a közönség és a művész nem élnek együtt. A művész műtermébe zárkózik el, s csak a pályázatok, tárlatok alkalmával látja őket a közönség.”

„Mi – folytatja – akik művészeknek valljuk és vallhatjuk magunkat elhatároztuk, hogy megkíséreljük közeledni a közönséghez. Egy nemzeti célt is akarunk szolgálni. Gyönyörű márvány-, gránit- és mészköveink parlagon hevernek. Külföldről jönnek a kifaragott kész kövek hozzánk és kőfaragó-iskoláink képzett növendékei nem kapnak munkát, ha az iskolát elhagyják. Új foglalkozást keres kényszerűségből a legtöbb. Azt szeretnők elérni, ha megnyithatnók márványbányáinkat és képzett kőfaragóinknak munkát adhatnánk.”[23\(106\)](#)

836. Nagymama

84 Lukácsy ezen ars poeticáját átvitte a gyakorlatba is. Művészi hagyatékában külön fejezetet képeznek az általa készített síremlékek. Ezek zöme Budapesten a Kerepesi, ill. Farkasréti temetőben található. De van Kapuvárott és Gártán is. A síremlékek két nagy csoportba oszthatók: egyrésztük relief, másrésztük szobor. Anyaguk – kettő kivételével – márvány. A kettő közül az egyik bronz, a másik pedig horgany. Egyik-másik ezek közül a megszokottól eltérő fogalmazású, hiszen pl. az alak félig lelép a talapzatról, másoknál pedig életvidám, játékos kis puttókat alkalmazott (ez utóbbiak erősen emlékeztetnek a keszthelyi Festetics-szobor mellékfiguráira). Az elmondottakból is kiviláglik, hogy Lukácsy sokat dolgozott. Tanított és mintázott egyidőben. Nem csoda tehát, hogy a megerőltető sok állástól lábai viszeresek lettek: alkalmatlan volt katonai szolgálatra.

4. A világháború kitörése mégis új szakaszt nyitott Lukácsynak nemcsak életében, hanem művészetében is. Frontszolgálatra alkalmatlan volt, de mint hadiszobrászt a II. hadsereg parancsnoksága mellé rendelték s így kikerült a keleti frontra. A részére 1916. május 10-én kiállított Igazoló Jegy értelmében jogosult volt

még a „külső hadműveleti terület határvonalainak átlépésére is.”²⁴⁽¹⁰⁷⁾ Frontról küldött leveleinek egy része fennmaradt.²⁵⁽¹⁰⁸⁾ Sok mindent megtudunk ebből, életének erről a szakaszáról. 1916. szeptember 8-án írta haza: „Kedves Család! Szerencsésen megérkeztem. Amint várok a jelentkezésnél, s e közben jöttek, hogy tudtomra adják, hogy most jött meg a kinevezésem [...] Az operáló parancsnokságnál a helyem, tehát Lembergél előbbre. Szabad mozgásom van a II-ik Armeé területén impressiók szerzése végett.”

Lukácsy itt is változatlan szorgalommal dolgozott. November 22-én kelt levelében írta: „Edelsheim gróftot befejeztem, Andrassy kegyelmes is állt ma 2 órát.” Megmintázta a hadseregparancsnok Eduard von Böhm-Ermolli is, ezt a szobrot a lemergi hősi temetőben állították fel. Levelében erre utal, amikor azt írja: „Addig nem akarok haza menni, amíg az Ermolli-szobor megvásárlása ügyében újra nem megyek a városhoz. A múltkor azt mondta a polgármester, hogy közgyűlés elé viszi a dolgot.” A levélből az következik, hogy a szobrot a város állíttatta fel.

Leveleiben a sok munkáról ad számot. Egyikben pl. azt írja: „Kilenc napom van: három 2-méteres alakot kell mintáznom és egy fél alakot.” Természetes ilyen munkához segítségre volt szüksége. Kapott is, de nem sok köszönet volt benne. Leveléből idézünk: „Két lemergi önálló szobrász mester is lett hozzám dirigálva, katonák, hogy segítenek, de ezekkel nem megyek semmire, mert folyton sokat beszélnek és meg is szöknek valami ürügy alatt. No, de holnap már rájuk parancsolok, hogy önkéntes urak, tessék szorgalmasan dolgozni, vagy vissza a csapathoz.”

Böhm-Ermolli szobra nagy tetszést váltott ki. Úgy látszik, Lukácsy megnyerte a hadseregparancsnok tetszését. Erről is beszámol feleségének: „Böhm-Ermolli kegyelmes nagyon-nagyon meg volt velem elégedve. Utolsó nap délben a tiszt uraknak külön monddta, hogy nézzék meg a szobrot, mert azt nem olyan gyors művész csinálta, hanem gonddal, idővel és ügyességgel, a magyarok vegyék otthon pártfogásukba ezt az embert.” Lukácsynak ez az ajánlás már a háború utáni időkre vonatkozott.

Minden bizonnyal egy alkalommal felesége is meglátogatta Lembergben. Nagy körültekintéssel készíti fel feleségét az útra: „Ha jössz, akkor csinálj magadnak egy jó zsebet, hogy az útleveledet el ne veszítsd, mert az úton többször kérik, viszont éjjel könnyen elalszol és a ridikulódet könnyen ellopják. Én majd Lembergben a vasútnál várlak.” Gyakran változtatja szálláshelyét. Azt írja: „Találtam az egyik – Victoria nevű – hotelban végre valahára lakást. Olyan közepszerű régi ház, van poloska is.”

Készült megmintázni a trónörökös is, ez azonban nem sikerült. Erről is beszámolt: „Trónörökösünk irodájától megjött a válasz, hogy sajnálja, hogy ez idő szerint nem ülhet portréhoz.” Egy Lembergől küldött képeslapon írja: „A jövő héten kimegyek **86a** lövészárkokhoz, mulatozó bakákat tanulmányozni.”²⁶⁽¹⁰⁹⁾ Híradással élt arról is, hogy kiállítás is készül rendezni, hadifestővel együtt. Egy fennmaradt fénykép bizonyosága szerint, ezt a kiállítást meg is rendezték. Minden bizonyára küldött haza is szobrokat, hisz Pesten rendszeresen kiállították a hadiművészek alkotásait. Ezért kéri levélben feleségét: „Nézz ki a hadikiállításba azért, hogy megnézzed, vajjon adtak-e már el a dolgaim közül.”

857. Kislány libákkal

Böhm-Ermolli iránta tanúsított jóindulatát viszonzni kívánta azzal, hogy az általa készített háborús emlékplakettet, mely egy katonát ábrázol a Patrona Hungariae alakjával, neki ajánlotta föl, „hogy az általa jónak vélt jótékony célra többszörösítse.” 1918. nyarán tért vissza Budapestre, s folytatta itthon munkáját.

8. A Petőfi-emléktábla a Halász utcai általános iskola falán

5. 1918. december 2-án a soproni Frankenburg Irodalmi Kör a következő levéllel fordult Lukácsyhoz: „Igen tisztelt Uram! Irodalmi Köriünk elhatározta, hogy Gyóni Géza soproni lakóházát,²⁷⁽¹¹⁰⁾ amely véletlenül maga is műtörténeti értékű épület, amelynek szobájában a költő sok művét írta, emléktáblával fogja megjelölni, s majdan a Petőfi-társaság közreműködésével leleplezni. A gondolat művészi megoldásával Igazgató-tanácsunk megbízása következtében Nagyságodat szeretnénk megbízni, akinek alkotásait ismerjük és szeretjük. Ha méltóztatik megbízásunkat vállalni, meg fogjuk kérni, hogy a terv megállapítására méltóztassék velünk összeköttetésbe lépni, ez esetben előre is rendelkezésére bocsátjuk a lakóház fényképét, amelynek formáitól a művész terve függ. A költséget társadalmi úton fogjuk előteremteni. Meg vagyunk győződve, hogy az anyagi eszközökön a szép terv sem a művész, sem a közönség részéről nem fog hajótörést szenvedni. Elhatározásáról szíves értesítést kérve vagyunk őszinte tisztelettel: Dömötör József elnök, Mészáros Sándor a főtitkár helyettese.”²⁸⁽¹¹¹⁾

⁸⁷Lukácsy a felkérő megbízást elfogadta, s elkészítette Gyóni Géza emléktábláját. A jobbra néző portré mellénél szurony és virágcsokor van, a háttérben pedig a költészetet jelképező stilizált lant látható. Maga a relief bronzba van öntve, kő keretelésbe foglalva. Körirata: „Ebben a házban lakott 1910–1911-ben a költő és újságíró Gyóni Géza 1884–1917.”

Az első világháború utáni években vagyunk. Ez az időszak Lukácsy művészi életútjának harmadik szakasza volt. Bizony kevés megrendelést kaptak a szobrászok, munkájuk úgyszólván csak világháborús emlékművek készítésére korlátozódott. Lukácsy több szoborpályázaton is résztvett. Sajnálatos, jóllehet erősen bízott benne, szülővárosa világháborús emlékművének elkészítésére a megbízást nem ő kapta meg. (A gartai templom oldalfalában egy szerényebb emléktáblája van csupán.)

9. Csányi László emléktáblája (Keszthely)

Három világháborús emlékművét ismerjük. Az egyik Újpesten áll, a másik Mezőkeresztesen, a harmadik pedig Szil községben. Mindhárom homokkőből. Az újpesti szobrot 1923. augusztus 20-án leplezték le. Az egész leplezési ünnepséget az „Újpesti Dalkör” rendezte. A meghívó felhívja Lukácsy Lajos figyelmét a következőkre „Minthogy a Kormányzó Úr Ő Főméltósága képviselőjének a Kir. Fenségek, valamint a Kir. Kormány tagjainak megjelenésére ígéretet kaptunk, kérjük szíveskedjék a részére fenntartott helyét az ünnepély megkezdése előtt 15 perccel elfoglalni.”²⁹⁽¹¹²⁾

Lukácsy Lajos a nyári szünidőt évről-évre minden alkalommal Kapuvárott, szülőházában töltötte. Itt érte a halál is. Leánya így emlékezik vissza a tragikus napra: „Ő a hugom és én, előrementünk Kapuvárra az iskola végeztével. Anyám Budapesten maradt nővéremmel, mert az már állásban volt, s nem illett magára hagyni egy felnőtt lányt. A terv az volt, ha ő is megkapja a szabadságát, utánunk jönnek. Egy hete voltunk otthon. Vasárnap volt. Dél előtt apám bement a templommal szemben lévő vaskereskedésbe, ⁸⁸ hogy valami vas alkatrészt vegyen, mert kívülről a ház falára egy Mária-domborművet akart beépíteni. Mikor hazajött, megfőztem az ebédet, terítettem, majd tálalni akartam. Szokása szerint ismét lefeküdt az asztal egyik oldalán álló diványra, várva az ebédet. Az arcát letakarta a zsebkendőjével. Gondoltam, ismét a fény bántja a szemeit. Mikor a tálat letettem az asztalra, egyszer csak hörgést hallottam: lerántottam az arcáról a zsebkendőt, s rémülten láttam, hogy eszméletlen. Rohantam az egyik szomszédért, aki azonnal orvosért küldött. Én a feje mögé térdeltem, két oldalt fogtam a fejét. A szeme lecsukódott. Az orvos jött, gyufát gyújtott, felemelte a lecsukódott szemhéját és a szemgolyóhoz közelített vele. Csak a beállt halált tudta konstatálni. Abban a szobában, szinte azon a helyen halt meg, ahol imádásig szeretett édesanyja.”³⁰⁽¹¹³⁾

A család a következő gyászjelentést adta ki: „Lukácsy Lajosné, szül. Gratz Margit és gyermekei: Margit, Adrien és Lenke az összes rokonság nevében is kétségbeesetten jelentik, hogy drága, jóságos, forrón szeretett férje és édesatyjuk, Lukácsy Lajos szobrászművész 1927. június 24-én rövid szenvedés után Kapuvárott váratlanul elhunyt.”³¹⁽¹¹⁴⁾

Gyászjelentést adott ki a Nyár utcai Ötvösszakirányú Iparostanonciskola Tantestülete is: „Alulírott tanító-testület tagjai szomorodott szívvel tudatják, hogy felejthetetlen jó kartársuk, Lukácsy Lajos szobrászművész, iparostanonciskolai rajztanár munkás életének 52-ik, áldásos működésének 14-ik évében Kapuvárott váratlanul elhunyt. Boldogult jó kartásunknak emlékét, mint tanítványait és kartársait szerető, kötelességtudó, derék magyar tanítónak emlékét szeretettel és kegyelettel őrizzük továbbra is.”³²⁽¹¹⁵⁾ Gyászolta a család, gyászolták munkatársai és tanítványai, gyászolta a művészvilág is. Lyka Károly írta a Magyar Művészetben: „Egy rokonszenves, elvonultan dolgozó szobrászunkat, Lukácsy Lajost ragadta el a halál június 24-én Kapuvárott, ahol nyári szabadságidejét töltötte.” Ismerteti életútját, majd így fejezi be az „In Memoriam” című nekrológot: „A derekas tudású, még java korában levő művészt szívszélhűdés ölte meg.”³³⁽¹¹⁶⁾ Szülővárosában, Kapuvárott 1974 óta utca őrzi emlékét; 1977 júniusában szülőházát emléktáblával jelölte meg Kapuvár Város Tanácsa. Kapuvár ma büszkén vallja szülöttjének Lukácsy Lajost is.

Lukácsy Lajos alkotásai (a cikkben említett köztéri szobrok nélkül)

Múzeumokban feltalálható Lukácsy-alkotások

Magyar Nemzeti Galéria: Zaboláskor

Soproni Liszt Ferenc Múzeum:

Bűnbánó Magdolna, gipsz; m: 26 cm, sz.: 63 cm, ltsz.: 59. 29. 1;

Patrona Hungariae katonával. Első világháborús emlékmű terve, gipsz; m: 34 cm; ltsz.: 59. 26. 1;

Goldmark Károly emléktáblájának terve, gipsz; m: 120 cm, ltsz.: 58. 42. 1;

Petőfi emléktábla terve, gipsz; m: 108 cm; ltsz.: 58. 35. 1.

Kapuvári Rábaközi Múzeum:

Goldmark-plakett, m: 9 cm, ltsz.: 63. 142. 1.;

Rákóczi-relief, gipsz; m: 20 cm, ltsz.: 60. 39. 1;

Rákóczi-relief, patinázott gipsz; m: 20 cm, ltsz.: 77. 16. 2.

Anyám, patinázott gipsz; m: 40 cm, ltsz.: 77. 9. 1.

8910. A Krisztus-szobor és alkotója

90Gyerek-portré, gipsz; m: 42 cm, ltsz.: 63. 37. 1;

Gyerek-portré, gipsz; m: 55 cm, ltsz.: 62. 36. 1;

Fejőnő, patinázott gipsz; m: 45 cm, ltsz.: 74. 18. 1;

Harcos, patinázott gipsz; m: 88 cm, ltsz.: 77. 16. 1;

Krisztus, gipsz; m: 80 cm, ltsz.: 77. 16. 5;

Mária, gipsz; m: 80 cm, ltsz.: 77. 16. 6;

Szent család, gipsz; m: 35 cm, ltsz.: 77. 16. 7;

Váza, patinázott gipsz; m: 30 cm, ltsz.: 77. 16. 3;

Önarckép-relief, gipsz; m: 12 cm, ltsz.: 73. 35. 1;

Háborús emlék, gipsz; 27×30 cm, ltsz.: 64. 6. 1;

Lukácsy János portréja, ceruzarajz; 1903; 75×52 cm, ltsz.: 76. 120. 1;

11. Lukácsy Lajos és családja

Külföldi múzeumokban (Lyka Károly alapján, hely megjelölése nélkül):

Szénagyűjtő; Koldus; Árverésen; Szegény asszony tehene;

Dr. Duronelly Lászlóné örököseinek tulajdonában:

Csókolózó pár, patinázott gipsz; m: 43 cm;

Bánat, patinázott gipsz; 28 cm;

Első öröm, patinázott gipsz; m: 36 cm;

Levente, bronz; m: 53 cm;

Nagymama, patinázott gipsz; m: 41 cm;

Anyám, patinázott gipsz; m: 41 cm;

Éva, patinázott gipsz; m: 50 cm;

Gyermek-pár, patinázott gipsz; m: 25 cm;

Kislány libával, patinázott gipsz; m: 24 cm.

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

91 MEGEMLEKEZÉSEK

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Gollnhofer Sándor: Király Béla (1900–1981)

Gollnhofer Sándor: Király Béla (1900–1981)

Ismét egy harcos elvtársunk távozott az élők sorából. Az MSZMP városi Bizottsága, a városi tanács, a Kellner Sándor Munkásör Zászlóalj, a II. körzet pártalapszervezete, Sopron város kommunistái és a család 1981. szeptember 30-án búcsúzott Király Bélától a szeretett férjtől, apától, nagyapától, dédapától, a mindig tette kész forradalmártól, pártunk hű és örökké tenni akaró tagjától, Sopron város díszpolgárától.

Munkáscsaládból származott (Sopron, 1900. II. 28.), édesapja a vasútnál dolgozott, egy keresetből élt a 7 tagú család. Az öt gyermek a nyári szünetekben végzett napszámos munkából szerzett csekély jövedelemmel segítette szüleit és saját megélhetését.

Béla bácsi – mert valamennyien úgy hívtuk – fiatalon 1915-ben a Lakatosárugyárban helyezkedett el, az ő szavaival élve „tedd ide, tedd oda” feladatokat végzett, tisztította a műhelyeket.

Az első világháborúban, 17 évesen lett részese a görtzi, a piavei és az isonzói csatáknak, ütközeteknek.

92Az orosz frontról átvezényelt katonáktól hallott először a Nagy Októberi Szocialista forradalomról, arról, hogy a proletárok győzelmével szebb lehet a munkásember sorsa is. Valószínű az ő felvilágosító munkájuk eredménye volt, hogy 1918-ban megszökik és hazatér Sopronba. Magyarországon akkor már győzött az őszirózsás forradalom.

A vasútbiztosító őrségbe jelentkezett, amelynek parancsnoka Entzbruder Dezső: tőle hallott először Leninről, Marxról és Engelsről.

Figyelmesen hallgatta és egy életre elkötelezte magát az újonnan megismert eszme mellett, mert úgy érezte,

hogyan az ő és valamennyi munkás érdekét képviseli.

A Magyar Tanácsköztársaság győzelmét társaival együtt kitörő örömmel fogadta. Jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Elmondása alapján nagy élményt jelentett számára, hogy láthatta Kun Bélát, megismerkedhetett Kellner Sándorral, a soproni direktórium vezetőjével. Lelkesen és bátran vett részt a rend biztosításában, a szervezkedő ellenforradalmároknak, a Sopronban és környékén lezajlott ellenforradalmi lázadások leverésében.

Saját tevékenységéről szólva mindig úgy fogalmazott, hogy „ő csak azt tette, amire esküje kötelezte és amit becsülete és meggyőződése követelt.”

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után nehéz évek vártak rá. Letartóztatták, megismerte a fehér terror minden gyötrelmét, vallatták, hogy parancsnokai ellen szóljon, de hallgatott. A Vörös Hadseregben végzett tevékenységéért 4 évre ítélték, megjárta a sopronkőhidai börtönt, a hajmáskéri internálótábor és a hírhedt szegedi Csillagbörtönt.

Kiszabadulása után szeretett szülővárosába, Sopronba tért vissza, itt a rendőrség azonnal letartóztatta és ismét Hajmáskérre internálta. Szabadulása után munkát nem kapott, rendőrségi felügyelet alá került, emiatt régi elvtársaival nem igen találkozhatott. Egy ismerőse révén visszajutott a Lakatosárugyárba, ahol mozgalmi múltja miatt – akkor még gúnyból – kommunistának nevezték.

A második világháborúban egészségi állapota miatt már nem volt katona. Aggódva figyelte az eseményeket, remény akkor ébredt benne, amikor a szovjet hadsereg győzelmesen nyomult előre. Számára 1945. április elseje (Sopron felszabadulásának napja) szó szerint a felszabadulást jelentette. Megszabadult az állandó rettegéstől, a rendőri felügyeletről. Úgy érezte, most valóra válhat a régi álom, megvalósulhat az, amit 1919-ben elkezdtek. Nagy aktivitással dolgozott, az első a munka volt, részt vett az egyik igazoló bizottság tevékenységében, a párt és a szakszervezet megalakításában.

Sokszor beszélte úttörőknek, KISZ-fiataloknak, hogy nehéz időszak volt, de örömmel, szívesen dolgozott. Tevékeny részese volt az üzemek államosításának. Forradalmi tapasztalatai, aktív, kiemelkedő munkája alapján 1950-től kinevezték a Gépgyár igazgatójának. Öt éven át végezte a felelősségteljes munkát, majd saját kérésére visszament a Zárgyárba, ahol meósként dolgozott. Az 1956-os ellenforradalom alatt tudta hol a helye, mit kell tenni a proletár állam védelme érdekében.

A Munkásőrség alapító tagjaként 21 évig büszkén viselte az egyenruhát. Emlékszem rá – bár már nem volt fiatal ember –, milyen fegyelmezetten, pontosan hajtotta végre a feladatokat, példát mutatva nekünk fiataloknak is.

Fáradhatatlan volt, több éven át, mint a Városi Pártbizottság tagja, üzemi párttitkár dolgozott. E sok irányú feladatnak csak úgy tudott megfelelni, hogy ott állt mellette hűséges és szeretett társa, felesége, Emma néni. A család gondjainak nagy részét ő vállalta magára, nevelte a gyermekeket, biztosította az otthon nyugalomát, a pihenés lehetőségét. Ebben többet segíteni Béla bácsi nyugdíjazása után tudott, amikor már több időt tölthetett gyermekei, unokái és dédunokái körében. Örömmel volt együtt családjával, mert nemcsak forradalmár, igaz ember, hanem melegszívű, családját szerető férj, apa, nagyapa és dédapa volt.

Király elvtárs egy emberöltőn keresztül küzdött, fáradt a szebb, emberibb életet biztosító új, szocialista társadalomért.

A párt, az Elnöki Tanács magas kitüntetésekkel ismerte el kiemelkedő tevékenységét: Tanácsköztársasági

Emlékérem (1959), a Munka Érdemérem ezüst fokozata (1963), 93bronz fokozata (1967), ezüst fokozata (1970), Felszabadulási Jubileumi Emlékérem (1970). Egész életútjáért és szülővárosa érdekében végzett munkájáért a városi tanács 1971-ben Pro Urbe, 1975-ben Sopron város díszpolgára kitüntetésben részesítette.

A munkásörségben tanúsított kiváló munkájával és hűséges szolgálatával kiérdemelte az 5 éves Szolgálati Emlékjelvényt (1962), a Kiváló Munkásör (1964), a 10, 15 és 20 éves Szolgálati Érdemérmét, leszerelésekor a 21 évi becsülettel teljesített szolgálatért a Szolgálati Emlékérmét. A termelő munkában elért kiemelkedő eredményekért az Élmunkás (1948), a Könnyűipar Kiváló Dolgozója (1954) jelvényvel tüntették ki.

Király elvtárs egész élete, tevékenysége példa lehet a ma ifjúságának.

Bár az utóbbi 2-3 évben egészségi állapota miatt aktívan már nem dolgozhatott, személyében 1981. szeptember 26-án olyan elvtársat veszítettünk, akire a szünni nem akaró tettvágy, az elvhűség, az állandó jobbat akarás volt a jellemző. Tudjuk, hogy az élet velejárója a halál, mégis megtörtén vesszük tudomásul, hogy nem látjuk többé, nem tapasztaljuk tenniakaró aktivitását, nem halljuk bölcs tanácsait, javaslatait.

A halál mindig óriási sebet ejt, gyászunkra alig található vigasz, de igaz a mondás, hogy csak az hal meg, akit elfelejtenek. Mi nem felejtjük Király Béla elvtársat, hiszen áldozatos, példamutató munkája eredményeként, napjainkban és jövőnkben is jelen van.

Élete lezárult, sorsa beteljesedett, testét őrizze szülővárosa földje, melyet annyira szeretett.

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Domonkos Ottó: Ár- és bérlimitációk Sopron városban és Sopron megyében (XVI–XIX. század). Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1980, 133 lap (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 8)

Domonkos Ottó: Ár- és bérlimitációk Sopron városban és Sopron megyében (XVI–XIX. század). Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1980, 133 lap (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 8)

„Azt hiszem, nem szükséges részletesebben bizonyítani, hogy milyen lehetőségeket rejtenek magukban pl. egy-egy város vagy megye, akár országrésznyi terület árszabásainak sorozatai 300–400 évet is átfogva. Rendkívül megkönnyítik a forrásanyag felkutatását, melyekből a szükségletek változását, a munkamegosztás, technikai fejlődés fokozódását, illetve visszaesését vizsgálhatjuk. A kézműipar által előállított termelőeszközök és fogyasztási javak termékstruktúráját elemezve közelebb juthatunk pl. a falu anyagi kultúrája alakulásának pontosabb megrajzolásához. Mód nyílhat a táji jellegzetességek

kitapintására, a divat változására és terjedésére, az életmód változásának elemi összetevőire. Hiteles forrásanyaghoz juthatunk a háziipar bizonyos területeinek történeti feltárásához, területi elhelyezkedésére, méreteire vonatkozóan.” (9. lap). A könyv bevezetésének e szavai indokolják azt is, hogy Domonkos Ottó az 1976. évi fertődi III. Kézművesipari szimpozionon miért tett javaslatot egy országos árszabás-jelzetkataszter munkálataira, amely azóta számítógép segítségével el is készült. Ennek nemcsak a történeti néprajz, hanem a gazdaságtörténet, technikatörténet és a munkásmozgalom története veheti nagyban hasznát.

Sopron város és a vármegye területéről a XV–XIX. századból 190 ár- és bérszabás került elő, ennek 1/10-e jelenik meg az itt ismertetett munkában: Sopronból a legrégebb 1460–1463-ból, a vármegyéből 1601-ből. A városban képviselt iparágak számára, az előállított iparcikkek fajtáira azonban már 1379-től kezdve vannak adataink. A vármegye 94 területén az iparágak száma a XIX. századig több mint négyszeresére nőtt, ami fokozódó munkamegosztásra, piaci, vásári kínálatra, a falusi önellátás fokozatos bomlására mutat a szerző szerint is.

A bevezetés külön kiemeli a mezőgazdasági munkákkal, bérekkel kapcsolatos limitációkat, amelyekkel Sopronban először 1626-ban, a vármegye területén 1724-ben találkozunk. Itt fel kell hívnunk a figyelmet, hogy Sopronból az 1485–1495. évekre vonatkozóan közöltem négy szőlő összes munkálataira vonatkozó béreket (SSz. 1941, 114, 121/a), hasonló adatok a családtörténetek feldolgozása során még előkerülhetnek. Kézművesek és segédek bérére vonatkozó XV–XVI. századi adatokat 1977-ben közöltem (SSz. 1977, 234–246).

A kötetben közölt limitációk, amelyek – mint említettük – a fellelt anyagnak mintegy 1/10 részét teszik ki, sejtetik, milyen gazdag művelődéstörténeti forrásként válhatnak közkinccsé az egész anyag kiadásával. A vargák, csizmadiák, szabók, szűrszabók, szűcsök számára kiadott limitációkból pl. a korabeli divat hivatalosan megszabott társadalmi (nemesi, polgári, paraszti), nemzetiségi (német, magyar, horvát) és korcsoportok szerint kialakított differenciáltságára is lehet következtetni. Mint minden új forráskiadás, a limitációké is nyelvtörténeti szempontból szintén tanulságos lehet. Így pl. az 1569. évi soproni német nyelvű limitáció ismeri a magyar szövegben először 1589-ből adatolt *paszomány* szót: „Von einem Vngerischen Weiberrockh dessen Müeder mit *Paszamant* verbrämt” (27. lap). Ez arra mutat, hogy a magyarban az olasz eredetű szónak jóval korábban meg kellett lennie. Az 1494 körül a magyarban feltűnő, török eredetű *kepenek* > *köponyeg* szavunk 1569-ben még nem lehetett általánosan ismert, mivel az előbbi forrás magyarul – legalább is valamelyest – tudó írója többes számú alaknak fogta fel és „egyes számban” így használta: „Ein *Geppene* Rockh, Ein grossen *Geppene* Par” (i.h.: de a XVII. sz. első felében már így: „Ein groszen *Keppeneg*” 48. lap). Az 1812. évi magyar nyelvű vármegyei árszabás, amely 46 iparág és a szőlőmunkások, napszámosok bérét közli, egyúttal a kétnyelvűségről is tanúskodik: „A malom kő, és ennek kéрге között legfölyyebb másfél *hüveknyi*, vagy *Zoll* üresség hagyattassék; a kéreg szája pedig egy négy szegeletű *lábnál*, vagy *quadrat Such* (?) nagyobb ne legyen” (119. lap). A kötetben is kérdőjellel közölt *Such* nyilván a német *Schuh* ’láb’ mértéknév magyar feljegyzésű, német nyelvjárási alakja (*schuech*), amely pl. a felsőri magyar nyelvjárásban is megvan hossz mértékként (*suk* ’a két ököl és az egymás felé fordított két hüvelykujj együttes hossza’ SSz. 1976, 378).

Kívánatos, hogy a 190 árszabás forrásközlés alakjában kiadásra kerüljön, de részletes, az eredeti terminológiával is értelmezett tárgymutatóval. Művelődéstörténeti és nyelvtörténeti kutatásunknak nemcsak helyi, hanem országos viszonylatban is nagy nyeresége lenne.

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem Jahre 1713. Eisenstadt, 1981, 291 Seiten (Burgenländische Forschungen Heft 69)

Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem Jahre 1713. Eisenstadt, 1981, 291 Seiten (Burgenländische Forschungen Heft 69)

Buzás József 1969-ben adta ki a győri püspöki levéltárban őrzött XVII. századi győri egyházmegyei canonica visitatiók negyedik kötetét, amelyet e helyen 1970-ben ismertettem (SSz. 1970, 288). Már akkor kiemeltem e kötetek nagy forrásértékét művelődéstörténeti, művészettörténeti, nyelvtörténeti szempontból. De hozzátettem a név- és helymutató elkészítéséhez: „Tárgymutató a kötethez sajnos nem készült, pedig ez lett volna a kötet legnagyobb értéke, ez tárta volna fel legértékesebb anyagát a kutatók számára.”

95 Mindez az új kötetéről is elmondható. Az új kötet a mosoni (3–108. lapok) és a soproni (109–271. lapok) főesperesség 1713. évi egyházlátogatási jegyzőkönyveit közli, amelyekhez ismét Prickler Harald készített alapos név- és helymutatót. Tárgymutatót sajnos nem. Ezzel kapcsolatban a soproni anyagból egyetlen mozzanatot emelek ki. A jegyzőkönyv ugyanis megállapítja, hogy a Szent Mihály plébániatemplomban hajdanában (*olim*) volt könyvtár, amelyet az evangélikusok a templom elfoglalása után széthordtak (*in diversa loca distributa*). A püspöki vizitátor a város képviselőivel 1713. június 24-én 23 pontból álló egyezséget kötött, amelynek utolsó pontja arról intézkedik, hogy a könyvtárt a plébániatemplomnak a régi katalógus szerint vissza kell szolgáltatni („*Bibliotheca Sancti Michaelis ad eandem redeat ecclesiam cum suo pristino cathologo*” 204., 207. lap). Itt kétségtelenül arról a papi könyvtárról van szó, amelyet a középkorban a városplébános telkén érült, a plébániatemplommal, ill. a városplébánossal szoros kapcsolatban álló Szentlélek kápolnában őriztek. E könyvtárról 1476–1520 között soproni papok és polgárok emlékeznek meg végrendeletükben (Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1938, 27). „Mi lett a sorsa ennek a könyvtárnak, biztosan nem tudjuk, de azt hisszük, hogy a reformáció viharában ment tönkre ...” (i.h.). Bán János (Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 72) szerint Spillinger Farkas városplébános (1570–1589) az elődeitől ráhagyott könyveket tanulmányozta. Ezekből egy 173 lapból álló pergamentkódex ismeretlen körülmények között a ma is fennálló reini (Stájerország) ciszterci apátság kéziratárába került (Házi i.m. 28). Érdeemes lenne megtudni, mi lett a sorsa az 1713. évi határozatnak.

A kötet anyagával most már 1713-ig kiegészíthető Mészáros István „Népoktatás Nyugat-Magyarországon a XVII. században” (SSz. 1976, 306–328) című cikke.

Mollay Károly

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Fogarassy László könyvtáros, ČS 81 100 Bratislava-Petržalka, Jakubovského ul. 121/II/4

Szita Szabolcs MSZMP KB Politikai Főiskolája, 1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19–21.

Dr. Kubinszky Mihály egy. tanár, rektorhelyettes, EFE, 9401 Sopron

Dr. Tompa Károly egy. tanár, EFE, 9401 Sopron

Dr. Hiller István könyvtári főigazgató, EFE, 9401 Sopron

Dr. Faragó Sándor múzeumigazgató, Rábaközi Múzeum, 9331 Kapuvár

Gollnhofer Sándor ált. tanácselnökhelyettes, Városi Tanács, 9401 Sopron

Dr. Mollay Károly egy. tanár, ELTE, 1364 Budapest, Pf. 107.

Dr. Berecz Dezső író, 9400 Sopron, Kisfaludy u. 8

Dr. Mesterházy Sándor ny. postaigazgató, Sopron, Hátsókapu 8.

1982. XXXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Fogarassy, Ladislaus: Die Diplomatie der westungarischen Frage I. Teil

Szita, Szabolcs: Zur Geschichte des kriegsfeindlichen und antifaschistischen Widerstandes im Komitat Ödenburg I. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Kubinszky, Michael: Gedanken über die gegenwärtige Architektur von Ödenburg I. Teil

Kleine Mitteilungen

Mesterházy, Alexander: Die erste praktische Verwendung des Telefons in Ödenburg und im Ödenburger

Komitat II. Teil

Tompa, Karl: 15 Jahre der Baumschule der Universitätsforstwirtschaft an der Teichmühle

Hiller, Stefan: Emmerich Kálmáns (1882–1953) Beziehungen zu Ödenburg (Ein vergessenes Protokoll)

Kulturelles Leben in Ödenburg

Faragó, Alexander: Leben und künstlerische Tätigkeit des Bildhauers Ludwig Lukácsy (1876–1927)

Nekrologe

Gollnhofer, Alexander: Béla Király (1900–1981)

Bücherschau

Mollay, Karl: Domonkos, Otto: Preis- und Lohnlimitationen aus Ödenburg und dem Ödenburger Komitat (16.–19. Jahrhundert). Budapest, 1980 (ung.)

Mollay, Karl: Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem Jahre 1713. Eisenstadt, 1981

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Az 1918. október 29-én megalakult Jugoszlávia Horvát-Szlavonországot, az Osztrák Császárság szlovén és horvátlakta tartományrészeit és Bosznia-Hercegovinát foglalta magában. 1918. december 1-én olvadt össze a Montenegrót is anektáló Szerbiával Szerb–Horvát–Szlovén Királyság néven, addig az olaszok ellenséges államként kezelték. A Szerb–Horvát–Szlovén (SHS) Királyság 1920-ban vette föl hivatalosan a *Jugoszlávia* nevet, azonban már 1919-ből vannak akták, amelyek a belgrádi impérium alá tartozó területet egyértelműleg „yougoslave”-nak nevezik.

2 (Megjegyzés - Popup)

Papers relating to the foreign relations of the United States 1919. The Paris Peace Conference, IV. kötet, 505–507.

3 (Megjegyzés - Popup)

Irmtraut Lindeck-Pozza: Zur Vorgeschichte des Venediger Protokolls. In: 50 Jahre Burgenland, Eisenstadt 1971, 17, 38–39. (a továbbiakban: Lindeck II.) Az aláírók közt felsorolja Masaryk, Kramer (helyesen: Kramár), valamint Protic és Nincic nevét.

4 (Megjegyzés - Popup)

Akten und Dokumente des Aussenamtes (State Departement) der USA zur Burgenland-Anschlussfrage 1919–1920 (bearbeitet von Jon D. Berlin). Eisenstadt, 1978, 484 l. Ism.: Fogarassy L.: SSz. 1980, 92–94. Lásd még Jon D. Berlin: Die Rolle der amerikanischen Diplomatie in der Burgenlandfrage, 1919–1920. Österreichische Osthefte, 14, 1972, 290–300.

5 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben: L. Nagy Zsuzsa: Magyar határviták a párizsi békekonferencián 1919-ben. Történelmi Szemle 1978, 441–457. Lásd még Gogolák Lajos: Cseh emlékiratok a békekonferencia előtt. Magyar Szemle 1938. május–augusztus, 190–200.

6 (Megjegyzés - Popup)

Anton Lehár: Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921. Wien 1973, 138.

7 (Megjegyzés - Popup)

Irmtraut Lindeck-Pozza: Die Burgenlandfrage in der italienischen Aussenpolitik. Ein Vermittlungsversuch Italiens zu Ende 1920. Römische historische Mitteilungen 1971, 125–126. (a továbbiakban: Lindeck I.)

8 (Megjegyzés - Popup)

Gerald Schlag: Zur Burgenlandfrage von Saint Germain bis Venedig (10. Sept. 1919–11. Okt. 1921.). Burgenländische Heimatblätter 1970, 100–101.

9 (Megjegyzés - Popup)

Eduard Hochenbichler: Republik im Schatten der Monarchie. Das Burgenland, ein europäisches Problem. Wien–Frankfurt–Zürich, 1971, 88–91.

10 (Megjegyzés - Popup)

Lindeck II., 21.

11 (Megjegyzés - Popup)

Szántó Dénes Bálint: Hat évtized távlatából. A magyar demokrácia mártírjai. Irodalmi Újság (Paris) 1978, 1–2. sz.

12 (Megjegyzés - Popup)

A kérdés legújabb feldolgozása Ormos Mária: Francia–magyar tárgyalások 1920-ban. Századok 1975, 904–952.

13 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.h. 106. Lásd még (-ssy): „A Paléologue-féle jegyzőkönyv és az 1920. évi magyar–francia tárgyalások”. Magyar Szemle 1927, 184–188; (-y): „A Fouchet-jegyzék”. I.h. 300–304.

14 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár (ezután: MOL) K 26 Miniszterelnökségi iratok 1921–1262. sz.

15 (Megjegyzés - Popup)

Otto Guglia: Das Werden des Burgenlandes. Eisenstadt, 1971, 39. (Burgenländische Forschungen 44).

16 (Megjegyzés - Popup)

Rodolfo Mosca: Rom–Budapest 1918–1921. Zur diplomatischen Vorgeschichte des Trianonvertrages. Berliner Monatshefte 1939. Juni, 531.

17 (Megjegyzés - Popup)

Kerekes Lajos: Ausztria története 1918–1955. Bp., 1966, 35–38.

18 (Megjegyzés - Popup)

MOL: K 64 Külügyminisztériumi iratok 1922, 20. tétel, 6. csomó 7/res. 1921–1920. október 29.

19 (Megjegyzés - Popup)

Lindeck I., 124–128. Egyik hivatkozása (Teleki Pál följegyzésére) külön figyelmet érdemel: Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary I. Bp., 1939, 628. sz. 649.

20 (Megjegyzés - Popup)

I.m. 128–131. Habár a tárgyalások megszakadtak, Renner bizottságot rendelt ki azzal a feladattal, hogy foglalkozzék azon engedményekkel, amelyek Burgenlanddal kapcsolatban a magyaroknak adhatók. Renner az összes megbeszéléseket még a budapesti osztrák követ (báró Hans Cnobloch) előtt is titokban akarta tartani, ezért Sforzát is fölkérte, hogy a budapesti olasz főbiztosnak (ill. követnek) is ilyen utasítást adjon. Ezen Castagneto joggal csodálkozott. (A jegyzet szövege is Lindeck-Pozza idézett cikke alapján.)

21 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.h. 114–115. Peretit a párizsi magyar követség magyarbarátnak véleményezte azzal, hogy befolyása csekélyebb, mint Laroche-é, aki a magyarellenes irányzat képviselője. MOL: Külügyminisztériumi iratok K 64 res. pol. 1921–48. tétel – „Tihany” – 613/pol. 1921, Paris 1921. XI. 15.

22 (Megjegyzés - Popup)

MOL: K 64, 1921–41. tétel, 13/res. pol. (1921. január 13.)

23 (Megjegyzés - Popup)

Lindeck-Pozza I. 135–137.

24 (Megjegyzés - Popup)

Vera Olivová: K historii ceskoslovensko-rakouské smlouvy z roku 1921 (Az 1921. évi csehszlovák–osztrák egyezmény történetéhez (a továbbiakban: Olivová I.). Ceskoslovensky casopis historicky, 1921/2. szám 203–207; ugyanattól: Ceskoslovenská zahraniční politika a pokus o restauraci Habsburku v roce 1921 (A csehszlovák külpolitika és a Habsburg-restaurációs kísérlet 1921-ben. A továbbiakban: Olivová II.). Ceskoslovensky casopis historicky 1959, 680–681.

25 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.h. 115–116.

26 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Kálmán Károly, a nyugat-magyarországi osztály vezetőjének beszámolója a Területvédő Liga 1921. január 22-i közgyűlésén (Podhradszky György dr. hagyatéka a Magyar Nemzeti Múzeumban). Hogy a németújvári járásról van szó, az a MOL: K 26 1921–1264 sz. csomóban levő TEVÉL jelentésgyűjteményből derül ki.

27 (Megjegyzés - Popup)

Szapáry felesége Ungnad Weissenwolf Irén cseh grófnő volt és a „Vasvármegye” 1921. szept. 29-i számának híradása szerint „hosszabb ideje” Prágában tartózkodott. Nyilván felesége révén lehetett Csehországban birtoka.

28 (Megjegyzés - Popup)

Olivová I. és II., mint fent. Szerinte a magyar delegáció eleinte területi engedményekhez kötötte a további tárgyalásokat, Borsody István szerint (Magyar–szlovák kiegyezés, Bp., 1946) Benes nem kötelező

formában ígéretet is tett.

29 (Megjegyzés - Popup)

Olivová II. 682–684.

30 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy Miklós: Huszonöt év (Befejezetlen kézirat Budapesten a Ráday-levéltárban, 25–31.) Ennek recenziója tölem: SSz. 1974, 267–269. A külföldi, magyarul nem tudó tudományos közvéleményt érdeklő részeit feldolgoztam „Beiträge zum Venediger Protokoll aufgrund ungarischer Quellen” (Burgenländische Heimatblätter, 40, 1978, 145–157) c. tanulmányomban. Bánffyról itt még annyit, hogy 1875. december 30-án Kolozsvárott született és 1950. június 6-án Budapesten halt meg.

31 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy i.m. 11–24.

32 (Megjegyzés - Popup)

Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról. Szerk. báró Villani Frigyes dr. I. oszt. köv. tanácsos. Sopron, 1922 (a továbbiakban: Villani). A szerkesztésben közreműködtek Träger Ernő, Makay Gyula, Ullein (később Ullein-Reviczky) Antal és Okolicsányi Károly.

33 (Megjegyzés - Popup)

Villani i.m. 7–9. Soproni munkatársai közt Ullein Antal konzuli attasé és Vaczek Lajos konzuli irodaigazgatót nevezi meg, az osztrák delegációról csak azt közli, hogy személyzettel jól volt dotálva.

34 (Megjegyzés - Popup)

Soós Katalin: Burgenland az európai politikában – 1918–1921. Bp., 1971, 52; Sigray Antal gróf felszólalása a Nemzetgyűlésben 1922. január 19-én a nyugat-magyarországi eseményekről (Kivonat a Nemzetgyűlési Naplóból, klny. formában is megjelent).

35 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténelmi Intézet Levéltára (Bp.): Vezérkari főnökség iratai 22. doboz, 17 082/XI. 9–1920.

36 (Megjegyzés - Popup)

Szlovák Állami Központi Levéltár (Bratislava): Dr. Vavro Srobár hagyatéka, Dr. Lejhanec jelentése. (Tény, hogy Belitska tábornok honvédelmi miniszter 1920. dec. 22-én utasította a magyar határőrségeket, hogy a csehszlovák őrsegek ellen minden támadást akadályozzanak meg.

37 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945). Szerk. Dálnoki Veres Lajos (München 1972, I, 48, 206.). Megsemmisítettek 110 repülőgépet (Lásd Csendes László: Katonai térképészeti tevékenység a Magyar Tanácsköztársaság idején. Hadtörténelmi Közlemények 1979, 94.).

38 (Megjegyzés - Popup)

Soós i.m. 126–129; Kerekes Lajos: A Habsburg-restaurációs kísérletek és az osztrák–magyar viszony 1921-ben. Századok 1976, 3–49, 14–15.

39 (Megjegyzés - Popup)

Lásd az 1922-ben kiadott első csehszlovák katonai sematizmust. Eszerint 1921-ben a csehszlovák vezérkari főnök Eugéne D. A. Mittelhauser francia tábornok volt, akinek nevét még az 1919-es harcokból ismerjük, Spire francia tábornok pedig Szlovákia tartományi parancsnoka volt. A többi francia tiszt is fontos pozíciót töltött be.

40 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy i.m. 25–31. Karsai Elek (Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek. Bp., 1969, 206–207) azon a véleményen van, hogy Bánffy a Foreign Office kedvezőtlen állásfoglalása miatt szakította meg a tárgyalásokat. Ezzel a csehszlovák feldolgozás ismeretében nem tudok egyetérteni.

41 (Megjegyzés - Popup)

Kerekes i.m. 16–18.

42 (Megjegyzés - Popup)

Villani i.m. 9; Soós i.m. 131–134.

43 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy i.m. 56, 62. A Friedrich-csoportról Missuray-Krúg Lajos: A nyugatmagyarországi felkelés (Sopron, 1938, 169–176).

44 (Megjegyzés - Popup)

Részletesen:

2	lélekszám	
Baranya vármegye	2976	184 239
Pécs törvényhatósági jogú város	71	47 862
Somogy vármegye	629	36 259
Tolna vármegye	162	12 520
Bács-Bodrog vármegye	1301	74 978
Baja t. j. város	87	19 410
Szeged t. j. város egy része	75	8 399
Pest-Pilis-Solt-Kiskun v.m.	146	5 072
Torontál vármegye	230	15 726
Összesen	5677	404 465

Szabadka t. j. város Magyarországon visszamaradt területéből három község alakult, amelyek Bács-Bodrog megyéhez csatoltattak. (Az 1920. évi népszámlálás adataiból.)

45 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy i.m. 59.

46 (Megjegyzés - Popup)

I.h. 60; HIL: VKF 1921. évi iratanyagában elszórtan megtalálható helyzetjelentések.

47 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben lásd Gergely Ferenc–Kőhegyi Mihály: Pécs–Baranya–Baja háromszög történelmi problémái 1918–1921 között. (Baja, 1974), valamint a szerző független kutatás alapján készült hasonló tárgyú kézírata.

48 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy i.m. 63.

49 (Megjegyzés - Popup)

Träger Ernő: A soproni népszavazás. A szomorúság, bizakodás és hűség napjaiból. In: Sopron Civitas Fidelissima, szerk. dr. Thirring Gusztáv. Sopron, 1925, 81–82. A Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetségének soproni választmánya 1921. augusztus 17-i folyamodványában arra kérte a Miniszterelnökséget, hagyják meg Sopronban a felső leány- és főreáliskolát, hogy gyermekeik ne maradjanak oktatás nélkül. MOL: K 26 ME 1921–XLII–1264.

50 (Megjegyzés - Popup)

A helyi ellenállás kutatása során ma egyidejűleg jelentkezik a forrás mentésének és elemzésének feladata is. Csak ezek – szinte együttes – megoldása után juthat el a kutató az elvi általánosításhoz, e forrásszegény időszak történetének tudományos feltáráshoz. A most közrebocsátott, időrendbe sorolt adalékokkal az 1944–1945-ös periódusról eddig ismert képhez (nagyreszt Papp István munkája) kívánok kiegészítő támpontokat adni. Az ellenállás fogalomkörében kutattam a fegyveres akción kívül a szervezést, a mozgalom távolabbi résztvevőivel való kapcsolattartást, a felderítést, ill. az antifasiszta szövetségesek javára végzett hírszerzést, a propagandát stb. Ide soroltam a gazdasági kártevést, a szabotázszt, berendezések rongálását, selejtgépjártást, munkalassítást, kiürítés megakadályozását stb., szubjektív indítékaitól függetlenül a mezőgazdasági termények beszolgáltatásának megtagadását és elrejtését. Emellett – a SSz.-ben eddig túlnyomórészt közöletlen adatokkal – a fennálló rendszer érdekében alkalmazott biztonsági intézkedések, a fasiszta terror helyi megnyilvánulásai, az erőszakos szervezetek intézkedéseinek és működésének érzékeltetésére törekedtem. Terjedelmi okokból a Sopron megyei munkaszolgálatos táborokra csak jelzésszerűen utalok itt, történetük feldolgozására külön cikket szánok. Az itt közölt reprodukciókat Németh Ferenc (Soproni Levéltár) készítette.

51 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. 156/1945. Alispán.

52 (Megjegyzés - Popup)

1943-ban és 1944 elején lendületesen gyarapodtak a megyében a Magyar Parasztszövetség helyi csoportjai. A szervezőmunkában Dobi István és Iliás Ferenc is részt vett. A betiltások előtt 1944. február 27-én Rábacsanakon, március 12-én Soboron és Rábaszentandráson tartottak alakuló gyűlést. GySmL. 2. sz. 156/1945. Alispán.

A területi békepárti szervezkedésbe Iliás Ferenc még 1943-ban bevonta a petőházi cukorgyárból Balogh Ernő vasmunkást és Kovacsics János fűtőtakarítót, aki 1919-es kommunista és vöröskatoná volt. Kovacsics fertőszentmiklósi házában gyűltek össze alkalmanként a helyi kommunista mag tagjai, mert a házigazdát „tudásáért, bátorságáért, elvhűségéért nagyon becsülték és hallgattak rá a munkások.” (Iliás Ferenc visszaemlékezéséből PTI Arch. H-i-9.) Balogh Ernő a szakmunkásokat, vasasokat, szerelőket, ácsokat szervezte a békepárti csoportba, Kovacsics János pedig a napszámosokat, a hetibéreseket fogta össze. A győri munkásokkal Bősze István süttőri lakatos, Győrbe bejáró munkás révén jutott Iliás kapcsolatba. Bősze „...a legöntudatosabb és legharcosabb munkások címét megadta és ezek részére megküldtük a békepárti röpiratokat és kiadványokat.” (i.h. és PTI Arch. 677. f. 1. cs. 11. ö. e., Kisalföld, 1981. október 3.). 1944-ben letartóztatták, internálták, majd – ellenállás szervezése miatt – kivégezték a fertőszentmiklósi Frischmann Ignác cipészt. Frischmann Iliás Ferencsel működött együtt a békepárti illegális munkában.

53 (Megjegyzés - Popup)

A zsidók elhurcolását követően pl. Sopronbánfalván ifj. Strammer Mátyás Soproni úti házának kapujára csillagot festettek „HOLNAP TI KÖVETKEZTEK” felirattal. Többek között állandó megfigyelés alatt tartották Brand Tófor kőművespallért és családját. (Brand 1945. február 1-én halt meg Dachauban) GySmL. 2. sz. 2. sz. igazoló biz. 4. doboz. Sopronbánfalvi iratok. Brand Dezső sopronbánfalvi lakos közlése, SSz. 1980. 131.

54 (Megjegyzés - Popup)

A Sopronvármegye pl. 1943. március 13-án tette közzé: Sopronban: „az a hír, hogy kommunista szervezkedés folyt ... azok ellen, akik az ellenséges híradások nyomán különböző célzatos híreket adtak tovább, megindult az eljárás és rádiójukat lefoglalták.” Rádióhallgatást említ Dr. Takáts Endre visszaemlékezése a GySmL. 2. sz. Levéltárban. Társas hallgatásról vannak adatok Kapuvárról (Lakatos Imre és elvbarátai) Fertőszentmiklósról (Balogh Ernő Petőházi munkás és köre), ill. Sopronból Patzer Nándor körében és másutt. Kisalföld, 1981. febr. 13., október 3.

55 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. 10. sz. Igazoló Biz. 3. doboz

56 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1965, 19–31, 97–114, 1970, 5–14, 29–34, 57–60, 317–322. Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményei, 1970, 95–106. old. stb.

57 (Megjegyzés - Popup)

A hadiüzemmé nyilvánított soproni gyárakban – a „belső front lazítása” ellenében – a hadiüzemi személyzeti parancsnokoknak a besúgók jelzéseire alapozott terrorja érvényesült. 1942 júniusában Giczi Sándor 28 éves bányász (Urikány Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. Brennberg hadiüzem) „a munka folyamatossága megnehezítésének büntette, s ezzel anyagi halmazatban [...] katonai vezetővel szemben engedetlenség vétsége miatt” 18 napi fogház főbüntetésre, 1 évi hivatalvesztésre, politikai jogának ilyen tartalmú felfüggesztésére ítélte a m. kir. szombathelyi honvédtörvényszék. Hasonló indokkal azonos tartalmú büntetést kapott Czupra Pál brennbergi lakos is. 1942. augusztusában Galambos István vasöntőt, mivel a felemelt normát nem teljesítette, Zentai főhadnagy, hadiüzemi parancsnok megütötte. A vasöntő visszaütött. Tettéért egyhavi fogvatartás után a szombathelyi III. honvéd hadtest hadbírósa Galambost „lázításért és szabotálásért” 3 hónapi börtönnel sújtotta.

A forradalmi munkásmozgalom résztvevőit, a baloldali gondolkodásúakat az üzemekben a „B-hálózat” figyelte. A besúgók jelentései nyomán pl. a Vasöntőben Hlavati József gépformázót, Pintér István gépformázót és Patzer Nándort a munkaidő leteltével a hadiüzemi szakasziparancsnok parancsra külön nehéz munkákra, vagonrakásra, stb. kötelezte. 1943 márciusában a Pamutiparban és a SOTEX-ben tartóztattak le munkásokat. Április 13-án a honvéd törvényszék Erős Józsefné hadiüzemi munkás ellen (Vasárugyár RT.) adott ki vádiratot. Május 18-án tartották a nyilvános főtárgyalást Horváth Imre, a Soproni- és Újpesti Posztó- és Szőnyeggyárak R. T. szolgálatában álló, márciustól vizsgálati fogságban tartott hadiüzemi munkás perében. Horváthot a hadbírósa bűnösnek mondta ki „Az 1921. évi III. t. c. 5. §. első bekezdésébe ütköző, az állam és a társadalmi rend felforgatására irányuló vétségben, mert [...] munkahelyén, 1942. évi július hó végétől folytatólagosan és ismételten [...] munkatársai előtt a szovjet rendszert dicsérte, [...] mondván, hogy [...] a magyar munkásságot elnyomják és a kormány egy részét ki kellene irtani, mert nem gondoskodnak a magyar munkások megélhetéséről.” Horváthot a hadbírósa „8 havi – a büntetési idő hátralévő részében hetenként egy napon börtönnel, a börtönnapokon kemény fekvőhellyel súlyosított fogházra, mint fő és 2 évi hivatalvesztésre, továbbá politikai jogai gyakorlásának ugyanily tartalmú felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre” ítélte. Súlyosbító körülmények számított, hogy „a vádlott huzamosabb időn keresztül többek jelenlétében tette meg a vád tárgyává tett kijelentéseket ...” stb. GySmL. 2. sz. XV. 17/942, XV. 17/943; Soproni Népbírósa 309/946 sz., XV. 200/943/1., 10. sz. Igazoló Bizottság 1945. december 20-i jegyzőkönyv; a M. kir. szombathelyi honvéd hadtest parancsnokság büntető intézete elbocsátó levele. A német megszállást követően április 5-én közölte hivatalosan a soproni rendőrkapitányság, hogy „az elmúlt napokban néhány soproni baloldali személyt védőőrizetbe vett.” Április 28-án adtak hírt brennbergi munkások internálásáról (Soproni Hírlap, 1944. április 6, 28; ill. Kisalföld, 1964. március 19.).

58 (Megjegyzés - Popup)

A felszabadulást követő igazolásoknál helyenként hivatkozások találhatók sopronbánfalvi kommunista sejt léteről, Bajcsy-Zsilinszky Endre számára a német egységek mozgásának felderítéséről és híradásról, a Magyar Ellenállási Mozgalom röplapjáról, német- és nyilasellenes dunántúli titkos szervezet támogatásáról stb., de ezek az adalékok további ellenőrzésre, bizonyításra szorulnak. Nussböhr Mihály ágfalvi lakos kommunista tevékenységét és internálását említi a főispáni iratok között a 7/1945. sz. jelentés.

59 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap, 1944. július 25.

60 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. II. 1/944. sz. „Der Kommandeur der Sicherheitspolizei u. d. SD Stuhlweissenburg, Aussenkommando Oedenburg” igénylése. Megtelepedésére utalnak az 1944. április 21-i és 27-i keltezett számlák és beadványok, mikor is „das Kommando des Sicherheitsdienstes und SD” egyes várkerületi üzletek zsidó kereskedőitől felszereléseket és ruházatot „vesz igénybe”.

61 (Megjegyzés - Popup)

Sopron történeti építészetének kiváló városképi elemzésére vö. Román András: A soproni városkép fejlődése. Műemlékvédelem VIII. kötet (1973–1974). Budapest, 1977, 31–45.

62 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár (Az elmúlt 26 esztendő soproni építészetéről. SSz. 1973, 1–23, 103–122) a felszabadulást követő negyed évszázadban épített jeles soproni építészeti alkotásokról alapos elemző értékelést nyújtott. Az általa ismertetett épületek közül néhányra most is utalnom kell, hogy írásom célkitűzését teljesíthessem és értékelhessem a kortárs építészetnek Sopron történeti építészetéhez csatlakozó kontinuitását. Az időközben eltelt egy évtized egyúttal lehetőséget ad arra, hogy a legújabb építészeti alkotások közül a legjelentősebbeket bemutathassam.

63 (Megjegyzés - Popup)

A kortárs építészetre találó, általánosan elfogadott megjelölő kifejezés még jóformán nincs: a modern szót az elmúlt évszázadokban olyan irányzatok is használták, melyek ma már történetinek számítanak, s az „új építészet” kifejezés, mely hazánkban az 1930-as évektől elterjedő alkotómódot leghívebben fejezi ki, egyelőre csak szűkebb körben használatos. Ezért valamennyi értelemszerűen a kortárs építőtevékenységre alkalmazható kifejezést használjuk.

64 (Megjegyzés - Popup)

Ma a Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet Múzeum utcai székházához kapcsolódik, kerti homlokzatának verandája így már nem érvényesül.

65 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár (Műemlékvédelem, 1958, 135–142.) architektonikusan korrekt javaslata jól oldotta volna meg a Lenin körút e szakaszának helyreállítását.

66 (Megjegyzés - Popup)

Winkler i.h.

67 (Megjegyzés - Popup)

Az északnyugati lakótelep részletes rendezési tervét Foltányi Miklós és Halmi Nándor készítette el. 1976-ban, az időközben már megkezdett munkákat figyelembevéve a lakótelep részletes rendezési tervét a Győri Tervező V. Soproni irodájában Tolnay Lajos, Péchy György és Vajda Géza dolgozta át. A Győr

megyei ÁÉV paneles (ún. házgyári) termékeivel kivitelezett lakóépületeket Vajda Géza adaptálta, az alagútzsalus rendszerben épülteket Tolnay Lajos és Péchy György tervezte, illetve adaptálta. Alagútzsalus rendszerű lakóházakat az északnyugati lakótelepre Bircher Oszkár is tervezett (valamennyi a Győri Tervező V., ill. jogutódja, az Északdunántúli Tervező V. Soproni irodájának dolgozója). Itt kell megjegyezni, hogy Győri Tervező Vállalat neve 1979-ben változott Északdunántúli Tervező Vállalat névre.

68 (Megjegyzés - Popup)

Az I. részt lásd: SSz. 1980, 58–63.

69 (Megjegyzés - Popup)

Erdei fák nemesítése. In: Roller Kálmán (szerk.): Erdőtelepítéstan I. Erdőmérn. Főisk. Jegyzetei. Sopron, 1954, 90–136.

70 (Megjegyzés - Popup)

Tompa K. (szerk.): Az erdészeti növénynevelés önálló oktatásának megkezdése egyetemünkön. EFE Jegyzetsokszorosító Részlege, Sopron, 1967, 55 lap.

71 (Megjegyzés - Popup)

Tompa K.: A Tómalmi Tanulmányi Csemetekert az oktatás-kutatás, a szaktanácsadás és az üzemi termelés szolgálatában. EFE Tud. Közl. 1, 1974, 7–22.

72 (Megjegyzés - Popup)

Tompa, i.m. 8.

73 (Megjegyzés - Popup)

Trombitás, T.: 38 euramerikai nyárklón növekedésének, fenológiájának és telepítési technológiájának vizsgálata. Diplomaterv. Sopron, 1971, 73 lap.

74 (Megjegyzés - Popup)

Serfőző L.: 41 fűzklón növekedésének fenológiájának és telepítési technológiájának vizsgálata. Diplomaterv. Sopron, 1971, 58 lap.

75 (Megjegyzés - Popup)

Kondorné Szenkovits M.: A tómalmi erdei- és feketefenyő plantázs értékelése. Diplomaterv. Sopron, 1978, 76 + 2 lap.

76 (Megjegyzés - Popup)

Antal J.: Pozitív tömegkiválasztás csemetekertben. Diplomaterv. Sopron, 1971, 61 lap.

77 (Megjegyzés - Popup)

Bagaméry G.: Motoros háti permetezőgép alkalmazásának tapasztalatai fenyő fiatalosokban. Diplomaterv.

Sopron, 1972, 30 lap; Csesznák Sz.: Nyár- és fűzklónok növekedésének, fenológiájának és telepítéstechnológiájának vizsgálata. Diplomaterv. Sopron, 1972, 107 lap; Jereb K.–Madas K.–Tomba T.: Fenyőcsemete osli tőzegen, fólia alatt a tómalmi Tanulmányi Csemetekertben. TDK-pályadíjas dolgozat. Sopron, 1971, 28 lap; Mészáros Gy.: Papírcellás csemetével végzett erdősítések értékelése. Diplomaterv. Sopron, 1976, 83 lap; Nagy Z.: Kísérleti ültetvény létesítése nagytasakos erdei- és lucfenyő csemetével és az ültetvény első évi értékelése. Diplomaterv. Sopron, 1980, 55 lap; Szabó Gy.-né: A papírcellás csemetetermelés első tapasztalatai a Tanulmányi Állami Erdőgazdaságban. Az Erdő 7, 1974, 315–320; Tompa K.–Bondor A.: Erdősítés tőzegcellulóz cserepekben és műanyagtasakokban nevelt csemetékkel. Az Erdő 8, 1968, 365–368; Tompa K.–Bondor A.: Műanyagfólia és tőzegcserep alkalmazása a csemetetermelésben. Budapest, MÉM Kiadása, 1969, 60 lap; Tompa K.: Fenyőcsemete-nevelés polietilén növényházban. MÉM 1968. évi főbb kut. eredményei, 1969, 347–358; Tompa K.: Burkolt gyökérzetű csemeték nevelése. EFE Kiadványai, 1969, 73–94; Tompa K.–Bründl L.: Az erdei fák vegetatív szaporításának néhány módszere. Az Erdő 5, 1969, 211–218; Tompa K.: Csemetenevelés osli tőzegen. Az Erdő 4, 1970, 176–183; Tompa K.: Cultivation of seedlings in polyethylene plant-house. FAO Training Centre of Forest Tree Improvement. Sopron, 1971, 11; Tompa K.: A tőzegágyas nagyüzemi erdeifenyő csemetenevelés első éve. Az Erdő 4, 1972, 172–177; Tompa K.: Otglezsdane na borovi fidanki v polietilenov pornik. Povisavane proizvoditelnosztta na iglolisznite gori, Szófia, 1972, 101–110; Tompa K.: A tőzeg szubsztrátumos nagyüzemi erdeifenyő csemetenevelés első éve. EFE Tud. Közl. 1–2, 1972, 15–34; Tompa K.: Plantánnal kezelt polietilén tasakos fenyőcsemeték növekedése. Az Erdő 2, 1978, 67–70; Tompa K.: Termesztőközegek és levéltrágyák az erdészeti csemetetermesztésben. Kutatási Eredm. 158/79, MÉM Inform. Központ. 1979, 2; Tompa K.: Különféle termesztőközegek és levéltrágyák az erdészeti csemetetermesztésben. Az Erdő 3, 1980, 121–127.

78 (Megjegyzés - Popup)

Igmándy Z.: Der Einfluss der Schutzmassnahme gegen den Eichenmehltau (*Microspheera guercina*/Schw./Burr.) auf das Wachstum der Eichenpflanzen. EFE Tud. Közl. 1–2, 1972, 65–74.

79 (Megjegyzés - Popup)

Németh A.: Buvinol gyomirtószer alkalmazásának tapasztalatai erdei- és feketefenyő erdősítésekben, iskolázásokban. Kézirat. Sopron, 1974, 10 lap.

80 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SSz. 1938, 320. Az Actio Catholicát 1922-ben XI. Pius pápa alapította olyan szervezetként, amely az egyházi hatóság irányításával a világi hívők tömörítését, a hitélet elmélyítését és a katolicizmus terjesztését célozza. Az egyes országok országos központjai kapcsolatban állnak egymással, Magyarországon csak központi szerve van, amely ma elsősorban egyházszervezési és anyagi ügyekkel foglalkozik.

81 (Megjegyzés - Popup)

Bodnár Alajos pedagóguscsaládból származik. Édesapja, idősebb Bodnár Alajos a csornai katolikus elemi iskola tanítója volt, aki a Tanácsköztársaság idején a csornai direktórium tagja, járási és megyei tanácsstag és intézőbizottsági tag lett. A Tanácsköztársaság megdöntése után börtönbe került és örökre eltiltották a tanítói pályától. A felszabadulás előtti napokban tartott titkos soproni ülésen, ahol a Vörös Hadsereg fogadásáról is tárgyaltak, apa és fia képviselte a soproni kommunistákat (SSz. 1981, 47). Ifj. Bodnár Alajos 1934-ben érettségizett a soproni Bencés Gimnáziumban. „Családpolitikai” okok miatt nem lehetett

testnevelő tanár. Mint szellemi ínségmunkás, illetve szövő dolgozott, majd bekapcsolódva az SVSE sportéletébe, ott 42 évig vezette az SVSE labdarúgó szakosztályát. Számos kiváló, érdemes oklevél, érem, országos, megyei és városi sportkitüntetés birtokosa. Az 1944. december 6-i bombázás alkalmával – mint forgalmi szolgálattevő – a szigorú hadiüzemi rendszabályokat figyelmen kívül hagyva és vállalva ezért a várható szigorú következményeket egy szerelvényt önhatalmúlag elirányított és így sok ember életét mentette meg. A felszabadulás után a Kommunista Párt alapító tagja a GYSEV-en és annak párttitkára. B. A. szíves közlése.

82 (Megjegyzés - Popup)

Zentai (Zuschlag) Vilmos feljegyzése alapján, melyet e sorok írója számára készített 1980-ban. Részletesen szólok róla egy megjelenés alatt álló tanulmányomban.

83 (Megjegyzés - Popup)

Vö. F(ábján Lajos): Radó Ferenc (1913–1970). SSz. 1970, 189–190.

84 (Megjegyzés - Popup)

Az anyakönyvi bejegyzés szerint a család *i*-vel írta a nevét. Ő maga azonban *y*-nal írta mindig és alkotásait is így jelezte.

85 (Megjegyzés - Popup)

Mesteriskolája az Epres-kertben (ma: Képzőművészeti Főiskola) volt.

86 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Életrajzi Lexikon, Bp., 1969, II, 102.

87 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1972. október 19.

88 (Megjegyzés - Popup)

A Kapuvári Rábaközi Múzeum (továbbiakban: KRM) gyűjteményében.

89 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5138.

90 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 4371.

91 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5139.

92 (Megjegyzés - Popup)

KRM. gyűjteményében.

93 (Megjegyzés - Popup)

Keszthelyi Hírlap, 1902. június 8.

94 (Megjegyzés - Popup)

Budapesti Hírlap, 1902. június 9.

95 (Megjegyzés - Popup)

Rábaközi Közlöny, 1902. június 15., október 26.

96 (Megjegyzés - Popup)

Utóbbi kettő a KRM. gyűjteményében.

97 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Ferenczi Zoltán a Petőfi Társaság elnöke volt.

98 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1907. március 17.

99 (Megjegyzés - Popup)

1905. július 25-én kötött Budapesten házasságot Gratz Margittal. Házasságukból 3 leány született.

100 (Megjegyzés - Popup)

Levél. KRM. Tört. dok. 4367.

101 (Megjegyzés - Popup)

Tapolczai Lapok, 1910. július 10.

102 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5115.

103 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5116.

104 (Megjegyzés - Popup)

Holló Barnabás (1865–1917) szobrász.

105 (Megjegyzés - Popup)

KPM. Tört. dok. 5156.

106 (Megjegyzés - Popup)

Istók János–Lukácsy Lajos: A temető művészete, Bp., é. n. KRM. Tört. dok. 4368.

107 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5133.

108 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5157.

109 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5158.

110 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, Orsolya-tér 1. sz. (Proszwimmer-ház) helyén épült modern épületre áthelyezve.

111 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5141.

112 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 5104.

113 (Megjegyzés - Popup)

Leányának, Dr. Duronelly Lászlóné (Budapest, Kázmér út 38.), visszaemlékezései a KRM. gyűjteményében.

114 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 4369.

115 (Megjegyzés - Popup)

KRM. Tört. dok. 4370.

116 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Művész, 1927, 428.